

Партія Українських Соціалістично-Революціонерів.

„Впереді до будучого — за нашу Україну!“

Юрій Ручка.

Російські соціалісти і теперішня війна.

З передмовою
Миколи Залізняка:
Українці, Росія й війна.

Видана з друку партійної друкарні.
1915.

Партія Українських Соціалістів - Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Юрій Ручка.

Російські соціалісти і теперішня війна.

З передмовою

Миколи Залізняка:

Українці, Росія й війна.

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

Передмова редакції.

Брошура тов. Юрія Ручки. — „Російські соціалісти й теперішня війна“ дає гарний огляд і справедливу критику становища певних груп і напрямів російських соціалістів до теперішньої світової війни. В сій брошурі лише кількома словами згадано про становище до війни українських соціалістичних і інших партій. В сій справі хочемо подати тут кілька уваг і матеріалів. Згорі одначе зазначаємо, що докладне і по можности повне представлення і критичне розглянене свого питання не входить тут в нашу задачу.

Становище до війни й позиція Партії Українських Соціалістів-Революціонерів добре характеризуєть ся виданими нею відозвами. З сих відозв, яко матеріал, наводимо тут в цілости деякі, що мають загальнійший інтерес. Перші дві відозви видано на самім початку серпня минулого року, коли ясно стало, що зачинаєть ся великий світовий пожар, а третю в половині сього ж місяця.

Перша відозва має такий текст:

До української інтелігенції в Росії.

„Надходить війна! Для імперіялістичних забаганок московського правительства, яке хоче в крові війни затопити початки нового визвольного руху на Україні і серед власного народу, будуть гинути задурно тисячі й десятки тисяч синів нашого народу.“

„Надходить загально європейський конфлікт, в яким буде рішати ся доля держав, який змінить політичну карту Європи“.

„Український нарід і Україна довгий час були рабами московського правительства, довгий час тягнули його ганебне ярмо. В 1905-6 роках зроблено пробу розбити самодержавну Росію, тюрму народів перетворити в конституційну державу. Сю пробу російське правительство здушило силою свого війська.“

„Тепер надходить час, коли Росія, як імперія, ставить на карту своє існування. Кориштаймо-ж з догідної хвилі, розпочинаймо наново боротьбу проти московського пано-

вання за права нашого народу. Ідїм до народу, освідомлюймо й організуймо його до чинної боротьби за національну свободу й незалежність, за економічне визволення від дідичів і капіталістів.“

„Чим більший буде національно-революційний рух на Україні, тим слабшим почуватиме себе московський самодержавний уряд. Чим слабший він буде, тим легше буде європейським державам розбити його, тим легшою буде й наша боротьба, щоби розвалити нарешті ненависну нам тюрму народів, самодержавну, імперіялістичну Росію, яка душить у своїх лапах і ссе кров уже з багатьох народів, а все ще хоче загарбувати нові народи й нові краї“

„Понесім в як найширші круги нашої суспільности й нашого народу гасло самостійної, ні від кого незалежної України в границях цілої тої території, на якій живе наш нарід. Перед лицем загально-європейського конфлікту, сеї страшної оружної боротьби держав, підготовлюймо й розпочинаймо оружну боротьбу українського народу за свою незалежність. Ся буря, яка насуваєть ся на нас, тільки тоді не лишить нас рабами в чужім ярмі, коли ми будемо самі бороти ся за себе, коли справді своєю боротьбою покажемо світови, що живемо як нарід, що хоче сам бути паном над собою.“

„Самостійна, ні від кого незалежна українська демократична республіка — ось наша ціль!“

„Оружна боротьба проти московського самодержавства, розвалення тюрми народів, — ось засоби, що поведуть нас до сеї ціли.“

„Ширьмо ж ідею самостійної України!“

„Організуймо наш нарід до оружної боротьби!“

„Ослаблюймо всякими способами російський уряд! — Памятаймо, що побите його в теперішнім європейським конфлікті — се запорука, що побідить загально-російська революція народів Росії, що побідить і національна революція українського народу.“

„Хай же живе озброєне повстання українського народу!“

„Хай живе українська демократична республіка! Хай живе самостійна Україна!“

Як бачимо, ся відозва дуже ясно й недвозначно ставить питання про те, яке становище має зайняти супроти війни українська інтелігенція й український нарід. Вони повинні доложити всеї своєї енергії, щоби організувати на Україні національно-революційний рух з гаслом самостійної української держави. Не до пасивности й уболівання з приводу вибуху війни кличе відозва, а до чину, до боротьби,

до віри лише у власну силу. Дуже бо добре зазначено у відозві, що „ся буря, яка насуваєть ся на нас, тільки тоді не лишить нас рабами в чужім ярмі, коли ми будемо самі бороти ся за себе, коли справді своєю боротьбою покажемо світові, що живемо як нарід, що хоче сам бути паном над побою“. Підчеркуючи потребу як найострійшої боротьби проти царату, потребу розвалення і знищення сучасної російської імперії, для здобуття самостійної України, відозва дає відповідь і на питанє, чого треба сподівати ся й бажати, чи побіди, чи погрому Росії в теперішній війні. Відповідь на се питанє така: „пам'ятаймо, що побитє його (російського уряду) в теперішнім загально-європейськім конфлікті — се запорука, що побідить і національна революція українського народу“.

Вже у відозвах Партії, видаваних в кінці 1906 і в 1907 році, було виразно зазначено, що програмовим, основним домаганєм і цілю партії є здобутє самостійної української держави з демократичним і республіканським ладом. Яко практичне домаганє й гасло виставляло ся в тих самих відозвах скликанє установчого конституційного зібрання в Києві для розглянення й упорядкування сеї справи. Своім домаганєм самостійної України Партія Українських Соціалістів-Революціонерів основно ріжншла ся від партії російських соціалістів-революціонерів, яка в своїй програмі вставляла точку про перетворенє Росії в республіку на федеративній основі, без близшого одначе конкретизування сеї справи. Сим ріжншла ся вона й від української соціально-демократії, яка виставляла своїм програмовим домаганєм лише автономію Україну, рішучо й принципіально відкидаючи домаганє державної самостійности України. Партія українських соціалістів-революціонерів обстоювала той погляд, що домаганє автономії України може бути лише конкретно-політичним домаганєм, домаганєм біжучої хвилі, але що домаганєм основним, максімальним все мусить бути змаганє до самостійної України. Се домаганє зближувало нашу партію до безпартійної революційно-національної української організації „Оборона України“.

Погляньмо, які аргументи можна навести на користь сього програмового домагання. Взяте само по собі, абстрактно, воно з соціалістичного погляду зовсім ясне й зрозуміле. Нарід з величезною й богатою власною територією, який своїм числом належить до найбільших у Європі народів, безперечно має всяке право на власне державне існуванє — має таке само право, як Французи, Німці, Англійці. І як соціалісти сих держав ніде не виступають принципіально проти самого факту існування сих держав і ніде не говорять про потребу їх скасування, а лиш про потребу

їх зреформованя в соціалістичнім дусі, евентуально про потребу організованя сих держав, при побіді соціалізму, в загальну федерацію або конфедерацію, так і українські соціалісти мають повне й незаперечене право домогати ся державного життя для свого народу, мають повне право для здобутя сеї ціли нести такі самі жертви й уживати таких самих способів, яких ужили би соціалісти кожної з сучасних західно-європейських держав для оборони державної організації власного народу.

Карл Маркс писав, що пролетарі не мають батьківщини. Чому тепер пролетарі всіх західно-європейських держав і всі західно-європейські соціалістичні партії думають, що мають вітчину? Бо на перших стадіях капіталізму, коли він безоглядно виснажував робітництво й не давав йому змоги культурно розвивати ся й брати легальну участь в політичнім життю, робітництву остаточно могло бути байдужим, чи живе він у власній з національного погляду державі, чи ні, йому могло видавати ся байдужим, чи виснажує його свій, чи чужий капіталіст. Наводимо се розумованє не для того, щоби воно було слухне (на нашу думку воно глибоко мильне), а тому, щоби показати, чому за часів Карла Маркса могла повстати й знайти свій вираз думка про те, що „пролетарі не мають батьківщини“. В пізнійших стадіях капіталізму робітництво настільки виросло культурно й політично, що прилучило ся до загально-національної культури, стало навіть важним творчим чинником її, здобуло впливи й значінє в політичнім життю своєї держави, одержало змогу користати з неї у своїй боротьбі проти капіталізму, змусило її переводити важні соціальні й економічні реформи на свою користь і користь широких мас народу. Тоді воно зрозуміло всю величезну вагу і значінє власної, національної державної організації. Ставши важною складовою частиною народу, хочаби навіть бути виразником його інтересів, робітництво в Західній Європі тим самим побачило в національній державі свою батьківщину й заявило, що готове пролити свою кров в її обороні. Таким чином ми бачимо, що постулат державної самостійности цілковито годить ся з соціалістичною думкою й соціалістичним світоглядом. Сам по собі взятий, він не має в собі нічого несоціалістичного.

Ось чому партія українських соціалістів-революціонерів, як і українська соціально-демократична партія в Австрії, мали з загально-соціалістичного погляду рацію, ставлячи своїм ідеалом самостійну Україну. Український нарід цілий в теперішности не має батьківщини, й кому ж як не українським соціалістичним і революційним партіям, яких найбільше обходить добробут народу й його розвиток, розуміти все величезне значінє постулату самостійної України.

Коли ж доси гасло се, особливо на російській Україні, не стало ще загально-національним ідеалом, то пояснюється се низьким доси ступенем розвитку там національного українського життя..

Друга відозва звернена до селян:

„Брати селяне! Ви пригадуєте собі добре, як ви в 1905 і 1906 роках розпочали боротьбу за краще життя, боротьбу за землю і волю. Довго, цілі століття перед тим, терпіли ви в кайданах панської неволі і в кайданах самодержавного уряду. Ви поливали землю своєю кров'ю й потом, а все ваша праця йшла на панів. Пани вели сите, веселе життя, а ви голодували по своїх хатах.

„Та цього мало! Ви давно дали би собі раду з панами, давно здобули би собі краще життя. але за панів стояло й стоїть самодержавне московське правительство зі своїм військом і своїми гарматами й рушницями, зі своїми поліцаями й урядниками, зі своїми нагайками і вязницями.

„Та що найгірше! Се військо, ся опора панів і правительства. ваших завзятих ворогів, складається з синів простого народу, з ваших власних дітей. Коли московське правительство, жадне на чужі краї, довело до війни з Японією, воно забрало силу народу на вірну смерть. Тисячі, десятки й сотні тисяч людей загинули в сій війні. а коли ті, що лишилися дома, не могли далі витерпіти й розпочали боротьбу за свої права, правительство московське ужило війська проти вас.

„Знаєте добре. якими способами, якими насильствами спинив московський уряд визвольний рух. Знаєте, що з того часу мало що покращало життя на нашій Україні. По давньому визискують нас пани й уряд, по давньому нема ніяких свобод. Не маємо ми своєї власної школи, лише чужу московську, не маємо ми своєї власної управи, по давньому про всі наші справи й потреби рішаємо не ми самі, не свободно вибрані самим народом люди, а московське правительство в Петербурзі.

„Тепер надходить війна. Знову беруть вас до царського війська, знову будете ви задурно проливати свою кров для забаганок свого найлютішого ворога — московського уряду. І знаєте ви добре, що як не побють царського війська чужі держави, то ще гірше буде нам жити.

„Годі вже далі терпіти! Користаймо зі слушного часу. Користаймо з того, що на ворожий нам московський уряд ідуть війною чужі держави! Розпочинаймо наново боротьбу! Борімося за права свого народу. Борімося за його самостійність, щоб він сам правив собою, сам через своїх людей давав собі лад.

Борімо ся за самостійну, ні від кого не залежну Україну! Бо коли ми будемо самі панами на своїй землі, тоді здобудемо собі й краще житє.

Розпочинаймо освідомлювати темних селян, єднаймо ся в тайні товариства й зброймо ся, щоби виступити проти панів і московського уряду. Не дозвольо йому, щоби він міг зібрати військо, бо коли його побють, легше буде й нам побороти його.

Самостійна, ні від кого незалежна Україна, Україна без хлопа й без пана, як казали наші славні предки козаки, — ось наша ціль!

Хай же живе повстанє! Хай живе революція для здобутя вільної України! Хай живе самостійна Україна без хлопа і без пана!“

Третя відозва видана до робітників:

„Товариші! Австро-Угорщина й Німечична проголо-сили війну Росії. Російське самодержавне правительство само втягло нашу країну у війну. Боячи ся революційного руху робітництва, який останніми часами знову почав набирати сили, російський уряд думав відвернути увагу народу від внутрішніх справ успішною війною проти інших держав. Особливо не давала йому спокою Австрія, де живе й має свободу чотирі мільйони українського народу. Російський уряд жорстоко переслідує й нищить всякі прояви українського життя в Росії, але бачить, що не може, не має вже сили ніякими способами спинити визвольного руху українського народу. Навіть поліційні заборони вже не помагають йому. Святкованнє ювілею Шевченка було заборонене — тим голоснішим був протест Українців на улицах Києва! І російський уряд зрозумів, що хіба якимсь надзвичайними, досі не уживаними способами зможе він знову приборкати революційно-національний рух серед нашого народу. Сей спосіб — побити Австрію, забрати від неї ту частину Галичини, де живе решта нашого народу, а по побіді з цілою силою здавити всі прояви нашого життя. Маючи в своїх руках Галичину, російський уряд був би певний, що вона вже не буде тим місцем, з якого досі вогонь національної свідомости розходив ся по цілій Україні.

Забрати від Австрії Галичину! Мати весь український нарід у своїй власти! Ось ціль російського уряду, і для сеї ціли знайшов він добрі знаряддя. Збаламучена російськими грішми й агентами, Сербія раз у раз непокоїла Австрію, а в Галичині організував російський уряд за гроші цілу партію запроданців-москвофілів, які мали підготувати ґрунт для його побіди. Довго тягла ся ся підготовча робота російського уряду на знищеннє нашого

народу. Але коли Сербі за чинною помічю свого власного правительства і при участі офіціальних представників російського уряду вбили в Сараєві австрійського наслідника престолу з його жінкою, австрійській державі увірвав ся терпець. Для своєї власної охорони вона мусіла покласти край роботі російського уряду. Австрійський уряд зажадав від Сербії цілковитої покори, а коли вона не зробила сього, виповів їй війну. У відповідь на се російське правительство розпочало мобілізацію цілого свого війська і фльоти, почало готувати ся до нападу і на Австрію і на її союзника Німеччину. Російське військо перше напало на Німеччину, й вона проголосила тоді війну Росії. За прикладом Німеччини пішла й Австрія.

Товариші! В сій війні рішаєть ся наша доля! Побідить Росія — ще довгі десятки літ будемо під царськом батогом. Побе Німеччина й Австрія російський уряд і військо, — легшою буде наша боротьба за національне визволення, за краще житє. Українське робітництво бореть ся не лише за національне визволення, воно бореть ся також за визволення соціальне, за визволення праці від кайданів капіталу. Але воно знає, що лише усунення національної неволі, лише свободний розвиток українського народу дадуть йому змогу всю силу обернути на боротьбу проти сучасного капіталістичного ладу. Ось чому українське робітництво теж прийняло гасло Самостійної України.

Товариші! В сій рішучій хвилі беріть ся знову до боротьби проти російського уряду! Революція, яку ви почнете по містах, не дозволить російському урядові вийти переможцем в теперішній війні. А чим більше буде побитий російський уряд під час війни, тим легше буде нам добити ся визволення. Організувати й перевести в житє загальне повстання українського народу проти російського самодержавства — ось єдиний спосіб до здобуття нашої ціли — самостійної й незалежної, вільної й демократичної України! А в вільній Україні легше буде нам добити ся не лише кращого життя, але легше буде вести боротьбу проти капіталізму.

Берім ся ж до зброї!

Хай живе загальне повстання Українського народу!

Хай живе самостійна, демократична Україна!

Хай живе соціальна революція!"

В сій відозві треба підчеркнути отсе місце: „лише усунення національної неволі, лише свободний розвиток українського народу дадуть йому змогу всю силу обернути

на боротьбу проти сучасного капіталістичного ладу.“ Тут повторюєть ся думка, яку дуже добре уґрунтували фактами життя вже австрійські соціально-демократичні теоретики національної справи, а саме, що лише поладжене національної справи, лише усуненє національного гнету одного народу над другим сотворюють відповідні умови для класової боротьби пролетаріату проти власної буржуазії. Доки існує національний гнет, доти пролетаріат муситиме стояти під дуже великими ідейними впливами своєї буржуазії. Се й зрозуміло, бо ся буржуазія в національній області є так само переслідуюною, як і пролетаріат, і силою річей бере на себе ролю провідника в обороні національних прав свого народу. Звідси й для соціалістів випливає обовязок в інтересах самого соціалістичного руху не погорджувати національною справою й роботою над ширенєм національної свідомости серед робітництва й над творенєм національної культури; навпаки, вони цовинні зорганізувати ся як національна партія свого народу й вести таку національну політику, яка як найскорше довела би до визволення їх народу від національного гнету.

Вже в сій відозві до робітництва підчеркнено, що одною з дуже важних причин, що спонукали Росію до війни, було її бажанє здобути Галичину, щоби знищити там небезпечне для неї вогнище українського національного руху. Сей самий мотив повторюєть ся і в иншій відозві партії „До українського народу“. В сій відозві між иншим читаємо: „Два місяці війни виказали зовсім ясно змагання Росії. Як і треба було сподівати ся, вона звернула всі свої сили не проти Німеччини, як того вимагала Франція, а проти Австрії. Забрати за всяку ціну від Австрії землі, заселені Українцями, щоби здушити і там національне життя наше — ось її головна ціль в сій війні.

„За короткий час свого пановання в окупованих областях проявили Москалі супроти нас ту саму безоглядність, яка характеризує їх політику в Росії. Російський ґубернатор Галичини, Бобрінскій, в своїй промові до львівського магістрату заявив, що Галичина „русскій край“, що там живе „русскій народ“, що все публичне життя мусить бути „руськимъ“. Як би українські землі Австрії лишили ся під російським панованнєм, се означало би знищення тих вогнищ свободного й широкого національного життя, які ми досі ще мали, й які підтримували наші змагання в Росії. Характеристичним є також кокетованне сього російського урядника з Поляками, які представили наш нарід в Галичині як зрадників лише для того, щоби відвернути увагу австрійського правительства від своєї дійсної зради на користь Росії.

„Український народі! Ти знав і знаєш, що нема тобі життя під російським панованнєм. Ти можеш здобути собі свободу і незалежність лише на руїнах теперішньої Росії. Ось чому австрійське й німецьке військо — не вороги твої, але освободителі з московського ярма. Чим більше будуть вони нищити основу російської імперії — її воєнну силу, тим більше вигадів на успіх матиме й наша визвольна боротьба.

„В теперішній Росії всяка легальна українська робота є неможлива. З тим більшим запалом берім ся до роботи революційної. Хай гасло самостійної й незалежної України стане гаслом мільонів і мільонів. Здійснення сеї нашої мрії лежить разом в інтересі ворожих Росії держав — Німеччини й Австрії, бо лише відірванє України від Росії й сотвореннє самостійної Української держави може зробити Росію нешкідливою для Європи.

„Український народі! Ти завсїди боров ся не лише за свої політичні й національні права. Ти боров ся також за справедливий соціальний лад. Тому самостійна Україна мислима лише при переведенню в життя нашого давного гасла — земля для селян! Бо лише відобраннє землі від польських і московських панів дасть нам паново сплу, бо маса нашого народу складаєть ся головнo з селян.“

Ся відозва дуже добре характеризує політичну орієнтацію, яку повинен заняти український нарід під час війни. Ведучи свою національну боротьбу, числячи лише на власні сили, він повинен одначе орієнтувати ся в ситуації і здавати собі справу, що коли розходить ся о Німеччину й Австрію в сій війні проти Росії, то сї дві держави силою обставин є й мусять бути союзниками українського народу. Чому? Насамперед на основі політичного правила „ворог мого ворога є мій приятель“. Ми стоїмо на тім становищу, що нашим ворогом є насамперед царат. Ось чому нашим політичним приятелем стають держави, що виступили проти нього з війною й старають ся його побити. Ми переконані, що кожде воєнне ослабленє царату відкриває нам нові перспективи для нашої національної роботи. Але сього мало. Ми є вороги також Росії — російської імперії в її теперішнім складі й бажаємо її розбитя й відірваня від неї України. І держави, що ведуть війну проти Росії, є наші політичні приятелі, бо коли-б вони побили Росію так, що Австрія могла забрати від неї частину української території, то се означало би для українського населеня сеї території визволенє від російського ярма, се означало би для нього здобутє можливости свобідного національного розвитку. За-разом се скріпило би політичну силу українського елементу

в Австрії й дало би йому можливість далеко успішніше вести свою боротьбу проти Поляків.

Лишається ще одне питання, чи справді відірванню України лежить в інтересі Австро-Угорщини й Німеччини й наскільки поважно вони задивляються на сю справу. Ми знаємо, що Росія устами головного начальника всіх російських військових сил, великого князя Миколи Миколаєвича, офіційно заявила в маніфесті до „Народів Австрії“ що несе їм всім „свободу й здійснене їх народних змагань“. Знаємо, що програмою, отверто-проголошеною, цілого потрібного союзу, є розділ Австро-Угорщини. Німеччина й Австро-Угорщина з подібними заявами що до Росії офіційно доси не виступали. Зате ніхто не заперечить того факту, що Україна й українська справа стали предметом дуже поважної дискусії на сторінках німецької преси. Не підлягає сумнівові й те, що німецька й австрійська дипломатія поважно зайняла ся сею справою, й Україна дійсно стала, наслідком війни, об'єктом міждержавної політики. І об'єктивні факти політичного життя не перечать тому, що в інтересі Австро-Угорщини й Німеччини справді лежить відірванню України від Росії. Сі держави розуміють, що Росія без такої провінції, як Україна вже ніколи не може бути для них небезпечною. Все залежить від того, чи матимуть вони потрібну військову силу, щоби на голову побити Росію. В кождім разі уважне трактування української справи, велика свобода рухів для організацій російських Українців вказують на те, що негативне відношення правительств до української справи або недоцінювання її вже минули безповоротно.

Про становище до війни української соціальної демократії Росії ми маємо дещо матеріалу. Одна група видала доси в українській перекладі брошуру Парвуса „На оборону демократії проти царизму“. В передмові до сеї брошури її видавців читаємо:

„З окрема цінна дуже для нас, українських соціал-демократів, передмова Парвуса до цього українського видання. Вона, поруч з недавною заявою Н. Леніна про бажаність визволення України, розвіє теж чимало політичних сумнівів і пересудів, що нищили в рядах ще не доволі політично і національно свідомих робітників, і покаже й їм, що навіть не Українці, і то найкращі марксистські голови, признають в дану хвилину велике значіння для демократії цілої Європи, в тім числі й для демократії Росії, розвалення безглуздої централістичної царської держави і утворення поруч з іншими новими національними державами і сильної

самостійної демократичної України з сильним землею селянством.

„Чи ж може тим більш бути який небудь сумнів для нас, свідомого українського робітництва, — яким шляхом в пору сеї світової бурі нам іти?

„Для видавців сеї брошури такого сумніву не було від першого дня війни, бо вже просте пролетарське революційне почуте й навіть простий мужицький розум говорять: — Ми мусимо скористуватись чудовою нагодою, щоб скінчити з своїм головним ворогом, московським деспотизмом, і все, що бє тепер сеї деспотизм — то наш історичний союзник! Ми мусимо в сеї мент поставити знов і мусимо конче здійснити свої старі революційні гасла й бажання: — повних прав народови, волі та землі!“

Друга група української соціал-демократії видала недавно в Швайцарії перше число свого орґану „Боротьба“. Загальне становище сеї групи може до певної міри характеризувати її заява, що „українська соціалдемократія, ворожа до мілітарного морду, який тепер дієть над нашим народом, повинна тепер зєднати свою увагу і всі свої сили на те, щоби по всій Україні розкинути зерна революції проти нашого віковичного ворога, проти царату.“ На жаль поза сією заявою не знайдемо в цілїм числі ґазетки нічого позитивного, жадної політичної програми для українського робітництва під теперішну хвилю. Навпаки — всі статі повні гідких, неправдивих і демаґогічних нападів на найвищу національну репрезентацію українського народу в Австрії й на ті групи українців з Росії, що виступили в Європі з отвертим домаганням відорвання України від Росії й розваленя сеї „тюрми народів“. Щоб не бути голословним, наведемо кілька прикладів.

Говорячи про те, що українській нарід в Австрії активно виступив проти Росії (утворенє українських добровільних легіонів), автор пише:

„Одним словом, мілітаристично-„самостійницька“ передвоєнна українська кампанія в Австрії була на ділі тільки кроком вперед по лїнії австрійського льялізму і тим самим по лїнії ослаблення демократичних позицій галицьких Українців. В час війни се ослабленє демократичних позицій і повна залежність української міщанської політики від правительства виявили ся в повній і огидній наготї“. Коли взяти на увагу, що на чолі „мілітаристично-самостійницької передвоєнної української кампанії“ стояли між иншим визначні члени і провідники української соціал-демократії в Австрії, коли взяти на увагу, що й доси на чолі орґанізації українських „Січових Стрільців“ стоять між иншими також українські соціал-демократи, то виникає питання.

чому автор свій закид про „австрійський лоялізм“ і „ослаблене демократичних українських позицій“ кидає на адресу українського міщанства, а не згадує ані словом про аналогічне поступоване української соціал-демократії в Австрії? Ми ліпше думаємо про українську соціал-демократію в Австрії, ніж „українські соціал-демократи“ з „Боротьби“. Не з лоялізму австрійського пішла вона зі зброєю в руках проти Росії, а для боротьби за кращу будучність свого народу, бо вона не пересякла тою наскрізь рабською психологією, якою пересякли пани з „Боротьби“, для яких всяка думка, всяке змагане Українців до політичного визволення українського народу від російського панованя є, так само як для Меншікова і „Нового Времени“, не проявом політичної свідомости, а „австрійською“ або „німецькою“ інтригою. А що панове з „Боротьби“ дійсно мають психологію Меншікова, про се аж занадто свідчать їх виступи проти організацій російських Українців, що виступили тепер з гаслом самостійної України.

Ітак про „Союз визволення України“, організацію Українців з російської України, говорить ся, що він є „філією галицької Головної Української Ради і слугою австрійського правительства“. На доказ сього твердження ми не знаходимо в цілій довгій статті проти „Союза“ жадного факту. А навіть, як би „Союз“ був філією галицької Головної Української Ради, се не така вже нечесть для Українців з Росії — чому автор замовчує, що в її склад входять офіційальні представники української соціал-демократії в Австрії, а її віцепрезидентом є довголітний провідник сеї партії, Микола Ганкевич.

Ще гидшим є напад на ту групу української соціал-демократії, про яку ми висше згадували. Їй закидається — теж без фактичної підстави, на основі лиш комбінацій — що вона „агентурна“ організація австрійського правительства. А саме в статті „Приклад нечуваного нахабства“ написано: „З нашої статті про „Союз визволення України“ читач знає, що ся організація в суті є агентурою австр. правительства. Маючи від його величезні гроші, Союз не обмежив ся своєю віденською діяльністю, яку провадить під прапором монархічної України і в душі ганебного та сліпого австрофільства, він засновує також (в Царгороді!) „Українську Соціалдемократію“, як свою філію, яко нову агентуру австрійського правительства. Отже „соціалдемократична“ партія, яко агентурна організація правительства! Чи може бути щось більше ганебне?“ А троха низше читаємо: „Не розуміємо ми, як міг Парвус (Парвус!) входити в зносини з австрійськими агентами, дати їм свою брошуру зі спеціальною передмовою до українського видання, в котрій

він люто нападає на Плеханова і взагалі на російських соціал-демократів за їх „націоналізм і шовінізм“? Невже Парвус дав ся „Союзови Визволення України“ підкупити себе? Зрештою се вже річ російських товаришів навчити Парвуса розуму й порядности“.

Як бачимо, авторам статей в „Боротьбі“ скрізь снять ся, як і Меншікову, австрійські гроші й австрійські агенти. Особливо яскраво проявило ся се в статі „Ганебна справа“ про діяльність українських соціалістів-революціонерів. Тут автор пише річи, в які правдоподібно він сам не вірить і в які мабуть не повірить ніхто, хто має хоч трохи здорового розуму в голові. Наприклад, про низше підписаного написано дослівно: „І від імені „партії українських соціалістів-революціонерів“, від імені всіх революційних організацій на Україні і від імені всього українського народу Микола Залізняк обіцяв австрійському урядови повстанє і революцію в Росії і австрійській военній команді військову, між иншим і шпійонську, поміч з боку українських і російських революціонерів — розумієть ся за грошевою допомогою австрійського уряду“.

Глупота і смішність цілої наведеної тиради говорять самі за себе. Що ж зробило одначе австрійське правительство?

Ні більше, ні менше — купило революцію в Росії за два мільони. Так твердить пан з „Боротьби“: „Тай коли трапив ся такий Микола Залізняк, — читаємо ми там, — що приніс на продаж готову революцію, так чому не купити . . . І австрійській уряд платить і платить . . . Та говорять про два мільончики“. І далі йде з одної сторони донос для австрійського правительства, що люде, яким воно ніби то дало шалені гроші на „зробленє“ революції, сеї революції не роблять, а з другої донос для української суспільности і соціалістичних партій, що сї люде, се лиш „жандармські агенти“ австрійського правительства.

Як бачимо, пан Лев Юркевич, ініціатор і видавець газети, виступає в почесній ролі денунціанта на всі українські групи й організації, що виставили програму самостійної України. Він денунціює на них українському громадянству в Росії, запевняючи його, що все се лиш „агенти“ чужого правительства; він денунціює на них австрійському урядови, стараючи ся запевнити його, що вони дуже мало або й нічого не роблять, хоч побрали від нього „величезні“ гроші. І коли-б ми мали таку сумну відвагу, як пан Юркевич, без доказів, на основі лиш чуток і сплеток обвинувачувати когось в шпійонстві, провокації, прийманю замовлень на революцію, то сказали-б, що се власне пан

Юркевич побрав „величезні суми“ від російського правительства і взяв за се на себе обов'язок... не „революцію робити“, а всякими правдами й неправдами компромітувати весь український рух і всі українські групи й організації, що працюють там, куди не може сягнути рука російського жандарма і прокурора, де потрібна делікатнійша зброя безсоромної брехні, клевети й безпідставних обвинувачень. Ми сеї зброї уживати не можемо, і можемо сказати лише одно, що ясно для кожного неупередженого: всі виступи газети „Боротьба“ — се праця для російського правительства і для ворогів українського руху, се злочинне баламученє української публичної опінії.

Ми уважаємо за негідне нашої честі й за непотрібне полемізувати з паном Юркевичом — він сам себе побиває. Вкажемо йому лиш на те, що його політичні приятелі, як Плеханов, Троцький і інші виступили з закидами сервілізму німецької соціалдемократії проти німецького правительства й одержали на се достойну відправу від деяких визначних італійських і румунських соціалдемократів, які розуміють, що величезна різниця, чи стояти по стороні царату, чи стояти по стороні будь що будь демократичної держави.

З несоціалістичних українських груп на становищу самостійної України став „Союз Визволення України“. В його офіційній платформі між иншим, читаємо:

„Національно-політичною платформою Союзу є державна самостійність України.

„Формою правління самостійної української держави має бути конституційна монархія, з демократичним внутрішнім устроєм політичним, однапалатною системою законодавства, горожанськими, язиковими й релігійними свободами для всіх національностей і віроісповідань, з самостійною українською церквою.

„На випадок прилученя до Австрії більшої чи меншої українсько-російської території буде союз обстоювати за створенєм з усіх земель, заселених українським народом в Австрії, осібною автономною краю.

„Одночасно зі збудованєм самостійної української держави має бути переведена радикальна аграрна реформа на користь селянства. Є се основний економічний постулат „Союзу Визволення України“.

Загальне становище „Союзу“ й його відношенє до сучасної війни знайшли свій найкращий вислів у виданій ним в різних мовах ще на початку його істнованя (в кінці серпня минулого року) відозві — „До громадської думки Європи“, яку й подаємо далі в українськім перекладі.

„Безпримірна визиваюча політика Росії спровадила на цілий світ катастрофу, рівної якій історія майже не знає. Ми Українці, сини великого народу, поділеного між Австро-Угорщиною і Росією, і нечувано гнобленого царизмом, ми свідомі, про що розходить ся в сій війні. Зовсім не про якусь гегемонію „германства“ чи „славянства“. Війну веде культура з варварством. Війну веде ся тому, щоб остаточно зламати силу ідеї всемосковства, що принесла нечислимі шкоди цілій Європі та загрозила її добробут і культуру.

„Використовуючи з злою волею політичну сліпоту славянських народів, зробила Росія ідею, знану під фалшивим назвищем „панславізму“, знярядем своїх агресивних планів. Ся ідея розторошила вже Україну як самостійну державу, розбила Польщу, ослабила Туреччину, а в останніх роках кинула свої сіти навіть на Австро-Угорщину. Брамою, через яку мав увійти тріюмфуючий панмосковітизм до Австро-Угорщини, щоб її розторошити, мала бути Галичина. Наш нарід, розділений між дві держави, мав служити Росії до того, щоб уможливити царизмови опановання Дарданелів та Константинополя, куди дорога провадить по рецепті російських дипломатів через Відень.

„В тій цілі Росія вже від літ провадила свою кертичну роботу між нашим народом в Галичині. Рахунок був ясний: коли наш нарід, що в Росії є брутально поневолений, в Галичині буде прихильний Росії, тоді буде незвичайно улекшена задача, заткнути царський прапор на Карпатах. Зате, коли б 30 мільонів Українців в цараті під впливом своїх галицьких братів прийшли до властивої оцінки своїх національних і політичних інтересів, тоді збанкрутували би всі експанзивні пляни Росії.

„Без відділення українських провінцій Росії був-би й найбільший погром тої держави в теперішній війні лише слабим ударом, з якого царизм в кількох літахвилічив ся б, щоби дальше провадити свою давню ролю бурителя європейського мира. Лише свободна Україна, звязана з тридержавним союзом, могла би через свою далеку територію від Карпат аж до Дону і Чорного моря творити забороло для Європи проти Росії, яке раз на все зробило б нешкідливою експанзію царизму та увільнило б славянський світ від згубного впливу панмосковітизму.

„В повній свідомості своєї історичної місії, боронити свою стару культуру перед азійським варварством Москалів, завжди була Україна ворогом Росії, причім вона в своїх визвольних змаганнях шукала помочи Заходу, а особливо Німеччини. Гетьмани Богдан Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа та Орлик звертали ся до Німців та

Шведів. Навіть за Катерини II. шукала українська шляхта на пруській дворі помочи проти „московської тиранії“. Шевченківські демонстрації в Києві цього року, підчас яких лунали оклики: „Нехай живе Австрія! Геть з Росією!“ — свідчать, що українська політична думка знову йде дорогою старих історичних традицій.

„Ми — Українці з Росії, що злучилися в „Союз визволення України“ — уживемо всіх наших сил для остаточного обрахунку з Росією. В цих важких часах, в котрих наша нація по обох боках кордону готується до остаточної боротьби з нашим смертельним ворогом — звертаємося з сим покликом до цілого цивілізованого світа! Нехай світ допоможе нашій слушній справі! Ми звертаємося з тим глибоким переконанням, що українська справа є рівночасно справою європейської демократії. Європа доти не прийде до сили, доки не буде вільна від грози інвазії царизму, доки не буде певна своїх культурних надбань, доки на широких степах України не повстане забороло проти Росії!

„Великі жертви, які наш нарід приніс в своїй боротьбі з Росією в протягу соток літ, дають нам моральне право жадати уваги та зрозуміння цивілізованого світу для нашої справи, для незалежності України!

„Щоби в часах — коли на побоєвищах, що на них проливають свою кров тисячі Українців, рішається судьба народів Європи, не зісталося чужим для Європи повне зрозуміння нашої справи, звертаємося з отсим покликом до громадської думки всіх народів, яких політичні інтереси в тій великій хвилі спільні з інтересами свободи і цивілізації“.

„Союз Визволення України“ розвинув чималу видавничу діяльність для пропаганди ідеї самостійної України як серед західно-європейської публіки, так і серед української суспільности. Між иншим видав він також кілька відозви, з яких наведемо тут деякі, як документи.

Перша відозва була видана в половині серпня у Львові й звернена до українського народу в Росії. Ось її текст:

„Люті часи настали для нас! Щойно десять років минуло від японської війни, а вже маємо нову! — За мало стало цареві грошей і крові власних підданих. Цілий світ захотів він загарбати під своє ярмо! А передусім австрійську Галичину, де живе більш як 4 мільйони таких самих Українців, що й ми. Кровю хотів він заллати сей край. — Вкрити його тюрмами і шибеницями. Щоб і наших братів з закордону закувати в московські кайдани.

Тому на Росію лише паде вина за сю війну.

Коли тисячі наших людей ляжуть трупом — знайте, що се є вина Росії!

Коли голод і холера завитають до нас — се є вина Росії!

Коли старцями і каліками вкриєть ся Україна — се є також вина Росії!

На наше щастє військо австрійсько-німецьке є дужчим від царського. Вже тікають перед ним царські генерали! Вже Австрійці вступають на Україну. Наш слухний час настає!

Довго знущали ся над нами царські посіпаки! Довго грали ся нашою кровю і свободою! Пора порахувати ся з ними за нашу кривду і кров!

Не лякаймо ся австрійського війська! Бо є в вім сотки тисяч галицьких Українців — наших братів. Бо з ним ідуть українські „Січові Стрільці“. Се військо допоможе нам вигнати з нашої землі всіх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край! Поможє розвалити ту прокляту тюрму народів, що зветь ся імперією царя. Поможє нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю!

Воно принесе нам землю, бо всі землі казюнні, удільні та великих панів-підніжків царя — перейдуть на вічну власть селянам — в усіх краях зайятих Австрією.

Воно принесе нам свободу, бо замість російських шибениць і тюрм — дістане робочий люд і цілий нарід свободу особи, майна, союзів, зборів, слова і загальне виборче право, рівне як для мужика так і для пана.

Воно принесе нам свободу, бо кожда віра є вільною в Австрії! Нікого не силувати муть кидати свою віру, а приставати до иньшої. Православні лишать ся православними, католики — католиками, жидаи — жидаи. Кождий молитиметь ся і віруватиме так, як схоче, як вірували його діди.

Воно принесе нам свободу, бо кождий нарід вільний в Австрії! Кождому вільно там говорити, читати і вчити ся на своїй рідній мові. Ні в школі, анї в суді, анї ніде ніхто не силуватиме нас Українців говорити по німецьки або по польськи. Бо Австрія шанує права кождого з своїх народів!

Бо вільним і незалежним краєм стане Україна в злуці з Австрією!

Тому памятайте люде! Не лякати ся, а витати нам треба Австрію! Скиньмо вже раз з себе кляте московське ярмо! Як сього не зробимо тепер, то вже ніколи. Не скорше, як згине Росія, зійде сонце свободи на нашій землі! Не скорше як буде побита Росія, встане вільна Україна.

Находить час помсти. Помстимо ся за все!

За сльози жінок і дітей наших!

За кров замучених в каторзі і на шибеницях братів наших!

За збезчещений край наш, за його кайдани!

Або добути або дома не бути!“

Друга відозва видана до солдатів-Українців російського війська в листопаді минулого року:

„Солдате — озирнись!

Чи ти думав над тим, на віщо і за що ти йдеш погибати?

Чи ти воюєш за землю, за те, щоб забрати її політу твоїм потом в твоїм селі від панів, і щоб сталася врешті правда народові?

Чи може тобі сказали начальники: — іди воюй, а вдома в селі і в цілім краю буде за те свобода?

Може чиновники царські відріклись своїх захоплених насильно прав і дали їх самому народові? Може й пани дворяне одріклись теж своїх прав в Думі, в земстві і скрізь на користь народу?

Чи може правительство царя рішило визволити нарід з податкової каторги, щоб спочили хлібороби-селяне і робочий нарід, а щоб платили більше ті, що багато мають, від свого доходу?

Коли ти українець, так слухай: — Коли тебе погнали вмирати за Росію, чи сказали тобі, що дадуть за це волю й власні права Україні і українському народові і що спинить ся раз на завше знущання московське над нами?

Озирнись! Ні, солдате, — не гаразд у дома на Україні, не гаразд у Росії. Там на селах лишились навіжені стражники, урядники ходять по хатах та знущаються над жінками, здирають останнє. Там пани в економіях панують спокійно і далі, а справники з приставами та земськими начальниками стережуть їхньої земельки, щоб борони Боже батьки наші не пригадали їм, що та земля по правді не панська—а мужицька. Дворянство з чиновництвом напосілось гірш як ранійш. Усі українські газети припинені поліцією і тисячі українців зачинено в тюрми. Над українською мовою знущаються, а наші товариства, також і кооперативні, переслідуються поліцією. Цілий московсько-царський порядок давить до краю живу душу і совість.

Будь „патріотом!“ — кричать на гвалт наймити казенної Росії. Це значить — іди і воюй за їхню Росію, за їхні тюрми, за їхніх жандармів, за їхні пансько-царські порядки, за їхні розкоші, за їхні знущання над народом! Іди воюй, бо ще майбуть мало виссали крові, бо ще майбуть мало вбили нас, коли втихомиряли революцію.

Але кажуть вони: ворог — турок та німець страшні, погублять! А чи ти знаєш, солдате, що в Туреччині

більша воля, як в Росії, що турецький нарід пережив революцію і встановив у себе виборний порядок? А німці? В Німеччині давно світ і свобода, і німецький робочий нарід і селянство давно мають права. Чи ж можуть вільні народи іти встановляти гірший порядок, як порядок російського правительства?

Ні! Німеччина, Австро-Угорщина і Туреччина ідуть розбивати і нищити не тебе, безвинний солдате, а твою неволю! Вони ідуть дати волю і самостійність Україні і иншим народам, а також волю і народові російському. Вони хотять покласти край тій марі безправля, злодійства й темноти, що спиняла своїм нахабним кулаком розвиток цілої Європи. Ся зла мара — то царська Росія, російська імперія, московський порядок.

Ще діди наші, козаки запорожські, і найбільші гетьмани України — вкупі з гетьманом Петром Дорошенком — воліли турецьку приязнь, як невірну московську, і багато разів український нарід здіймався, щоб як брат з братом бити вкупі з турками царську варварську силу. І тепер, як і колись — турки не вороги нам, вони наші приятелі!

Озирнись же, солдате! Бо тільки раз на де-кілька сот років приходить така хвилина — велика хвилина, коли рішається доля усіх народів. Свобода Європи зійшлась в бою з неволею Росії. І важиться те, або здобути нам, поневоленим царем і чужими магатами рабам, свою волю і волю нашій Україні, або знов впасти в ще гіршу могилу на довгі віки. Поб'ють Росію — то поб'ють не нас, а правительство, цоб'ють наших найлютіїших ворогів, що знущались без краю над нами. А переможе Росія — тоді перемогло і зміцнилося царське правительство з Пуришкевичами, і край усім нашим мріям за волю.

Солдате — вибирай!

Що тобі дорожче? — царсько-панський невірний, брехливий, каторжний порядок, — чи земля, воля, права і незалежність України, спротога бути врешті самому паном на нашій землі?

Коли ти не продався начальству, коли в тебе є свій власний розум, коли ти не забув, що мужик і робітник не можуть бути братами панові і начальству, коли ти не забув, що ти українець і що московські царі двісті літ розпинали Україну, коли ти не згубив української народної честі — то йди проти царської Росії, не стрілай наперед, а назад — стрілай в російське начальство.

Відмовляйся слухатись царському начальству і піддавайся туркам, союзникам німців і австрійців — бо українському народові твоя безвинна кров і смерть непотрібні. Вітай турків як своїх визволителів і пособляй їм усіма

силами нищити вороже нам начальство і увесь царський порядок, щоб турецькі війська швидше дійшли до нашого рідного краю на Україну і вкупі з Німеччиною та Австро-Угорщиною пособили нам повернути українському селянству панські землі і встановити свою власну вільну народню українську державу, де не дворяне, а сам нарід порядкуватиме усім.

Вже починає нарід на Україні гомоніти, вже бачить правду і робочий нарід у Росії, і революція проти гнобителів неминуха і хутко надходить.

Озирнись же, солдате, і ставай теж проти гнобителів! Нехай на місце царської Росії стануть вільний український, вільний грузинський, вільний сам російський та вільні й незалежні інші народи!“

Наведений нами матеріял досить виразно й повно характеризує основні змагання „Союза“.

Так оглянули ми весь доступний нам матеріял на тему „Українці, Росія й війна“, що появився за границею Росії. Мусимо зазначити, що на російській Україні війна не прибила українського руху й не спинила його. Там ціле українське громадянство можна поділити на кілька категорій.

Перша категорія, се так сказати „офіційні“ представники українства в Росії, що мали в своїх руках „Раду“, вели провід в „Товаристві Українських поступовців“ у Києві (так званий популярно „туп“) й рівночасно засідали в конституційно-демократичних комітетах, стараючи ся вести політику союзу з російськими лібералами й прихилити їх до мінімальних українських бажань. Ця категорія, здатна лише на легальну діяльність, тепер розуміється дуже наполошена й сидить тихо. Енергічні заходи проти проявів українського руху російського правительства, закриття українських газет і товариств, висилка деяких Українців на заслання страхом наповнили серця цих „легалістів“. В сьім страху готові вони часом дійти аж до заперечення самих себе зі своїм українством, а в кождім разі стараються запевнити про свою цілковиту лояльність супроти російської держави. Зразком їх психології є отся цитата з „Украинской Жизни“, що видала спеціальне число „Война и украинцы“, яку наводимо за „Вѣстникомъ Европы“ (1914, N. 9): „В ідеалах Українців, — читаємо ми тут, — починаючи від Кирило Мефодіївського братства аж до наших днів, національний розвиток частини українського народу, щовійшла в склад Росії, завсѣди мислив ся в її межах і в тіснім союзі з народами, що в ній живуть. Бажане роз-

в'язанє українського питання в Росії Українці не в'язали з авантурничими концепціями, ставлячи се розв'язанє в тісну залежність від загального розвитку суспільного життя в Росії. Добробут і розвиток сього життя мислили ся як передпосилка, як елементарне *conditio sine qua non* бажаного розв'язання національного питання в Росії взагалі й українського з окрема“. Бачимо, що „Украинская Жизнь“ пустила тут такий туман, який оплутає хіба її читачів, котрий дурнійший попадаєть ся, а на російську власть, яка прекрасно знає, що всі ідеали Українців і практичні постулати української суспільности, починаючи від Кирило Мефедієвського братства аж до наших днів були безумовно скермовані до підкопання „існуючого в Росії ладу“ й небезпечні для „основ современнаго государственнаго строя“, а тому й злочинні з політичного погляду. Відчувала недостаточність своєї аргументації, мабуть, і сама „Украинская Жизнь“, бо пустила ся на звичайну підлість і написала таке :

„Розумієть ся, противники Росії будуть робити старання, щоби притягнути українське населенє на свою сторону і всякими політичними й національними обіцянками посіяти серед нього смуту. Українці не піддадуть ся провокаційним впливам і виконають свій обов'язок горожан Росії в її тяжкі часи до кінця, і не лише на полі бою, в рядах війська, що б'єть ся проти нарушительів світового мира й права, але й як горожане-обивателі, обов'язані в міру своїх сил і можливостей сприяти успішному виконанню російським військом виключно-відповідальної задачі, що припала на його долю“. Що значить конкретно отсе славетне запевненє „сприяти успішному виконанню російським військом“ його задачі? Російське військо мало за задачу розбити Австро-Угорщину й забрати від неї Галичину. а як показали вже факти, в окупованій Галичині нищити насамперед всі прояви українського життя — нищити українські книжки, бібліотеки, читальні „Просвіти“, українські народні школи, українські гімназії, „Народні Доми“ і т. д. Отже, помагати російському військови у виконанню його задачі для лояльних „горожан-обивателів“ з „Украинской Жизни“, се значило би наперегони з Савенком, „Кіевляниномъ“, „Новымъ Временемъ“ і російською бюрократією на Україні добровільно нищити всякі прояви українського життя, нищити несконфісковані ще поліцією у „обивателів“ звичайних українські книжки, робити погроми на незакриті ще російською адміністрацією українські книгарні і т. д. Крім того се значило би активно поборювати й віддавати в руки російської влади всіх тих Українців, що далі вели би революційну українську роботу або що „піддали ся провокаційним впливам“ і почали говорити про потребу розвалення російської імперії й

про бажаність її побитя в теперішній війні Австро-Угощиною й Німеччиною. Панове з „Української Життя“ в своїм панічнім перестрахи й безмежній підлоті й не помітили, як дійшли аж до заперечення самого свого українства, до отвертої зради свого власного народу.

Українські поступовці мали всеж сміливість зробити нараду й рішили звернути ся до Мілюкова з просьбою, щоби він виступив у Державній Думі, на засіданнях, що мали бути скликані в кінці січня старого стилю, з інтерпеляцією в справі переслідувань українства в Росії й Галичині. Мілюков дійсно згодив ся на сю „петицію“ Українців, але як політик мудрий і обережний, спочатку поставив запитанє до міністра внутрішніх справ, Маклакова, на одній з конференцій, що відбували ся між представниками партій і правительством. Маклаков у відповідь на запит Мілюкова відповів, що відносно Галичини нічого не може сказати, бо се окупований край і там поки що має голос лише воєнна власть. Зате в Росії, заявив він, сі „переслідування“ будуть і мусять бути з огляду на небезпечний для держави характер цілого українського руху. „Панове Українці, мав сказати до Мілюкова міністер, даремно говорять про свою ніби то лояльність. Сим вони нас не обманять.“ Як би там не було, але Мілюков уже не зважив ся виступити з своєю інтерпеляцією що до переслідувань українства в Думі. Навпаки, грізна міністеріяльна постава видко так вплинула на провідника російських лібералів, що коли пізнійше в Думі виступив міністер заграничних справ, Сазонов зі своєю промовою, в якій говорило ся про українській рух офіційно, що він штучно підтримує ся за німецькі гроші, Мілюков теж не знайшов слова протесту проти сеї нахабної брехні. Зрештою заява міністра, що Росія мусить здобути Дарданелі, була для імперіялістично-настроєних „кадетів“ солодким медом, за який вон простили офіційній Росії всі її гріхи. й Мілюков заявив з смішним анльомбом, що Дума „з задоволенєм вислухала“ промову міністра.

Поки що ми не чували про які небудь інші проби політичних виступів зі сторони українських поступовців. Їх діяльність обмежує ся на писаню інформаційних статей і заміток про Галичину й український нарід. Правда, тепер російське правительство знову дало дозвіл на видаванє в українській мові книжок і газет, але офіційною російською правописом. Поки що українські поступовці мали одначе стільки чести, що з сього дозволу не скористали, хоч правдоподібнійше зробили вони так просто з бажаня можливо непомітними пережити сю війну. Зрештою, се й добре, що російський уряд закрив легальну українську пресу, бо тон останних чисел „Ради“, а по її замкненю „Згоди“ був такий,

що лише компромітував би українську націю. Принаймні українська молодіж у Росії тримаєть ся цього переконання.

Друга категорія українського руху — се представники нелегального українського руху, революційного й соціалістичного. Люде сеї категорії ведуть свою роботу далі. Вони стоять на становищу дальшої боротьби проти царату; далі ведуть агітацію й пропаганду серед українського селянства й робітництва. З цього погляду характеристичною є українська відозва харківського гурта соціалістів-революціонерів до „Братів-хліборобів“. Не маючи змоги подати тексту сеї відозви, подамо її коротенький зміст. У відозві сій на початку змальовано лихий стан селянства в Росії й вияснено, що в сій війні російське правительство лише стараєть ся одурити простий нарід, говорячи йому про боротьбу проти Німців, про визволенє „братів-словян“ і т. д. На думку відозви в сій війні властиво царі бють ся між собою, а через них гинуть марно тисячи людей. Тому відозва закликає селян не піддавати ся на облесливі слова царату про визволенє чужих народів, а дбати про своє власне визволенє. Відозва вказує й практичні шляхи для здійснення сеї ціли — масово відмовляти вступу до війська, а коли се не вдасть ся, то по повороті з війни не віддавати назад зброї, а обернути її в Росії проти ворогів селянства, до боротьби за свої права.

Нелегальну й революційно-національну роботу веде також безпартійна організація української молодіжи з своїм власним видавництвом „Вільне Слово“. Доси вона видала вже кілька брошур, а дальші є в приготуваню. Ми маємо спромогу подати зміст перших двох брошур.

Перша брошура називаєть ся „Галицька Україна“. Брошуру сю видано з нагоди занятя Львова московським військом і окупації ним значної частини української Галичини; вона має на ціли поінформувати російських Українців про становище й національну роботу галицьких Українців перед війною й по вибуху війни. Наперед подано коротенькі статистичні відомости про Галичину, а далі докладнійше обговорено утворенє організації „Січових Стрільців“, діяльність „Головної Ради“ і взагалі політичні змагання галицьких Українців під теперішню хвилю. Підчеркнено, що „Головна Рада“ проголосила війну проти Росії в ім'я самостійної України, а „Січові Стрільці“ активно борять ся за переведенє сеї ідеї в житє і мають по своїй стороні симпатії всього українського народу в Галичині. Правда, ся Україна мала би бути при Австрії, одначе вона мала би всі умови для свого розвитку. Далі оповідаєть ся про масові арештування, наслідком польської політики, свідомих Українців в Галичині і про пізнійшу зміну політики австрійського

правительства на користь українського народу. Нарешті подано факти, як російська інвазія в Галичину нищить там наш нарід і всі прояви його національного життя й культури.

Друга брошура під заголовком „Наша платформа“ має ще більший інтерес. Се проба політичної орієнтації для українського народу під теперішню хвилю. Насамперед даєть ся коротенька характеристика теперішнього положення українського народу — в Галичині, залитій „дикими ордами російського царя“. і в Росії, де здавлено найменші прояви українського життя. Росія й Австрія бють ся, й кожда з сих держав виставляє програму „визволення“ українського народу. Кождий Українець повинен розглянути ся в ситуації і здати собі з неї справу. Тут можливі насамперед дві орієнтації — москвофільська й австрофільська. В брошурі дуже остро виступаєть ся проти москвофільської орієнтації. З Росією нема що йти: вона прінципiальний ворог українського народу й прінципiально не признає його права на окреме національне істнуванє. Треба відкинути всяку думку про яку небудь злуку з Росією. Але й австрійська орієнтація — Головної Ради, — на думку брошури, не популярна серед російських Українців. Насамперед Австрія занадто слаба, щоби могла успішно перевести в житє свої пляни про відобранє від Росії українських теріторій, а по друге її основною політичною хибою є те, що вона живе лиш національною боротьбою й не хоче полагодити національних відносин. На думку авторів повинна запанувати третя орієнтація — чисто українська, самостійницька: Українці повинні числити лиш на свої сили, самі за себе дбати. а не рахувати, що хтось другий щось для них зробить.

Ми признаємо цілковиту рацію виводам брошури, що найвідповіднійша орієнтація — се чисто українська, самостійницька. Власне такий погляд завсiди підтримувала й наша партія. Сила українського народу, його вигляди на успіх залежать кінець кінцем лише від нього самого, від його активности. Одначе таке поставленє справи ще не звільняє нас від обовязку пильно розглянути також інтернаціональні відносини, щоби вияснити, чи і де може скористати з них український нарід, чи може він де мати союзників, чи ні. Мати союзників або хоч би лише симпатиків між народами й державами, ворожими Росії, се річ величезної ваги і для сильнійших народів, як український. Далі, треба вияснити й здати собі справу з того, що для українського народу, при всяких обставинах, треба бажати побитя Росії в сій війні; не треба боятися того, що через се частина українського народу і української теріторії дістала ся би до Австрії. Насамперед, ся держава зовсім ще не така слаба, як її представляють у російській публіцистиці, чого най-

кращим доказом є хоч би й теперішня війна; а крім того прилученє до неї частини української території, скріплюючи нашу політичну силу в Австрії, відразу давало би нам вигляди на національно-територіяльну широку автономію й самостійне політичне житє, що дуже прискорило би національний розвиток і серед решти українського народу. Здавати собі справу з того, що такий перебіг війни був би для нас дуже корисний і навіть працювати в сїм напрямі, се ще зовсїм не значить вирікати ся ідеї самостійної України або вести „австрофільську“ політику. Се значить лише політично використовувати той факт, що Австрія дійсно звернула увагу на значінє українського народу, використовувати для політичного союзу той факт, що засадничо й Українці й Австро-Угорщина є ворогами Росії і в їх обопільнім інтересі є йти разом проти неї. Називати таку політику „австрофільською“ нема причини просто тому, що вона диктуєть ся для українських політичних чинників національним вирахованєм і реальними фактами житя; заразом треба пам'ятати, що ся політика не примушує Українців відступати ні від одного з їх основних політичних постулатів, а се є найголовнїйше.

Ми розпоряджаємо фактами, які вказують, що взагалі свідома українська інтелігенція не тільки не пішла на вудку „визвольних“ кличів російського уряду й російського громадянства, але й стараєть ся проти них на кождім кроці протестувати. Наприклад, коли в Києві городська дума оголосила „день Галичан“, збори жертв для населеня Галичини, українська молодїж видала дві відозви — до цілого українського громадянства й до поступового громадянства російського з закликом бойкотувати се „патріотичне“ підприємство, не збирати жертв і не давати нічого, щоб не попірати за зібрані гроші панів Бобрінських і Дудикевичів і не причиняти ся активно до попіраня москвофільства в Галичині.

Видала молодїж у Києві також відозву з приводу роковин Шевченка, яка стягнула на себе величезну й грізну статтю Меншікова з закликом до державної власти — без пощади карати й нищити зрадників.

Та найбільше характеристичним для настрою активної частини українського громадянства в Росії є зїзд представників від організацій української молодїж по висших школах Росії, що відбув ся в першій половині лютого нового стиля. На сїм зїзді обговорено багато прінципїальних і практичних справ. Зібрані одноголосно виступили проти й осудили славянофільські й патріотичні кличі, які ширить тепер московська поступова молодїж у Росії. Так само одноголосно ухвалено й резолюцію про дальшу бороть-

бу з російським царатом; в сій боротьбі, на думку зібраних. Українці повинні злучити ся з поступовими елементами всіх народів Росії, крім московського; рішучо відкинено бльок або порозумінє з ліберальними й соціалістичними московськими партіями, виходячи з того заложеня. що ворогом України є не лише московський деспотизм, але також і московська суспільність, навіть поступова й соціалістична, з якою українські партії й організації мають розпочати завзяту боротьбу на українській території. Ся резолюція свідчить про зріст національного настрою й про реальне розумінє національної справи; видко, приклад Галичини, де демократизація публичного життя зовсім не облегшила сама по собі національного становища Українців, не минув безслідно для Українців російських.

Не менше характеристична є також справа, яку поставили на обговоренє конференції деякі представники з Київщини. Катеринославщини й Херсонщини — про те, що вже час розпочати терористичну діяльність проти представників московського правительства з ясным зазначенєм національного. українського характеру сього терору — покараня відповідних представників московської влади власне за їх діяльність в українській справі. Одначе більшість висловила ся проти сеї ідеї, мотивуючи се своє становище тим, що національний терор міг би відіпхнути від українського руху багато свідомих, але не революційних українських елементів, а крім того він міг би повести до ідентифікованя, серед ширших верств російської суспільности, українського руху з рухом терористичним.

Не будемо розглядати, чи слушне се мотивованє, не підлягає сумнівови, що ініціатори внесеня вибрали для нього невідповідне форум. Такі справи не належать до безпартійних конференцій — їх може рішати й брати на свою відповідальність лише відповідна революційна українська партія. Тоді зникає й небезпека ідентифікованя цілого українського руху з тероризмом. Загально беручи, національний тероризм — річ дуже потрібна й корисна, але він може мати сї добрі з національного погляду наслідки лише тоді, коли відповідна організація розпоряджає досить сильним агітаційним апаратом, щоби мати змогу в повній мірі використати моральне значінє свого акту й параліжувати ворожу агітацію противників. Инакше такі акти принесуть більше шкоди, як користи.

Обговорювано на конференції також справу політичного положеня українського народу й більшість заявила ся за веденєм чисто української, самостійницької лїнії. Доволї значна меншість вказувала одначе, що треба уважати за союзника кожного, хто є ворогом Росії. На сьому вичерпу-

ють ся, на жаль, наші відомости про конференцію. Знаємо лиш, що ухвалено відповідні резолюції умістити в заграничній пресі, доси одначе сього не вдало ся зробити.

Хоч як короткі й уривочні наші звістки про стан українського руху в Росії (дещо взагалі не надасть ся поки що до публікації), одначе одно можна сказати напевно. Серед українського народу нема жадної охоти або одушевлення до теперішньої війни, і в дуже багатьох селах на Україні резервістів треба було зганяти силою жандармерії й регулярного війська. Нема одушевлення або якого небудь російського патріотизму й серед загалу української інтелігенції. Українська молодіж теж різко відмежувала себе від молодіжи російської. Таким чином ся війна як не можна краще показала, що загальні політичні інтереси української суспільности різко розходять ся з інтересами суспільности російської.

Таке заостренє національних противенств не лежало мабуть в інтенції російського правительства, яке числило мабуть на те, що „патріотичне“ захопленє війною втягне й українське громадянство. Та воно помилило ся, як помилило ся і в своїм поході на українську Галичину. Правда, сей похід і окупація української Галичини й Буковини знищили наш багаторічний національний доробок. З димом пішли українські читальні, бібліотеки, українські гімназії. Зрабовано також наші національні музеї й бібліотеки. Зате тисячі й десятки тисяч українських селян, робітників й інтелігенції побували примусово в Галичині, ближше познайомили ся з нею й з житєм українського народу в Австрії, побачили на свої очі, що йому в „німецькій“ ярмі живеть ся без порівняня свободнійше, він має без порівняня більше прав, ніж у Росії, що взяла ся „визволяти“ Галичину. Тисячі несвідомих Українців в Росії зробили ся завзятими українськими патріотами на політих кровю галицьких полях і горах. Ось результат, який в своїм часі дуже заважить на прискореню українського руху, на збільшеню його активної сили, результат, якого напевно не знищать ніякі старання панів Бобрінських і Дудикевичів знищити все українське в Галичині. Окупована російським військом українська Галичина, зрабована й розпинана грубою воєнною силою, мимо того власне завдяки війні виконує тепер на широкі розміри, для десятків тисяч російських Українців, те своє завдання. яке передвійною вона виконувала лише для одиниць — бути школою й розсадником національної свідомости, показувати фактами, чого може добити ся, до якого степеня національного розвитку може дійти при відповідних обставинах українській нарід, викликувати горяче бажанє і сором, що сього всього досі ще нема на російській Україні, одним

словом пробуджувати й скріпляти національну енергію. Окупованє Галичини й те, що витворяє тепер там російське правительство, нищачи українську культуру, заводячи силою нагайок православіє, масово арештуючи й засилаючи без розбору українську інтелігенцію — все се лиш глибоше копає й так глибоку прірву між Україною й Росією. Ми певні остаточної побіди України, певні й того, що надійде час, коли ся прірва стане смертельною для Росії — в ній знайде вона нарешті свій кінець . . .

Охарактеризуємо тепер коротенько становище, яке зайняв наш нарід в Австрії. Довга національна робота й боротьба за національні права, яку вів наш нарід в Австрії, мусів він вести не лише проти Поляків, але й проти москвофілів. Ся боротьба скінчила ся цілковитою побідою української ідеї, не зважаючи на те, що центральна державна власть ставила ся до неї цілком байдужно, а власть краєва впрост ворожо, не зважаючи на те, що москвофіли мали за собою грошеву поміч російського уряду й поміч галицької адміністрації й певних польських, дуже впливових партій. Традиція довголітної боротьби з москвофільством у себе вдома і вироблена українська свідомість зовсім природно зробили й українській нарід в Галичині й українські політичні партії різко ворожими до Росії. Маючи вже в Австрії певні політичні й національні права, маючи нарешті за помічю конституційних способів боротьби змогу їх далі розширювати, український нарід з політичного вирахованя мусів цінити свою приналежність до сеї держави й з відразою дивити ся на Росію, яка безпощадно давила змаганя до свободи свого власного народу й принципіально не признавала істнованя там українського народу. В сім, ворожім до Росії настрою, чималу ролю відіграла й агітаційна діяльність, яку під час російсько-японської війни широко розвинула українська соціяльна демократія Австрії.

Тому не диво, що під час балканської війни, коли вперше перед очима української суспільности в Австрії реально стала небезпека війни з Росією, вона зараз реагувала на се національно-політичною демонстрацією — зїздом „українських нотаблів“, в якому взяли участь представники всіх політичних українських партій, між иншим і соціально-демократичної партії. Вже сей зїзд ухвалив гострі резолюції проти Росії і вказав, що український нарід буде бороти ся проти неї по стороні Австро-Угорщини й Німеччини.

Взагалі, балканська війна й викликане нею міжнародне напруженє оживили трохи політичну атмосферу в Галичині. Поляки розпочали свою мілітаристичну акцію, а за їх прикладом пішла й українська молодіж. Серед неї віджило

насамперед піднесене вже давнійше, а потім призабуте, гасло самостійної України. Ідея організації „Українських Січових Стрільців“, піднесена академічною молодіжю, відразу знайшла багато прихильників серед українського селянства, робітників і міщан. Заняли ся нею й політичні партії. Одначе признати треба, що старші члени українського громадянства з байдужністю й певним недовірем віднесли ся до сього руху, а й політичні українські чинники цілковито ігнорували його.

Конгрес української академічної молодіжи й конгрес української соціальної демократії в 1913 знову поставили на дневний порядок справу відношення до Росії. Молодіж висловила ся цілковито за ширенем і організацією мілітарного українського руху проти Росії; до тогож результату, по певних ваганнях, прийшла й галицька соціально-демократія. І коли наступив в 1914 році світовий конфлікт, загальний ґрунт для української політики під час війни був підготований; кажемо загальний, бо в справах організації й фактичної підготованости до війни зроблено всеж було дуже мало, майже нічого.

Тому не диво, що коли вибух сам конфлікт, він знайшов українське громадянство в Галичині мало приготованим, а політично воно мусіло здобувати належне становище для „Січових Стрільців“ і для пропаганди міжнародного значіння української справи в можливо найгірших обставинах — по окупації Москалями значної частини Галичини. І все ж, не зважаючи на се, удало ся українській політичній репрезентанції й українському народови Австрії дуже багато досягнути. Правда, війна поки що не дала сподіваних результатів; поки що доводить ся доперва здобувати Галичину від Москалів; „Українським Січовим Стрільцям“ не довело ся поки що піти на Україну й ширити там гасла Самостійної України й організувати українські народні маси до оружно́ї боротьби проти московського панованя. Одначе не підлягає сумнівови, що українській нарід в Австрії виказав у сій війні дуже велику національну енергію й ідейність; він вперше по довгих століттях пролив свідомо свою кров у боротьбі проти Росії за своє національне істнованє. Сим виконав він величезної ваги історичну задачу і здобув право голосу при зліквідованю сучасної війни. Українські політичні чинники потрапили через се нарешті здобути собі належний голос у австрійського правительства, змусили його бли́зше заняти ся українською справою взагалі й зробили її справою міжнародного значіння, в якій розв'язаню як найбільше заінтересована й Австро-Угорщина й Німеччина.

Зараз по вибуху війни утворила ся найвища політична репрезентація цілого українського народу в Галичині — Го-

ловна Українська Рада — зложена з офіційних представників усіх партій — національно-демократичної, радикальної й соціально-демократичної. Ся Рада, в засіданнях якої взяли участь з дорадчим голосом також Українці з Росії, відразу розвинула велику організаційну й політичну акцію. Вона ж оголосила відозву в справі організованя „Українських Січових Стрільців“ й узяла в свої руки верховне веденє сеї справи через свій орган „Боеву Управу“. Загальне становище українського народу в сій війні сформулувала „Головна Рада“ в виданім нею маніфесті до українського народу, який має велику, історичну вагу. Ось текст сього маніфесту:

„Український Народе!

„Надходить важна історична хвиля. Важить ся доля держав і народів. Нічого не вдіяли всі зусилля дипломатії, щоб удержати в Європі мир. Буря війни суне на Європу і ніщо її не спинить.

„Суне отся буря передовсім на держави, в склад яких входить український нарід. Український нарід належить до тих народів, на які війна й її наслідки наляжуть найбільше.

„В таку хвилю нарід, що хоче жити, мусить мати одну думку й одну волю і ту свою волю перемінити в діло, яке заважило би в історії держав і народів.

„І тому в сій хвилі представники українського народу в Галичині всіх політичних напрямів, які лучить один національний ідеал, зібрали ся в Головну Українську Раду, яка має бути висловом одної думки й одного діла, яке жде його в теперішній хвилі.

„Ми не є прихильники війни, ми разом з цілим культурним світом уважаємо мир найціннішим добром людскости. Але бувають в історії держав і народів хвилі, коли війна являєть ся неминучою. І коли не можемо війни відвернути, то мусимо старати ся, щоб ті жертви, яких вона від нас вимагає, не пішли на марно, щоби кров батьків принесла добро дітям.

„Дорога, яка веде до сього, ясна.

„Війни хоче цар російський, самодержавний володар імперії, яка є історичним ворогом України. Царі російські зломали Переяславський договір, яким вони обовязали ся були шанувати самостійність України, і поневолили вільну Україну. Царська імперія протягом трьох століть веде політику, яка має за ціль відобрати поневоленій Україні національну душу і зробити український нарід частю російського народу. Царський указ відобрав українському народови його найсвятійше право, право рідної мови. В царській Росії нинішного дня найбільше поневолений — український нарід.

„І коли Росія хоче війни, то говорить з неї та ненаситність, яка червоною ниткою тягнеться через усю історію сеї імперії, що з московського князівства, загарбуючи все нові землі, поневолюючи народи, розросла ся в кольос, який від ряду літ загрожує загально-європейському мирови і загально-людському поступови, культурі й життю народів.

„Та ненаситність царської імперії загрожує також нашому національному життю. Історичний ворог України не може спокійно дивити ся, що не вся Україна в його руках, що не весь український нарід стогне поневолений під його панованем, що існує частина української землі, де український нарід не є винятний з під права, де він може жити своїм національним життям.

„Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загином також українському національному життю, яке знайшло охорону в конституційнім ладі австрійської держави. Побіда Росії мала би принести українському народови австро-угорській монархії те саме ярмо, в яким стогне 30 мільонів українського народу в російській імперії.

„І тому наша дорога ясна.

„Вже під час попереднього австрійсько-російського напруження зїзд найвизначніших діячів усіх українських партій Галичини, який відбув ся у Львові 7 грудня 1912 р., заявив, що з огляду на добро і будучність українського народу на випадок оружного конфлікту між Австро-Угорщиною і Росією ціла українська суспільність однозгідно й рішучо стане по стороні Австро-Угорщини, проти російської імперії, як найбільшого ворога України.

„Так і теперішня хвиля кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку.

„Дотеперішня пасивність австро-угорської політики супроти затій російського царизму була все визискувана на шкоду інтересів австро-угорської монархії й її народів, а передовсім на шкоду самостійного національного розвитку нашого народу. І тому тепер нашим святим обовязком є покласти всі свої сили на жертвеннику боротьби за будучність рідної країни.

„Побіда австро-угорської монархії буде нашою побідою. І чим більше буде поразенє Росії, тим швидше вибе година визволення України.

„Український народе!

„Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими ділами.

„Головна Українська Рада кличе Тебе до діла, яким Ти здобудеш нові права, утвориш новий період в своїй історії, займеш належне місце в ряді народів Європи.

„Нехай же сей поклик знайде відгомін в кождім українськiм серці! Нехай збудить в нашiм народi давнє козацьке завзяте! Нехай вся наша суспiльнiсть буде не тiльки видцем, але як найдiяльнiйшим учасником грядучих подiй! Нехай вiддасть всi свої матерiальнi й моральнi сили на те, щоб iсторичний ворог України був розбитий!

„До бою — за здiйсненє iдеалу, який в теперiшню хвилю зєдинює цiле українське громадянство!

„Нехай на руїнах царської iмперiї зiйде сонце вiльної України!“

Манiфест сей датований 3 серпня 1914 року й пiдписаний головою Ради, Костем Левицьким i заступниками голови — вiд радикальної партiї Михайлом Павликом. вiд соціально-демократичної партiї Миколою Ганкевичем. Разом з вiдозвою про органiзоване „Українських Сiчових Стрiльцiв“ був сей манiфест розiсланий по всiх українських громадах в Галичинi. Ось так вiйна застала весь український нарiд в Австрiї i всi українськi партiї зєдиненими й однодушними. Вiйна проти Росiї, чинна боротьба за визволенє України — ось гасла, в iм'я яких тисячi „Сiчових Стрiльцiв“ пiшли проливати свою кров. I треба дiйсно хорої психологiї пана Юркевича, щоби в сiм проявi найвисшої активностi й національної свiдомостi бачити лише прояв розпуки або австрiйського лоялiзму.

I справдi, про становище українського громадянства в Галичинi перед вiйною читаємо в „Боротьбi“:

„Зрештою ще перед вiйною в нашiй суспiльностi вiдчув ся отруйний вплив передвоєнних часiв. Виявило ся се в Галичинi в поширеню мiлiтаристичного настрою й особливої національно-патріотичної демагогiї. Галицька українська суспiльнiсть взагалi дуже податна, через своє невідрадне соціальне положенє, через свою безсилiсть, до утопiйних настроiв i надiй на якiсь зовнiшнi спасаючi сили. Першим проявом сього було москвофiльство, котре ширило вiру в визвольну мiсiю Росiї, тепер, коли повстав могутнiй український рух, котрий одначе ослаб нинi внутрiшнє i стратив вiдпорну силу через зазначене поширенє мiщанських впливiв, то i він переняв ся свого рода утопiйностю, котра виявила ся в вiрi в спасаючу роль Австрiї й Нiмеччини. Вiйни ждали нетерпляче, готували українське вiйсько, вiрили, що вiйна одним махом сотворить самотiйну Україну, вiдчували себе незвичайно пiднесено й нiби бадьоро, а в сутi се був прояв утопiйностi й безсил'я української австрiйської суспiльностi. Але сi утопiйно патріотичнi настрої не перешкождали i навiть були добрим ґрунтом для цiлком реальної дiяльностi українських націонал-демократiв, котрi, поширюючи серед своєї суспiльностi австрiйсько-iмперiалi-

стичні настрої, числили за се мати всякі блага від правительства. Одним словом, мілітаристично-„самостійницька“ передвоєнна українська кампанія в Австрії була на ділі тільки кроком вперед по лінії австрійського лоялізму і тим самим по лінії ослаблення демократичних позицій галицьких Українців. В часі війни се ослабленє демократичних позицій і повна залежність української міщанської політики виявила ся в повній і огидній наготі.“

В наведеній цитаті що ні слово, то неправда або перекрученє дійсности.

Насамперед неправда, що націонал-демократи ширли серед української суспільности австрійсько-імперіалістичні кличі і тим підтримували зріст мілітаристичного руху. Послухаймо, що каже в сій справі український соціал-демократ і діяльний учасник стрілецького руху, тов. В. Темницький В його великій статі „Українські Січові Стрільці“ („Вістник Союзу Визволення України“, ч. 7—8) читаємо:

„Становище самої української суспільности до стрілецько-мілітарного руху було аж до вибуху теперішньої європейської війни поділене і то дуже нерівномірно!

„На загал більше прихильно ставляли ся низші верстви української суспільности, себто ремісничі, робітничі та селянські круги.“

А як ставили ся перед війною сфери політичні, в яких провід мають, як відомо націонал-демократи? На се знаходимо таку відповідь:

„Се треба з жалем ствердити — політичні сфери ставлять ся цілком байдуже до сього нового в народі руху і не дають йому з своєї сторони ніякої підмоги. Ся байдужість проявляла ся переважно цілковитим легковаженєм стрілецького руху, а подекуди вироджувала ся навіть у насмішки та зле укривану ворожість“

Що до української інтелігенції, то вона, на думку тов. Темницького, „розпадала ся в оцінці згаданого руху на два далеко нерівні табори. Старше покоління не могло ніяк погодити ся з сею новою ідеєю“. Мало що краще стояла справа і з молодшим поколінням. В сій справі знаходимо в статі тов. Темницького дуже інтересні і влучні замітки:

„Відділена таким чином від тої доби, коли український нарід брав участь у війні в ім'я своїх власних ідеалів, теперішня українська суспільність піддала ся несвідомо впливам пацифістичних ідей. Скріпленню впливів пацифістичної пропаганди пособляли серед української суспільности в значній мірі також антимілітаристичні ідеї. Загалом треба сказати, що певне помішанє двох зовсім різних ідей, іменно

ідеї пацифістів та ідеї антимілітаристів, дасть ся замітити не тільки серед української суспільности, але навіть в широких сферах європейського населення загалом, іменно в тих сферах, до яких дійшли ідеї антимілітаризму як інтегральна часть демократичного світогляду. Завдяки сьому навіть члени революційних партій були подекуди рівночасно проповідниками пацифістичних ідей!

„Розумієть ся, що таке помішанє двох ріжних ідей могло настати лише дякуючи зовсім поверховному та формалістичному способу думаня. Хто під впливом самого звука слова тратив вгляд в суть понятя, у того мілітаризм і мілітарний рух зливали ся в одно. А тим часом мілітаризм се лиш певна система мілітарного руху. Система, повязана тісно з теперішнім устроєм держав, система, що випливає з сучасного капіталістичного ладу. Противенством для мілітаризму — се не пацифізм, але инша система мілітарного руху, приміром народна міліція. Пацифізм перечить всьому: мілітаризмови, народній міліції, а навіть революції. Пацифізм носить в собі зародки і суспільного і національно-політичного квієтизму. У своїй найдалше доведеній консеквенції санкціонує певний суспільний лад і певні державно-політичні угрупованя, за для зміни котрих оружна боротьба являєть ся конечним і необхідним засобом.

„Усі ті ясні правди попали серед української суспільности у занедбанє. Не було у нас ані одної серйозної спроби теоретично їх розглянути. Цілі покоління нашої молодіжи виховували ся в такім туманнім помішанню згаданих двох ріжних ідей — а се довело до того, що на мілітарний рух серед Поляків з нашого боку дивили ся з насмішкою „ідейної“ висшости та „програмової“ непорочности. Довело до того, що коли у нас появили ся початки мілітарного руху, то заходи сї попали на цілком непідготований, а навіть ворожий ґрунт. І треба було що йно вибуху війни, треба було цілого скомплікованого апарату ріжнородних впливів, щоб становище української суспільности до мілітарного руху змінило ся. Вправді, ся зміна була більше формальна, бо до сутевої зміни так нагло і в такім короткім часі не могло дійти. Але сам факт зміни становища, факт виставленя полку Українських Січових Стрільців, мусить мати дуже далеко йдучі і глибоко в душу народа сялаючі наслідки“.

Ось так характеризує на основі реальних фактів становище української суспільности в Галичині український соціаль-демократ в Австрії, сам чинний учасник сього життя. І його характеристика проречисто вказує на те, що лиш порожною фантазією, витвором затуманеного мертвими формулами розуму є наведені нами висше міркованя „Бо-

ротьби“ про поширенє перед війною мілітаристичного на-
строю серед української суспільности в Галичині. „Боротьба“
бездумно граєть ся словами „мілітаризм“, „австрійський
імперіялізм“, „націонал-демократи“ і т. д., а на основі сих
„страшних“ жупелів тче глибоко соціал-демократичні, як
їй здаєть ся, висновки про зріст впливів буржуазної іде-
ології, про австрійський лоялізм, про ослабленє демокра-
тичних позицій галицьких Українців. А в дійсности — вся
її „філософія“ виїденого яйця не варта.

В статі тов. Темницького є одно місце, під яким по-
винен підписати ся кождий розумний український соціаліст,
а іменно місце, в яким він говорить про становище до війни
української соціал-демократії в Австрії.

„Що до антимілітаризму — то програмово визнавали
його лише соціал-демократи, а так від більшого свята та-
кож радикали. Але соціал-демократи свого становища не
змінли. Досить вказати на різницю між антимілітаризмом
і пацифізмом, досить пригадати, що соціал-демократія все
була і є не тільки за оружною боротьбою в обо-
роні політичної свободи, коли та являєть ся загро-
женою, але навіть за оружною боротьбою за сво-
боду, коли обставини так складають ся, що оружною
боротьбою можна здобути свободу.

„В слід за тим факт, що українські соціал-демократи
приняли живу участь в організації українських доброволь-
ців до війни проти Росії, впливає як раз з програмового
становища соціал-демократії і до мілітаризму й до війни.

„Адже ніхто не скаже, що організованне Українських Сті-
чових Стрільців се абдикація перед системою мілітаризму —
якраз противно, є се реалізованне системи народньої міліції,
а всім повинно бути звісно, що власне соціалдемократія до-
магаєть ся заступлення сталого війська народньою міліцією.

„Соціалдемократія не була ніколи проти кожної і вся-
кої війни, лише проти війни певної категорії. Коли якась
війна — як теперішня проти Росії — має принести висво-
бодженне народніх мас з політичного ярма, має дати волю
поневоленим народам — то проти такої війни не може бути
ані один щирий соціалдемократ. До боротьби проти
царату, ворога волі, поступу і світла, до бо-
ротьби проти „тюрми народів“ — повинні стати
всі, хто може оружно бороти ся.

„Правда, соціалдемократи є за удержаннем мира, але не
мира за всяку ціну. Колиби приміром ціною мира мало
бути те, що Галичина малаб відпасти від конституційної
Австрії, а підпасти під руку російського царя — ані один
український соціалдемократ такої ціни за мир не заплатив би.

„І ще одно мусить бути тут сказане: доки існують класові противенства, не може бути мира, бо класові противенства мусять довести до революційної боротьби, до висвободження поневоленої класи. Доки існують пануючі і поневолені народи — не може бути мира, бо кождий нарід має право самостійно і незалежно порядкувати своїми справами, а коли инакше не йде — оружною боротьбою добути собі те право.“

Як же вплинула війна на українське громадянство, як треба оцінювати факт організації Українських Січових Стрільців? На се ми знаходимо в статті тов. Темницького таку відповідь, з якою можемо лише згодити ся:

„Війна поставила всі ті питання рубом, приневолила ними зайняти ся і розігнала той мрачний туман, в яким наша суспільність куняла. Спричинила не переоцінку — але виясненнє.

„Не було часу на теоретичне розбираннє питань, на вияснюваннє дорогою дискусій — вияснено їх практичним вчинком: виставленнєм корпусу наших добровольців. І власне виставленнє корпусу „Українських Січових Стрільців“, участь того корпусу в оружній боротьбі проти Росії має для нас кольосальне значіннє.

„Передусім ідея нашої державної самостійности, про котру ми на довгі часи були призабули, котру ми в останній добі нашого політичного життя виправді знову воскресили, але лише в сфері теоретичних ідеалів і душевних бажань, стає для нас тепер цілю, за для якої йдуть наші добровольці у бій. Вирозумована ідея всякає в кров народу, стає невідділимим складником народнього організму, природною частиною його душі.

„Кров, пролята на полі бою добровільно і за ясно усвідомлену ціль, підносить нашу суспільність з тих низин, де невольник хилить ся під ногами свого пана і в покорі приймає удари — до тих вершин, де свідомо свого достоїнства і змагаюча до своєї мети суспільність стає до отвертої боротьби проти того, хто неволить її.

„З тою хвилею, коли тисячі галицьких Українців зголосили ся добровольцями до боротьби на життє і смерть за визволеннє України — увійшла нова душа в тіло нашого народа! Злетіли з нас кайдани, правда не тії, які силою факту, що над українським народом панує наїздник, вяжуть свободу наших рухів, але ті далеко гірші, тяжші і соромнійші кайдани, про котрі сказав Франко: „але ум мій є раб і душа моя раб“.

„Які не булиб реальні зміни, котрі сучасна війна нам принесе — для психології нашого народу зостанеться на завжди значінне епохального внутрішнього перевороту. Підем поваги для самих себе як народу, що з власної волі кладе життя і проливає свою кров, щоб здійснити свою збірну постанову — зостанеться, як би там не було, скарбом нашої національної психи, скарбом, якого ніякий ворог нам не забере, скарбом, що на вік зостанеться гордощами і життєвою іскрою для сучасних і грядучих поколінь! Своїми добровольцями український нарід доказав, що його ідея політичної незалежності — се не якась високопарна фраза, але клич, що сягає у глибину народніх мас і є вже досить сильний до того, щоб тії маси двигнути у вир збройної боротьби. В серпні 1914. року скінчився період української історії, якого початком був упадок останнього народнього постання. невдача останньої спроби узискати незалежність. Легіон Українських Січових Стрільців уводить нас в нову епоху. На арені європейських подій переставмо бути пасивною силою, якої рухами кермує чужа рука. Відзискуюмо назад нашу колишню активність і самі собі визначуємо шлях. Стаємо чинником, що має власну волю і змагає до власної цілі.

„Через легіон Українських Січових Стрільців, що у сучасній європейській війні бере активну участь і під нашим національним стягом веде криваву боротьбу проти найбільшого нашого ворога, входимо поміж воюючі європейські народи на рівних обов'язках і рівних правах. Історична судьба звела нашу участь в європейській війні до одного легіону — але хоча той легіон не багато може вплинути на вислід війни, то всеж таки він буде нашою легітимациєю там і тоді, коли і де ліквідуватиметься сучасна війна.

„Ми віримо, що сучасна європейська війна принесе визволення українському народови, а відчуваємо, що визволення се окуплюємо власною нашою кров'ю і життям найкращих наших людей. Ся власне обставина, що таке почуття в нас родить ся, і що родить ся на твердій основі фактів — дає нам друге почуття — почуття, що ми народ, який не тільки має свою минувшину, але народ, що має волю бути народом і має силу бути народом.

„Факт участі Українських Січових Стрільців у війні мусить мати великий вплив і на відносини других народів та держав супроти українського народу. Наш легіон добровольців є для кожного доказом, що український народ потрапить за свої права стати до збройного бою, що не зреш-

гнував зі своїх прав до незалежного існування, що готов здійснення цих прав силою переперти.

„З сего обставиною мусітиме числити ся кождий, хто прийде у сяку чи таку стрічу з українським народом.

„І коли до вибуху сучасної війни могло декому здавати ся, що довголітне ярмо поневолило на вік цілий український нарід і що нарід сей став нездатний реагувати навіть на найтяжші кривди — то сей погляд мусить тепер перейти до історії. Цілий світ, близші чи дальші сусіди, мусять числити ся з тим, що дякуючи європейській війні, український народ виступив на арену, сказав, чого хоче і до чого стремить, і з тої арени незаспокоєний у своїх політичних змаганнях не дасть себе ані усунути, ані силою струтити: місця свого на ній боронитиме кровю і залізом!“

Як і треба було сподівати ся, та частина українського народу, що є в Галичині, найбільше свідомо національно, найбільше вироблена політично, в сій війні мусіла узяти на себе головний тягар боротьби за визволенє цілого народу. Оружна боротьба ще не скінчила ся. Годі знати, який буде остаточний її вислід з мілітарного погляду. Одно лиш можна сказати з певністю — скорше чи пізнійше, а український нарід таки добеть ся своєї незалежности. Пролита тепер кров, не буде пролита надурно!

Цвітень 1915.

За редакцію

Микола Залізняк.

Російські соціалісти і теперішня війна.

Передмова.

Щоби зрозуміти становиско російських соціалістів у відношенню до теперішньої війни, а заразом і „еволюцію“, яку перейшли певні їх групи, їх представителі, протягом останніх 10 літ, треба схарактеризувати коротко погляди й діяльність соціалістичних партій в часах революції 1905. і 1906. року. Така характеристика задля сеї ціли неминуха. Окрім того вона дасть нам змогу оцінити вартість їх теорії, а заразом претенсії їх публіцистів давати категоричні осуди в справі тактики різних соціалістичних партій у Європі.

Від певного часу, а саме після згаданої революції, російські соціалісти хотять бути „ввірцем“ для пролетарського табору інших народів. Становиско, яке заняли певні їх групи і їх провідники що до теперішньої війни пробуджує дуже важливі сумніви в соціалістичних кругах і вимагає розгляду і критики.

Вступ.

Характеристика російського соціалістичного руху.

Щоби не сягати надто далеко в минулість, обговорю тут коротко лише ознаки російського соціалістичного руху при кінці XIX. і на початку XX. віку.

Причини того руху лежать в економічно-соціальному розвитку Росії, а також у її назадняцькій політичній устрою, який привів до життя сильну опозицію проти абсолютистичного правительства, опозицію крайну, яка має свій вираз в соціалізмі, тому що протягом певного часу умірковані чинники не могли чи не вміли зорганізувати ся в незалежне від крайньої лівих стороництво.

Російський соціалістичний рух мусів побороти величезні труднощі: технічні труднощі, з огляду на поліційно-адміністраційні утиски, як і морально-інтелектуальні і взагалі психологічні, які виявляють ся у пристосованню західно-європейських соціально-політичних теорій до господарсько-

культурних і суспільно-політичних відносин, пануючих у Росії.

Перешкоди першої категорії ставили російських соціалістів у дуже трудне положення, вимагали від них великої посвяти, сильної енергії і сприту уникати небезпеки. Хоча ці перешкоди були самі по собі величезні, однак неминучі перешкоди другої категорії були ще більші.

Відносини в Росії були й є дуже замотані. Коли певні її міські осередки, а навіть цілі губернії дають образ високого технічно-економічного розвитку, виявляють нам інші господарський устрій приблизно таких фаз розвитку, які на заході належать вже давно до минулості. Інші знову частини російської держави являють ся що до економічних відносин посередніми звенами.

Що до культури, то царат складається рівнож з нечувано відрубних крайностей. Так мають наприклад російські губернії інакшу культуру, ніж Фінляндія, надбалтійські краї, Україна, королівство Польща і т. д. Росія має в своїх границях людей, що стоять на різних степенях розвитку. Що до віросповідання не становить вона також однородної цілості. Москалів є в цараті 43% ; 57% людности належать до інших народностей.

Російські соціалісти переняли ся з великим запалом економічними й політичними теоріями Заходу, однак часто не пристосовували їх як слід; часто знову попадали, застосовуючи ся до російської дійсности в помилки, то викривляючи її, то розуміючи її надто абстрактійно й безоглядно. Як приклад наведу тут пануючий в Росії протягом певного часу „економізм“, якому покланяли ся соціальні демократи. Спотикаючи ся все з політичним нападництвом суспільства, вони в певнім часі розпочали пропаганду соціалізму між робітниками з характером виключно економічним; політичних справ у той час цілком не рушали. Пізнійше, коли розпочато в соціально-демократичних кругах політичну діяльність, старали ся вони, щоби ся їх діяльність мала характер непримиримости не лише супроти уряду і консервативно-реакційних сторонництв, але також і супроти ліберально-демократичних чинників, часом навіть радикальних. Як дальше побачимо, вони держали ся цієї тактики в часі самої революції 1905. і 1906. року.

Хоча російській соціалісти є матеріалістами й атеїстами, то всеж таки їх суспільно-політичні погляди мають часто майже релігійний характер. Вони для них не є узагальненем найширше понятих житєвих потреб, узагальненем, що має очевидно форму ідеології, але, одним словом сказавши, чимсь висшим — вони є догматами революційної віри. Особливо російські соціальні демократи є догматиками. Цитати з Маркса

й Енгельса з різних часів є в їх очах найсильнішим знарядєм в теоретичній і публіцистичній полеміці. А що ті цитати із писаних при всіляких нагодах праць часом не цілком між собою згаджають ся, то за їх помочю можна легко обосновувати нераз найріжніші тези. Правительственні гонитви, які не допускають до явного голошення певних засад, зробили ті засади чимсь надзвичай дорогим, а традиційна звичка Росіян до сліпого послуху супроти влади — приспособила їх до рівнож сліпої підданости дорогим своїм доктринам. Тут саме й слід шукати осередка славного російського доктринерства, яке тільки разів уємно впливало на російську інтелігенцію. То доктринерство займало дух російських революціонерів і привело їх до догматичного, майже виключно дедукційно-абстрактного розуміння найбільше практичних задач суспільного життя. Російські соціалісти взагалі не охочі до порівняно-індукційного думання в царині суспільно-політичних появ. Таке думанє вимагає великої праці й знання даних, воно також не доступне не лише для всякого студента, але навіть не для всякого публіциста й теоретика. Очевидно, далеко легше прибрати якусь доктрину в можливо просту форму, а відтак при помочі зновуж простої дедукції вивести з неї абсолютні практичні вказівки, ніж нагромаджувати дані, упорядковувати їх, оцінювати критично і узагальнювати. Просте розумінє суспільної теорії і виводженє з неї дедукції не вимагає ані великої читаности, ані вмілого зіставленя фактів, ані стислого виявленя в них подібностей і ріжниць. Який небудь публіцист чи агітатор може, як він лише „сміливий“ і вміє зручно володіти словами, острыми й рішучими виразами, викликати серед „віруючих“ революціонерів потрібний ефект. На дальших сторінках побачимо спосіб удовіднюваня російських публіцистів із соціалістичного табору.

Пізнавши духовий характер російських діячів, перейдемо тепер до обговореня, розумієть ся короткого, їх революційної діяльности й її результатів.

Російські соціалісти потрапили розвинути в дуже трудних обставинах широку пропагаторську й агітаційну діяльність, потрапили втягнути до масового руху сотки тисячів з початку робітників, а відтак і мужиків. Агітація їх була сміла, зручна, присоблювала ся до духу й серця працюючого люду. По кільках роках такої агітації, на тлі сприятливих їй господарсько-соціальних і політичних умовин вибухнула велика російська революція.

З виїмком великої французької революції, жадна инша не захопила таких широких кругів по містах і селах, як російська, жадна не спинила так цілковито всего життя, як вона. Оскільки розходило ся о розбудженє мас, о попхнутє

їх до великого вибуху, російські соціалісти виконали свою трудну задачу не лише задовольняючо, але навіть світло. Наш суд випаде инакше, коли запитаємо ся, в який спосіб використали вони потужну революційну силу, яку вони зорганізували й пхнули до бою.

Осягнені російською революцією здобутки не знаходять ся навіть у приближнім відношенню до зужитих сил, до понесених жертв, до надій, звязаних з рухом. На око міг би хтось сказати, що так буває майже завсідги з революціями, що найменше першими, що так було з французькою революцією, з революціями 1848. року у Франції, в Німеччині, в Австрії. Але такі твердження не згідні з фактами.

Справді скінчила ся французька революція військовою диктатурою Наполеона, після котрої прийшла реакція Бурбонів, але не треба забувати, що увійшли в жите дві реформи перворядної ваги, і що жадна реакція не змогла їх усунути. Тими реформами були: увільненє селян і зрівнанє горожан перед правом. Окрім того навіть реставрація Бурбонів була під політичним зглядом більше далека від „старого порядку“, ніж „конституційна“ Росія нашої доби від абсолютної Росії з днів перед 30. падолиста 1905. року. Що до революції 1848. року, то вона не дала у Франції справді жадних видатних і тривалих розульятів, але слід би тямити о тім, що вона вибухнула несподівано яко рух масовий, що її остаточним поводом було відкиненє виборчої реформи правительством, і що тогочасні соціалісти ріжних відтінків не мали вироблених ані максімальних ані мінімальних програмових жадань, на які згодили би ся були ріжні їх відломки, і що врешті той рух був слабий в порівнаню з російським. Тимчасом в Росії в 1905. і 1906. роках була політична плятформа принята майже всіма сторонами, а що до суспільних реформ, то було, мимо ріжниць в подробицях на приклад в аграрній справі, багато стичних пунктів. В Німеччині була революція 1848. року без порівняня слабша, ніж російська, мимо того дала вона прецінь більші політичні зміни, ніж у Росії. В Прусах на приклад здобуто після 1848. року конституцію, яку змінено самовільно. Мимо тих змін одначе вяже вона пануючого в Прусах більше, ніж цара російська „конституція“. Революція 1848. року допровадила в певних провінціях до увільнення селян. В Австрії витворила революція 1848. року на час певний конституційний державний устрій, який тривав короткий час, доки не впав під ударами реакції. Але в часі свого тривку був то правдивий конституційний і демократичний устрій, якого Росія не знала. Увільненє селян було найважнішою соціальною реформою руху 1848. року в Австрії. Зачатий конституційний устрій, від-

новлено наново після італійського погрому 1859. року; вкінці докінчено його у виді дуалізму і усталено після другої невдачної війни з Прусами 1866. року. Коли одначе революція в Австрії скоро упала й не дала на разі тривких політичних здобутків, то не треба забувати, що її розміри й напружене не видержують жадного порівняння з російською революцією 1905. і 1906. року. Справді вибухнула в Австрії в 1848. році революція властиво лише у Відні. В Празі стріляли в людей, але дійсно революції не було, були лише ферменти. Народний рух з характером революційним між Поляками в Галичині був перед тим 1846. року. Села в 1848. році були в Австрії спокійні. А угорське повстанє вибухнуло 1849. року, коли уряд уже побідив революцію в Австрії. Його пригнічено при помочи російської армії. Таким чином бачимо справді, що узгяднивши розмах російської революції, її територіяльне розширення і силу, мусимо прийти до вислїду, що вона відносно дала менше успіхів що до правно-політичного й суспільного ладу, ніж інші аналогічні революції.

Російські революційні публіцисти твердять, що в часі великого руху в Росії в 1905. і 1906. році соціально-господарські і політичні противенства були більші, як в інших державах в часі аналогічних переворотів. Певно. Годі одначе не добачати того засадничого факту, що російська революція відбула ся після довголітнього історичного досвіду інших народів, а також після кількадесятьлітнього свідомого приготовлювання самої Росії; далше, що 1905. і 1906. року керманичі революції завдяки довершеним методам розслідування суспільних появ знали, або що найменше могли знати дійсний стан соціальнополітичних відносин в Росії ліпше, як керманичі руху у Франції 1789. і 1848. року, в Німеччині і в Австрії 1848. року. Трагізм російської революції не має може своєї причини в безпосередних об'єктивних обставинах, які з висше наведених причин взагалі не були трудніші для революційних діячів у Росії як деінде, але радше в суб'єктивних обставинах, у прикметах сторонництва і їх керманичів, що орієнтували ся в загальних тенденціях суспільно-політичного розвитку в Росії, в його соціологічних основах, але за те не вміли належно оцінити сил поодиноких верств і сторонництва, ані також значіння декотрих конкретних фактів. Коли чогось бракувало в російській революції, то саме відповідної політичної штуки в її керманичів. Російська революція видала дуже багато світлих людей, знавців економічного устрою Росії, багато тихих, витривалих працівників, а вкінці не мало героїв. Одначе вона не видала ані одного великого державного чоловіка, ані одного політика, що вмів би був

орієнтувати ся скоро й докладно в цілїм складнїм механїзмі того достопамятного руху. Вона не видала людей, що вміли би на основі фактів і знаня історії інших народів передвидіти перебіг найблизших випадків будучности. Абсолютна Франція видала в часі революції кільканацять визначних і кілька великих державних чоловіків.

Очевидно, мають ті суб'єктивні прикмети російських сторонництв і їх провідників, як ми то висше виділи, свою причину у великій мірі посередно в об'єктивних обставинах; підкреслити треба одначе ті уємні суб'єктивні прикмети без огляду на їх жерело, тим більше, що скоро вони повстали вже, під впливом тих чи інших обставин, вони стали самодіяльним, автономічним, так би сказати, чинником суспільно-політичного життя Росії. Задля браку місця не можу тут обширно обговорити програмово-тактичних помилок російських революціонерів у часі подій 1905. і 1906. року. Вкажу лише на кількох прикладах значні доводи їх лихої політичної орієнтації.

Два дні перед оголошенєм конституційного маніфесту в Росії, дня 28. листопада 1905. року, було памятне зібранє московської міської ради. Керманичі її запросили на то зібранє представників соціальної демократії, соціалістів-революціонерів і кадетів (сторонництва конституційно-демократичного) і запропонували на зборах зорганізованє міської міліції. Перед тим отримали вони на то тихий дозвіл „градоначальника“ (правительственного начальника міста). Пропоненти домагали ся ухваленя на ту ціль значної суми, бо щось коло мільона рублів. Утворенє такої міліції мало би велике значінє, було би завязком уоруженої революційної сили. За прикладом Москви пішли би певно інші міста. Дійсно мали би в тій міліції найбільший, а навіть рішучий вплив соціалісти ріжних відтінків, бо лише вони мали завязки масової організації. То був час залізничного страйку, який тривав уже довго й значно знеміг пролетаріят. Самі керманичі страйку не були певні, чи він ще довго зможе потривати. Навіть багато фактів промовляло за тим, що його трудно буде продовжити. Отже здавало ся би, що висше наведений проєкт членів московської міської ради повинен був бути прийнятий з признанєм з боку революціонерів, соціальних демократів і соціалістів-революціонерів; відтак здавало ся би, що вони зловлять ся за нього, як за дошку ратунку й згодять ся на нього без торгу, тим більше, що логіка подій мусіла би допровадити до того, що ніхто инший як лише вони самі стали би дійсними панами міліції. Всупереч всім сподіванням стало ся инакше. Революціонери обидвох відтінків постановили перевести засадничу дискусію й домагати ся згори проводу над міліцією,

що мала утворити ся. Та дискусія вказувала на стремління революціонерів до диктатури, переполошила вкінці і мусіла переполошити московське міщанство, яке не згодило ся на жаданє соціалістів. Вся справа впала. Оголошенє сього факту наступило аж у дневнику „Рѣчь“ з дня 28.(15) листопада 1906. року. Інші свідощтва доказують цілком тої факт.

Три місяці пізнійше, коли стало ся так зване „московське повстанє“ (що властиво не було повстанєм, лише малим рухом кількох сот уоружених бровнінгами революціонерів), були вже соціалісти в Москві цілком відокремлені. Протягом того часу вони невмілою тактикою відіпхнули від себе демократично-опозиційні чинники, і улекшили тим пізнійшу побіду правительства над революцією.

Вже зараз після отвореня першої думи видко було для всіх, хто тверезо дивив ся на події, без упереджень, що до конфлікту між правительством і першим російським „парламентом“ мусить прийти. Тому повинні були революціонери старати ся, щоби згромадити коло тої будь що будь радикальної думи нарід. Вони повинні були збудити симпатії до неї в суспільности, щоби в разі замаху на неї з боку правительства, нарід уступив ся за неї, боронячи тим своїх прав супроти правительства і царя. Революціонери вибрали цілком иншу дорогу, жадаючи замість того зараз безоглядно вільних і демократичних уряджень: вони поборювали думу й радикальні її стороництва; обнижали її вартість в народі. З другого боку не обдумали цілком пляну боротьби поза думою на випадок, як би правительство розвязало її. Соціалісти-революціонери були такі наївні, що саме тоді розвязали свою бойову організацію, віруючи очевидно вже в дальший спокійний розвиток Росії, в можливість наглого вибуху масової селянської революції в разі замаху реакції. А прецінь жадне з тих припущень не опирало ся на поважних підставах. Соціалісти бачили прецінь, що масовий селянський рух в 1905. р. сам собою не може побороти правительства, і що він взагалі, ведений без пляну, не може дати поважних успіхів. Коли цар розвязав думу, і коли самі революціонери бажали пізнійше, щоби нарід став за нею, вони переконали ся, що маси заховували ся супроти її долі байдужно, що у великій мірі було їх власною виною. Маси були пасивні. Відома виборча відозва була паперовим протестом, який закінчив ся комічно в часі процесу, як послі, що її підписали, виговорювали ся тим, що вони мовляв то зробили, аби уникнути нової революції. То була акція кадетів (конституційних демократів). Революціонери не могли викликати жадного широкого поважного й успішного руху. Здасть ся, що нема тут потреби розводити ся

довше над тим фактом, і виказувати брак всякої орієнтації між революціонерами, брак всякого політичного змислу. Російським революціонерам здавалося, що після конституційного маніфесту династія, бюрократія і взагалі консервативно-реакційні чинники в Росії не мають уже дійсної сили.

Дуже сильний, найбільший, здається, відламок російської соціальної демократії гадав, що з кінцем 1905. і 1906. р. треба поборювати, як говорив се письменник Луначарський, не Трепових, Дурнових і інших їм подібних, але перед усім кадетів. Тимчасом показалося, що вкінці було очевидно річею, розуміється лише не для доктринерів, що реакційні чинники мають іще більшу силу як ліберали.

Впадаючою в очи прикметою російської революції є певного рода пасивність, більше відпірна, як зачіпна боротьба проти ворога. Маю тут на думці масові виступи, а не терористичні. Так був наприклад великий робітничий рух у січні 1905. року в Петербурзі зі священником Гапоном на чолі саме об'явом такої пасивності. Правда, то не була акція революційного сторонництва, а чоловіка, що стояв між революцією і правительством. Так званий похід до зимової палати з петицією до царя був в історії без прикладу. Маса робочого люду без зброї йде проти війська. Кульмінаційною точкою масового руху був дійсно залізничний страйк в цілій Росії, що вибухнув перед оголошенням конституційного маніфесту. То був великий об'яв солідарності не лише пролетарської, але взагалі громадянської й вільнолюбної. Велика більшість суспільства підпирає страйк, який примусив царя до уступок. Але що ж далі? Після страйку того не бачимо ані дальшої енергійної акції всередині, ані спокійної енергійної праці приготівляючої організаційної. Страйк не перейшов у революцію. В Росії були також в часі революції військові розрухи. Однак вони були без ясного плану. Часом вибухали вони передчасно і випадково. Що гірше однак, самі творці тих військових організацій не мали жадного плану акції для збунтованої частини армії. Вони думали, що роль війська полягає в тому, аби воно в разі вибуху масової революції помагало їй. Се явище не було би що найменше випадковою річею. Соціальні демократи, що мали найбільші впливи в широких суспільних кругах, ділили ся на два відламки. Одні засадничо відкидали всякі плани в революції, вважаючи, що їх задачею є лише пропаганда, агітація і організація мас; що однак масовий рух сам не дасть ся ані приготувати, ані перепроводити після згори обдуманого плану. Вони думали, що маси все самі зроблять в рішучій хвилі, і що їх задачею є лише приготувати ті маси.

Інші знову признавали потребу пляну, потребу приготування оружного повстання. але окрім того і страйків не признавали жадних інших форм руху, беручи легко всілякого рода заговори, і з konieczности відкидали, скоро з тих чи інших причин не можна було думати про викликане великого масового руху, всяку думку про військовий заговор чи про бойову боротьбу з урядом в иншій формі. Таким чином військові організації, дійшовши до певної сили, а не могучи дочекати ся „масового повстання“ розпадали ся, або їх викривала поліція, або вкінці гинули наслідком припадкових вибухів.

В часі російської революції було багато селянських бунтів. Вони не мали одначе виразної технічно-революційної цілі. Займано панські посілости або палено їх. Не числили ся одначе з тим, що скорше чи пізнійше прийдуть козаки, поліція і військо й не думали над тим, що їм протиставити. В багатьох губерніях люди рухнули ся, ті рухи зуживали сили, але не давали жадного результату. Не старали ся зайняти міських осередків. Не думали о тім, аби зворохоблені селяни пішли до міст на поміч робітникам. Агітували, розбуджали клясову боротьбу, будили пристрасти, але не вміли чи не хотіли направити того руху у формі пляномірних революційних атак, що моглиби фізично, технічно знищити абсолютизм.

Ми добре розуміємо, що тяжко робити все пляново, зорганізувати все; розуміємо також, що кожда революція виявляє й мусить виявити певні несподіванки. Але в російській революції не було жадних поважних змагань, направлених до технічно-революційного приготування мас міських груп до широкої акції проти існуючого політичного устрою.

Коли слідити уважно перебіг великої французької революції, то можна легко завважити велику чуйність одиниць і груп що до замірів двора і звязаних з ним чинників. На кождий зачіпний або навіть лише підозрілий акт тих чинників знаходимо відповідь з боку революційних сфер. Чим ліпше пізнаємо перебіг тої революції, тим більше переконуємо ся, що всякі її акти були тихо і пляново приготувані групами і одиницями. В Росії не надибаємо того явища. Не бачимо ані тої пляновоости ані тої революційної чуйности. Почасти робила то бойова акція соціалістів-революціонерів. Бракувало їй одначе тривкості. Вона мала також видержувати закиди зі сторони революційних чинників. Соціальні демократи не робили й того, задовольняючи ся демонстраціями і страйками. Одначе революція не може звести ся виключно лише до тих форм руху. Коли вона має

побідити, то мусить вона викликати не лише пасивні, але й перед усім чинні форми боротьби.

Викликати масове одночасне оружане повстанє в цілій Росії є тяжкою мрією, а навіть прямо неможливою до переведення в діло. Тому треба думати про інші форми руху. Тимчасом більшість російських революціонерів гадає, що сама лише насильна агітація з висуванєм найдалше йдучих жадань доведе до масової революції, о котрій конкретно, реально, технічно ніхто в Росії не думав. Ніхто не застановляв ся над її можливим механізмом. А важеж що раз то все тяжше уявити собі, що в теперішній зорганізованій державі могла би повстати без пляну, сама собою творча масова революція без технічного приготування і без проводу. Разом із суспільним розвитком все чим раз більше організуєть ся й приготуєть ся, і революція мусить і повинна мати також все більше прикмети наперед приготованої планомірно й технічно обдуманой акції. Російських революціонерів такі проблеми не цікавлять. Їм розходить ся лише о „чистоту програми“, о „безоглядну класову боротьбу“ і оминанє всякого рода „опортунізму“ політичного, о „революційне“ ставленє задачі. Характеристичною навіть річею є, що хоча загально російська соціалістична література наукова, а особливо публіцистична досить богата, то всеж таки практичні задачі що до деяких важливих сторін збірного життя майже цілком не обговорені. Російські соціалісти займають ся найбільше або абстракційними або також господарськими справами. Коли писало ся цілі томи в справі, чи марксизм годить ся з неокантіанізмом і емпіріомонізмом, коли писали багато праць про економічний устрій Росії, з табору російських соціалістів не вийшла ані одна праця в справі упорядкування національного життя в російській державі. Російські соціалісти не постарали ся, аби опрацьовано цілого ряду правнодержавних питань Росії, навіть тоді, коли вірили, що дотогочасна її будова в основі провалить ся і що мусить повстати нова. Російські соціалісти, а особливо марксісти вірять кріпко, що скоро лише економічна тенденція буде сприяти „заостреню класових протиственств“, скоро фабрічний пролетаріят буде зростати і його ідеологія буде „революційна“ після їх крітерій, то вже всі інші поодинокі питання будуть як слід розв'язані самим перебігом подій. Той наївний опортунізм наробив уже багато лиха, а в будучности наробить ще більше.

Російські соціалісти, як ми се вже висше сказали, є людьми „віруючими“, а таких не можна переконати взагалі самими лише логічними аргументами, або фактичними. Людям такого рода можуть отворити очі лише великі катастрофи й то почасти. Такою катастрофою була в деякім

степени революція 1905. і 1906. року. Вона одначе не спричинила жадного загального перевороту в думаню російських соціалістів.

Пишучи се все, я що найменше не хочу казати, що російська революція цілком нічого не змінила, що все лишило ся в царській державі по давньому. Противно, зміни були, широкі круги людей втягнуто в публичне житє, хвилеві побіди революційного руху показали масам, що боротьба може на щось придати ся, осягнено часткову волю преси, що улекшає працю освідومлення мас. Все се правда, і треба о сїм памятати, але не слід того перецінювати. Тимчасом значний відламок російських соціалістів уявляє собі, що Росія зі свого давнього стану переходить вже до иншого, справді конституційного й демократичного, або що вона перейде до него повільно без великих внутрішніх і заграничних потрясень, так як Австрія й Німеччина перейшли з часів реакції після революції 1848. року до теперішнього свого стану. Соціалісти, що так думають, противні дальшій організації тайних революційних товариств, а заразом і всякій бойовій акції, вони гадають, що погрому Росії в заграничній війні не потрібно для дальшого її розвитку.

Такі погляди опирають ся на помилках, як то видно з того, що я передше говорив про революції 1848. року в Німеччині і в Австрії та їх успіхах. Пережитки деспотизму й реакції в Росії ще дуже сильні; бракує також умірковано консервативних, що погодили би ся щиро з гадкою про конечність перестрою Росії в справді конституційну державу, а се утрудняє дуже її мирний перестрій в напрямі демократизму й парламентаризму.

Революційні чинники серед російських соціалістів не вірять справді в мирний соціально-політичний розвиток Росії, але гадають, що масова агітація на тлі незадоволення з існуючого тепер ладу доведе до вибуху революції, що своєю елементарною силою змете реакцію. Вже з того, що я говорив передше, виходило, що загально російські соціалісти не потрафлять зорієнтувати ся в ситуації, витвореній тепер війною. Воно так і стало ся.

Розділ І.

Російські соціалісти і теперішня війна.

Насамперед розгляну загально погляди російських соціалістичних груп на теперішню війну. Відтак обговорю подрібно погляди поодиноких представників тих груп на сю справу.

Теперішній революційний рух в Росії розбитий на більше число фракцій, що мають свої власні погляди в різних справах. Тому треба розглянути погляди поодиноких соціалістичних груп на війну. Отже я обговорю погляди соціальних демократів, соціалістів-революціонерів, відтак соціалістів інших народів, що входять в склад Росії.

Відомо, що самі російські соціальні демократи тепер не являють ся одним одностайним сторонництвом, але також поділені на поборюючі себе взаємно фракції. І дивна річ, російські соціальні демократи, котрим так багато залежить на тім, аби бути „правдивими“, „ортодоксальними“ марксістами, взаємно оспорюють одні в других право так називати ся. Плеханов кругом викляв різні відламки російських соціальних демократів за то, що відступили від правдивого після його гадки розуміння науки майстра; вкінці сам дочекав ся того, що й йому закидували єресь в „революційнім“ марксізмі. Одним словом російські соціальні демократи не можуть порозуміти ся що до того, що є властивим, а що підробленим марксізмом. Але менше з тим. Я спімнув о сїм лише задля того, аби показати, до чого веде сектярство й догматизм.

Так звані „большевики“, яких провідником є Ленін, у переважній своїй більшості не стоять на становищу інтересів російської державности в її теперішніх границях. Сам Ленін сказав, що коли би навіть після війни Україна і Польща відпала від Росії, то вона все ще лишить ся сильною державою, яка зможе свобідно розвивати ся. Ленін належить до тих не численних російських соціальних демократів, що належно оцінюють брехливі фрази слуг царату що до так званого визволення Словян у теперішній війні з під влади Австрії. Той же Ленін по правді сказав, що властиво внутрішня політика монархії Габсбургів є більше словянська, як царська політика, тому що словянські народи в Австрії можуть свобідно розвивати ся, в Росії ні. Ленін зауважує також, що в часі війни треба енергично всіма силами поборювати царат.

Не всі одначе так звані „большевики“ так задивляють ся. Деякі змежи них, що мешкають і пишуть в Росії, переважно публіцисти, стоять в теперішній війні по стороні Росії. Одначе Ленін і його приятелі мають без сумніву між робітниками в Росії найбільший вплив, через що можна надіятися, що його погляди матимуть побіду серед пролетаріату великих російських промислових осередків.

Зпосеред так званих „меньшевиків“ публіцист Мартов стоїть рівнож на ворожім царатови становищу, так в його внутрішній, як зовнішній політиці. Одначе значна часть приклонників сього напрямку зпосеред інтелігенції в Росії

піддала ся фразам царського імперіялізму. Відомий економіст Маслов, публіцисти Потресов, Йорданскій і інші стоять по стороні Росії в теперішній війні.

Пригадаю тут читачам головню різницю між так званим „більшевиками“ і „меньшевиками“. Перші глядять більше негативно як другі на після-революційні здобутки в Росії, мріють про викликанє в найближшій будучности оружного повстання в цараті під гаслом здобуття крайню здемократизованого політичного ладу; вони є противниками співділання з демократично-ліберальними елементами зпосеред буржуазії, припоручаючи спілку робітників з радикальним відламком селян.

Другі знов оцінюють висше здобутки революції і склонні до припущення, що Росія поступенно без великих внутрішніх і внішніх конфліктів через війну перейде до правдиво конституційного ладу. Вони признають, що в певних разях соціялісти можуть входити в хвилеве порозумінє з ліберально-демократичними чинниками змежи буржуазії й трохи песимістично задивляють ся на дійсну революційну силу селянства в Росії. Поза сими головними різницями між двома відламками російських соціальних демократів є ще й інші підрядного значіння, про котрі задля браку місця не згадую. Додам іще тут, що кождий з тих двох відламків російського соціялізму ділить ся ще на гурти, що різняться між собою в тактичних справах. Одначе тих різниць не можу тут обговорити.

Але всі російські соціальні демократи нападають завзято на німецьких соціальних демократів у пресі, на зборах, в брошурах за то, що вони голосували за кредитами на воєнні цілі проти Росії, Франції, Англії, Бельгії і Сербії. Під тим зглядом і Ленін не робить жадної різниці. Та нехить до німецьких соціальних демократів, як і до австрійських приймає нераз такі розміри, що в неупереджених людей мусить викликати здивованє і несмак. Нераз можна на російських зборах чути або перечитати гадку, що тепер після поступку соціялістів в Німеччині і в Австрії в справі війни назва соціального демократа скомпромітована, і що слід би називати ся на будуче марксістами-комуністами. Один соціально-демократичний публіцист писав: Кавцкі умер, „Vorwärts“ умер, а німецька соціальна демократія умерла морально. Що кождого мусить вразити в тих голосах обуреня то те, що сї люди могли хоть на хвилюку думати, що німецька соціальна демократія поступить инакше, як вона поступила, хоч кождий уважний глядач пролетарської партії в Німеччині міг передвидіти, що вона в разі війни буде поступати так, як вона поступила.

В самій Росії робітники більше настроєні проти царату, навіть в часі війни, і не журяться тим, чи революційна акція причинить ся до погрому Росії. А чинники менше вправлені піддали ся наразі націоналістичному настроєви.

Російські соціалісти-революціонери тепер є партією, що дуже багато стратила. Вона стала ся перед усім що до ідей невиразною. Деякі з її провідників мріють лише, аби злучити ся з революційним відламком соціальних демократів. Перед вибухом революції і в часі її тривку соціалісти-революціонери відзначили ся перед усім революційною ініціативою. В часах застою в руху бойова їх акція проти проводирів російської реакції дезорганізувала сильно правительство, страшила його й підносила в суспільстві революційний настрій. Поза тим вели соціалісти-революціонери акцію між селянами. Після революції були вони якийсь час діяльними, але підлягали поступенню дезорганізації й тратили вплив. Справа Азєва завдала їм смертельні удари. Дехто зпоміж них цілком мильно гадали, що Азєв міг вирости лише на ґрунті бойової акції, і стали ся через то її противниками. Тепер соціалісти-революціонери не мають жадної ясної концепції руху. Вони чекають, як чекали вже інші, на велику селянську революцію. В справі війни їх гадки по часті розділені: одні, як Савінков, ідуть так далеко, що жадають на час війни залишення революційної акції проти царату; більшість не йде так далеко. Противно, вони бажають революційної акції в Росії і в часі війни, але явно симпатизують в справі війни з тридержавним порозумінєм, то є з царатом, з Францією і з Англією. Ті свої симпатії обосновують вони в своїй газеті „Мысль“ при помочи загальних фраз, повторюваних і іншими соціалістами. Ті й інші аргументації розгляну відтак подрібно при обговореню брошур деяких визначних російських соціалістів. Соціалісти-революціонери мають іще багато давних обманчивих, чисто російських помилок що до прикмет російського народу і його людности.

Недавно були дві конференції російських соціальних демократів: одна в Копенгагені, друга в Лондоні (на зборах соціалістів трохпорозуміння: французьких, бельгійських, англійських і російських). В Копенгагені російські, грузинські, жидівські (з Bund'u) і польські (з соціальної демократії Королівства Польщі і Литви) склали туманну заяву, в якій потверджають ріжнородність поглядів своїх товаришів у справі теперішньої війни, а zarazом згідність в оцінці внутрішньої ситуації в Росії. Вони зазначають дальше, що меншість покладає певні надії на побіду Німеччини й боїть ся, аби погромоленє її Росією не спричинило реакції. Що до внутрішньої ситуації, то конференція оцінює її уємно.

Реакція після думки учасників чим раз то більша. Соціяльні демократи бажають боротьби з урядом, а разом видять її труднощі і вказують на них. Подібний тон чути і з нарад в Лондоні. На разі не можливо означити, яка гадка переважає між російськими соціяльними демократами взагалі, а зокрема між діячами в Росії. Конференція в Копенгазі мала переважно так званих „меньшевиків“. Як було в Лондоні, не знаємо. Російські соціялісти повинні використати теперішню війну, аби зміцненою революційною акцією ослабити правительство, причинити ся до його погрому в самій війні, а окрім того дати царатови сильний удар, так у його внутрішніх відносинах, як і в його територіяльній складі. Російські соціялісти повинні мати відвагу сказати отверто, що панованє царату над богатьма народами в державі улекшає також панованє абсолютизму над пролетаріатом, над всею людністю й демократією. Не повинні вони також боятися, що побиваючи царат вони будуть разом і співниками Німеччини й Австро-Угорщини. Кожда боротьба вимагає союзів голосних і тихих, урядових і фактичних. Італійські соціялісти входили в боротьбі за об'єднанє Італії в тихі й голосні союзи з деякими правительствами. Не встидали ся того, що користали з помочи Наполеона III. Італійські революціонери були твердими реалістами. Російські соціялісти хочать бути ніби ідеалістами, боять ся, аби не посуджували їх о союз з Німеччиною й Австро-Угорщиною, але ділають в дійсности своєю пасивністю в користь реальної політики не своєї, але царату.

Досить тверезо глядять на справу війни бундовці, які добре розуміють цілу реакційність Росії і здають собі докладно справу з тої небезпеки, яка грозилла би не лише соціялізмови, але й демократії й цивілізації, як би в теперішній війні Росія погромила Німеччину й розбила Австрію, „освободжаючи“ народи, що входять в її склад. В числі 7 свого „Інформаційного Листка“ помістили вони статтю з критичним освітленєм поглядів деяких російських соціялістів на мниму, „вільнолюбну“ місію Росії в теперішній війні. Бундовці бажають очевидно погрому царату у війні, хоча не кажуть того прямо, може бути через надмірну дипломатію.

Грузинські соціяльні демократи йдуть разом з відламком російських „меньшевиків“; за то народні грузинські революціонери є разом із давними соціялістами-федералістами загалом явно за розбитєм Росії.

Литовська соціяльна демократія не йде слідом литовських націоналістів, які стають за царатом. Вони не заявляють ся одначе за його розбитєм, лише проти війни взагалі. Лотиші поділені, загалом одначе не заявляють ся вони за розбитєм Росії, боячи ся зросту впливу німецьких баронів

в надбалтійському краю, як би певні частини царату поділено поміж воюючі з нею держави.

Серед Поляків нема також одностайности поглядів. Так звана революційна фракція Польської Партії Соціалістичної дала початок польським легіонам в Галичині, воюючим з Росією. За то так звана лівниця Польської Партії Соціалістичної і соціальна демократія Королівства Польщі й Литви думають, що теперішня війна веде́ть ся „за африканські торговиди“, і що вона робітників нічого не обходить. Сей наївний погляд гідний доктринерства партії, що під кождим зглядом стоїть значно низше, як російська соціальна демократія, не має жадної з її добрих прикмет, але має за то всі її хиби у збільшеній мірі. Ми бачимо отже велику розбіжність гадок між російськими й иншими соціалістами, що ділають на терені царату.

Про становище української соціалістично-революційної партії не потребуємо тут особно говорити. Відозви її, видані від вибуху війни, показують, що вона відразу зорієнтувала ся в ситуації і зрозуміла, що в інтересі українського народу, як і в інтересі соціалізму взагалі є, аби російський царат був рішучо й безповоротно розбитий.

Плеханов і Троцький. обидва російські соціальні демократи, доказують в своїх брошурах, що в інтересі соціалізму російського й міжнародного, як і демократії взагалі є побіда Росії, Франції й Англії над Німеччиною й Австро-Угорщиною. Вони старали ся зібрати всякі „аргументи“ в користь цього погляду. Тому мусимо їх пізнати й піддати загальній критиці.

Розділ II.

Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни.

Плеханов безсумнівно найвизначніший письменник між російськими соціальними демократами, через що його аргументація в справі війни в користь Росії, Франції й Англії заслугує на загальну увагу. Коли вона покаже́ть ся мимо того всего слабою і не видержить критики, як я то заміряю доказати, то щож тоді ще говорити про аналогічні аргументації инших російських публіцистів і діячів з цього табору.

З инших причин заслугує на увагу аргументація иншого соціального демократа — Троцького. То публіцист і діяч молодий ще в порівнянню до Плеханова і не такий визначний. Але йому годі відмовити певної рухливості й

богатства думок. В часі революції 1905. року відгравав він у Петербурзі визначну ролю. Характеристичною прикметою його є певного рода „відвага“. Не та громадянська відвага, що не боїть ся сказати прикру правду своїм співгромадянам, але инша, що полягає на сміливості говорити про різні справи, яких не знає. Одначе Троцькій в кругах російської соціальної демократії й досі ще не аби хто. Троцькій є типічним російським соціальним демократом, що „все знає“, о всім в політиці видає рішучі осуди, а притім він уроджений соціально-демократичний прокуратор, що оскаржує на всі боки.

Отже погляди тих людей російської революції, різних ранію й становиском в руху заслугують на окрему увагу.

Брошура Плеханова „Про війну“ (О войнѣ) є відповідею на лист одного болгарського соціального демократа. здивованого становиском духовного батька російських марксистів в справі теперішньої війни.

Плеханов доказує, чого инші люди з його табору не признають, що говорячи про війни і відношеня до них соціалістів треба розрізнити війни зачіпні від воєн оборонних. Переходячи до теперішнього великого антагонізму, що на його тлі розіграли ся криваві бої, він думає, що Росія, Франція й Англія є зачепленими Австро-Угорщиною, а з окрема Німеччиною сторонами. Плеханов упрощує собі цілу задачу тим способом, що вказує на те, що два середно-європейські цісарства виповіли властиво війну, а инші лише вивели з того консеквенції й боронили ся. Німеччині закидує ще напад на Люксембург і Бельгію. Розгляньмо ся в тій аргументації.

Від анексії Боснії й Герцеговини Австро-Угорщиною в 1908. році, анексії, що прецінь скорше чи пізнійше мусіла наступити, й котру передвиджувала й сама Росія — царат зброїв ся насильно, інтригував на Балкані, позволив Румунії напасти на Болгарію й забрати їй кавалок землі, а то задля того, аби Румунію відірвати від союзу з Німеччиною й Австро-Угорщиною. Певно, з безоглядного становиска можна стреміти, щоби кожний нарід, кожний край, кожної хвилі був вільний, оскільки схоче, та щоби Боснія й Герцеговина були незалежними від Австро-Угорщини. Одначе анї вона, анї російські діячі, анї державні люди инших держав не могли мати що до того жадних сумнівів у тих часах. Монархія Габсбургів одержала той край на підставі берлінського договору 1878. року не на те, щоби після кількадесять літ, після вкладу великих сум грошей, нараз його добровільно позбутт ся. Трудно, анї в часі

давних соціально-політичних ладів, ані в теперішнім капіталістичнім такого ніколи не бувало й не буває. Вкінці Росія сама найліпше знає, що держави добровільно не позбувають ся забраних країв. Боснія й Герцоговина дістали в останніх літах конституцію зі соймом з широкими правами. І тій конституції із безоглядного становища можна не одно закинути, дивлячи ся одначе порівняним способом, узгаднюючи факт, що вона дана без жадного примусу зівнутрі, без жадного революційного руху з долини, треба завважити, що вона виробила цілком відповідні соціально-політичні обставини для розвитку краю. Про національний гнет не може бути й бесіди. А в останніх літах стреміло правительство до того, щоби не протиставити Кроатів Сербам. Одні й другі творять властиво один нарід, уживають одної бесіди, їх різнять лише віра й азбука. Сербі скаржили ся після сараєвської трагедії у французьким дневнику „Temps“, що їх є в урядах значно менше, як Кроатів. То правда, але австро-угорському правительству нема що дивувати ся, що він опираєть ся на чинниках, до котрих має довіре. Важною річею було вже те, що досить скоро втягнуто і Сербів до заряду краєм. Є дві концепції сербсько-кроацької держави. Одна концепція сербська, що стремить до того, аби відібрати від Австро-Угорщини територію, заселену Сербо-Кроатами, а іменно Кроатію, Боснію, Герцеговину, Далматію й інші менші території і прилучити їх до Сербії; друга кроацька, яка хоче злучити Сербо-Кроатів, що входять в склад монархії Габсбургів разом зі Сербами, заселяючи властиву Сербію й Чорногору коло Австро-Угорщини у формі самостійної під зглядом правнодержавним політичної одиниці. Ся друга концепція передвиджує згуртованє сербсько-кроацьких земель у границях Австро-Угорщини. Кожда із сих концепцій має своїх приклонників і противників. Не тут місце роздивляти ся, котра з тих концепцій ліпша для сербсько-кроацького народу. Коли я спімнув про істнуванє сих двох концепцій, то лише задля того, аби доказати: 1. що Сербо-Кроати самі в Австро-Угорщині не уважають своє положенє злим; 2. що акція, ведена Сербією против Австро-Угорщини, що тішить ся протекцією Росії, не є щонайменше стремлінням цілого народу. Взагалі положенє Сербо-Кроатів в монархії Габсбургів останніми часами не погіршало, але стало поліпшало ся. Беручи річ безсторонно, мусить ся прийти до того вислїду, що в Боснії й Герцеговині нічого такого не стало ся, щоби давало Сербії причину інспірувати в тих краях наспільну і безоглядну антиавстрійську акцію. Участь помершого перед самою війною російського амбасадора в Сербії в сих інтригах против Австро-Угорщини нераз доказана. Доки не живемо

в анархістичному ладі без держав, мусимо згодити ся на те, що жадна держава, оскільки хоче існувати, не може бути пасивною супроти змагань інших держав і державок, які мають на цілі відірвати від неї певну значну частину її території. Тим дивнійше, що царське правительство взяло Австро-Угорщині за зло, що вона боронить своїх державних прав. А вжеж те саме російське правительство аж пінило ся зі злости, що показувала його преса, на саму гадку, що у Львові може повстати український університет, котрий може зміцнити народну свідомість Українців не лише в монархії Габсбургів, але і в цараті. Замордований в Сараєві архикнязь не був щонайменше ворогом Славян взагалі, ані Сербів зокрема. Противно, він симпатизував з визвольними стремліннями Українців, був прихильником тріялізму, то є того, аби відокремити сербсько-кroatські краї в Австро-Угорщині і дати їм державноправну самоуправу в границях монархії Габсбургів.

Західноєвропейська преса представляла архикнязя Франца Фердинанда під російським впливом ворогом Словян. Ніщо не є такою неправдою як се. Помінаємо тут інші його погляди, бо тут розходить ся о його відносини до Сербо-Кроатів. Вже 1912. року ледви що не прийшло до війни між Росією й Австро-Угорщиною й Німеччиною. Уоруженє Росії й стяганє військових сил в значнім числі до границь Австрії мусіло викликати відповідні заарядженя з боку монархії Габсбургів, і пожирало сотки міліонів так 1908. як і 1912. року. Тепер вже цілій Європі відомо всюди (не знають того лише російські революціонери), що Росія розпочала властиво мобілізацію в поодиноких частях своєї величезної території, розумієть ся під ріжними ніби причинами виправ і т. д., вже у цвітні 1914. року. Се поясняє нам, що вона вже в серпні мала дуже значні сили коло австрійських границь. Все се доказує, що не Німеччина, не Австро-Угорщина, але Росія була заціною стороною. А вжеж 1917. року мали її військові сили дійти до нечуваної висоти й лишити за собою злучені сили Німеччини, Австро-Угорщини й Італії. Таким чином являють ся твердження Плеханова, що Росія веде лише оборонну війну доказом одного з двох річей: або цілковитого незнання фактів, або його змаганєм, за що би то не було ідеалізувати заграничну політику царату. Таж не можна стати на чисто формальнім становищу, і з самого факту wypowiedження війни Німеччиною царатови виводити рішення, що Росія не була агресивною стороною. Врешті видно з пізнійших заяв російської діпльоматії і провідників російських партій в думі виразно, що Росії йде о розгром Австро-Угорщини й о здобуток Константинополя й Дарданель. Коли отже міро-

датні чинники Росії тепер уже не скривають ся із сією цілю, а противно зазначають її з парламентарної трибуни, то якою смішною й заразом марною являєть ся роля Плеханова, що хоче боронити заграничну політику російського правительства перед закидом агресивности, а царат представити жертвою нападу Німеччини.

Другим аргументом на користь Росії проти Німеччини й Австро-Угорщини, наведеним батьком російської соціальної демократії є той, що німецький імперіялізм далеко небезпечніший для Європи і взагалі демократії від російського. Плеханов додає сей аргумент, але не пробує ані трохи його узасаднити. Така голословність у чоловіка, що відзначаєть ся будь що будь нахилом до дискусії й аргументації, є блискучим доказом його безсильности. Вкінці може бути, що духовний батько російських марксистів стаєть ся з бігом лїт чим раз менше знаючим, а чим раз більше віруючим.

Є всякого рода імперіялізми, так як бувають всякого рода підбої. Маємо так воєнодержавний підбій, який кінчить ся загарбанєм нових теріторій; маємо економічний підбій, спричинений змаганнями здобути нові ринки збуту для промислу і торгівлі, якому не товаришать теріторіяльно-політичні здобутки; маємо вкінці культурний підбій, що знаменуєть ся мирним прониканєм мови, літератури, звичаю одного народа або держави до другого. Дві останні категорії підбоїв є, так би сказати, нормальними появами, які звичайно нікого не дивують і які годі зачислити до шкідливих об'явів. Коли яка держава продукує дешевше, лїпше, приновляє вироби свого промислу до потреб чужих ринків і робить все се без фізично-воєнного примусу, то нема в тім нічого злого. Так само не була об'явом уємним і культурна експанзія на приклад французького народу XVIII. і перших трьох четвертин XIX. столїтя. Цілком инша річ з імперіялізмом, опертим перед усім на політично-теріторіяльних підбоях, з котрим іде рука в руку насильство, національно-державний гнет і накидуванє мови й культури завойованому народови. Того рода імперіялізм є об'явом у високій мірі уємним, є об'явом паразитським, котрий треба поборювати всією силою. Проти культурної або господарської переваги, опертої на правдивій висшости, не користаючої з привілеїв, годі виступати, і то тим більше, що проти неї не можливо нічого зробити. Я взяв тут очевидно крайнє противні собі типи завойовань, імперіялізмів. У практиці здибаємо найчастїйше мішані типи з перевагою одних або других головних прикмет. Поробивши такі ріжницї, важливі, як мені здаєть ся, перейдемо до порівняня російського імперіялізму з німецьким.

Соціальнодемократичні російські письменники надто односторонньо задивляються на ґенезу російського імперіялізму, говорячи, що він випливає виключно з буржуазійних тенденцій, змагаючих до здобування нових ринків збуту.

Не перечу, що сей чинник грає сьогодні вже певну. часом навіть велику роль, яка буде що раз зростати: але годі на мою гадку недобачати інших важніших жерел російського імперіялізму. Змагання до нових завоювань випливають в російських правительствених кругах перед усім із домагань династії і висшої бюрократії здобувати все нові жерела доходу, чим раз більшу державну силу задля того, аби все то ділало на уяву народу для утримання і зміцнення правительственої влади. Сю ціль осягаєть ся здобуванням нових країв. Знесенє окремішности Фінляндії, змагання загарбати Константинополь, гнет на Україні і в Польщі випливає, здаєть ся, із сих причин. Очевидно має володїне побережєм Чорного моря на оці також і інтереси промислу і торгівлі. Одначе се не змінє річи. Незбитим фактом є також, що загарбанє Бесарабії після турецької війни мало свою основу перед усім у династично-військових мотивах. Очевидно збільшає розріст російської буржуазії, більше її освідомленє і лїпша організація з конечности її політичний вплив, і через то стаєть ся загранична політика Росії залежна від її інтересів. З часом російський імперіялізм станеть ся чим раз все більше економічним. Одначе сьогодні загранична політика царату не кермуєть ся ані виключно, ані переважно інтересами самої буржуазії. Нині має ще російський імперіялізм визначне знамено перед усім рабункової, династично-військово-бюрократичної політики. Се є імперіялізм найгіршого рода.

А що становить переважні прикмети німецького імперіялізму останніх 20-ти, 30-ти лїт? Мені здаєть ся, що його знаменують не лише здобуті Німеччиною кольонії, але більше ще експанзія німецького капіталу в інших державах Європи, і в інших частях світа, як також залив німецькими товарами ріжних чужих теріторій. Німецькі кольонії ані не такі просторі відносно, ані такі багаті, як би того можна було на око сподівати ся. Вони представляють справді певну вартість, але не вона рішає про економічне і політичне значінє Німеччини на обидвох півкулях землі. Німці закладають банки, акційні товариства для промислу і торгівлі в ріжних державах так само в Європі як і деінде. Німецький капітал привів до життя багато господарських підприємств у Бельгії, в північній Італії, в Росії, в Мексику, в державах Полудневої Америки, не згадуючи вже інших теріторій. Німецькі промисловці, що мають свої фабрики в Німеччині, вміли дуже добре приспобити ся до потреб, смаку споживачів

у віддалених краях, і потрапили виперти виробу англійського промислу. Вони осягнули то завдяки докладному знанню цілої земської кулі, яке вимагало довгих літ праці німецьких учених і підприємців та значних видатків. Рухливість і організаційна спосібність німецького капіталу знаменита; ті прикмети має й німецька праця, як і вся діяльність німецької держави. Впроваджують ся найбільші технічні поліпшення, використовують ся всякий винахід, не жалуючи засобів і труду. Німці обзнайомлені також знаменито з чужими мовами й культурами. Все то разом запевнює їм величезну перевагу над іншими державами і народами. Імперіялізм німецький є отже цілком иным, як російський, він не має розбійничих прикмет; се є об'яв нормальний, культурний і не такий небезпечний, як царський. Розуміється, се не значить іще, щоби з одного або другого становища не можна було йому робити закидів. Які би не були ті закиди, але се не змінює тої обставини, що ніяк не можна ідентифікувати німецького імперіялізму з російським, як се робить безкритично і не поправді Плеханов, і як за ним повторяють бездумно багато інших російських публіцистів.

Плеханов каже далше, що він бажає побіди Росії, бо її погром спричинив би зменшене або прямо упадок витворчих сил Росії, що з конечности ослабило би розвиток тих її суспільних сил, від яких зросту залежить упадок царизму і демократизація російської держави.

„Витворчі сили“ се чарівничі для російських соціальних демократів слова взагалі, а для Плеханова зокрема, вони мають в собі таємну прикмету для об'яснення всяких річей, навіть нераз собі протилежних; само їх вимовлене або написане звільняє вже від дальшої аргументації. І Плеханов написав у своїй брошурі ті слова з тріумфом, в переконанню, що вони побють його противників. Він не уважав навіть за потрібне вияснити ближше своєї гадки.

На жаль, я не відчуваю таємничої сили такої соціально-демократичної термінології. Тому мушу піддати її ближшій аналізі, подібно, як се зробив я з імперіялізмом.

Без сумніву, витворчі сили в кожній державі мають вплив на цілу систему соціально-політичних відносин, і мають перворядне значіння. То не було би отже нічого дивного, що Плеханов дбає про те, щоби витворчі сили в Росії не упали, або щоби навіть не зменшили ся в своїм значінню для загалу населення. Уявім собі одначе можливий механізм того „упадку витворчих сил“ в Росії в разі її розгрому в теперішній війні, а перед усім спитаймо, що він має саме значити.

Кожда війна нищить в часі свого тривання і якийсь час пізнійше значне число витворчих сил, через знищене управних ґрунтів, фабрік, копалень, через зужоток багатьох матеріяльних засобів на непродуктивні з господарського боку ціли. Кожда війна без огляду на її успіх ослабляє і нищить що найменше на якийсь час витворчі сили. Навіть коли війна ведеться на чужій території, то й тоді ще відтягає вона багато робучих сил від витворчої праці в значінню господарським, ослабляє продукційні сили.

Але Плеханову ходить без сумніву о щось инше, він розуміє під можливим упадком витворчих сил у Росії або під значним їх зменшенем цілком щось инше. А що він сам не прецизує докладно своєї гадки, мушу взяти ся за невдячну задачу відгадування його гадки. Здається, що йому ходить о то, аби Росія після нещасливої війни не знайшла ся в таких обставинах, які значно утрудняли би її господарський розвиток в капіталістичнім напрямі, що тепер запевняє розріст витворчих сил. Як Плеханов дійсно так думає, то треба розглянути, чи дійсно розгром Росії в теперішній війні грозить її такою поважною катастрофою.

Як можна було з гори передвидіти, а дотеперішній перебіг війни з виїмком бідної Бельгії potwierджує, жадна зі сторін не буде, здається, цілком розбита; то значить, що ані Франція, Англія і Росія, ані Австро-Угорщина і Німеччина не будуть в теперішній війні так сильно побиті, що тим би звихнуло ся чи то господарський, чи то політичний їх розвиток. Задля простоти задачі припустім одначе, що Росія вже в сій війні буде мати дуже важні страти, значнійші, як можна би припускати на підставі дотеперішнього досвіду в часі війни. Припустім отже, що Королівство Польське й велика, навіть більша часть України відпаде від царату. Що може тоді стати ся? Чи капіталізм у Росії перестав би скоро розвивати ся? Втрата значного числа фабрик у Королівстві Польським і менше їх число в частині України, відірваної від Росії, зменшило би очевидно вартість фабричної продукції у зменшенім о ті провінції цараті на якийсь час. А що фабрики, які наслідком війни відпали би від Росії, продукували не лише для власного краєвого ринку, але й для російського, то на їх місци повстали би нові промислові заклади в позісталій Росії. Капіталізм розвивав ся би дальше. Годі забувати, що хоча Росії лишило ся би менше число фабрик, за то й населенє її зменшило ся би також. Не маємо жадних даних на те, що після програної війни стриманий був би розвиток Росії. Правда, російський державний скарб утратив би навіть зі стратою самого лише Королівства Польського сто міліонів рублів чистого річного прибутку, суму, яку має

держава з того краю, відлічивши видатки на краєві ціли від загальної суми державних прибутків. Але прибуток той є звичайним рабунком абсолютного правительства, що витискає з краю гроші, а в заміну за то мало вкладає на його потреби, він не має нічого спільного у будучності капіталізму в самій Росії. Втрата України позбавила би Росію дуже багатой провінції задля її великої урожайности. То мало би без сумніву для Росії деякі уємні наслідки. Перед усім втратила би вона значну скількість хліборобських плодів. Вивіз Росії зменьшився би. Одначе ся обставина мала би той успіх, що російське хліборобство мусіло би скорше переіначити ся й перейти до інтензивнійшої управи, більше згідної з тенденціями капіталістичного розвитку. Без сумніву була би втрата наведених висше країв для російської держави як такої некористна. Одначе користь сьогочасної Росії в її теперішніх границях, а витворчі сили зменшеної Росії, то два поняття, які що найменше не криють ся. Тимчасом Плеханов не признаєть ся до того, що йому розходить ся о державну силу Росії, і каже лише, що він боїть ся, аби Росія після програної війни не мала відносно до теперішнього стану слабших витворчих сил.

Завойованє Росією все нових теріторій має два боки. З одного боку витворює воно для неї підставу для обширного господарства, опертого на широкім внутрішнім ринку. а з другого утрудняє її соціально-політичний розвиток. Справді, там, де земля не така простора, як в Росії, зі сторони суспільно-політичного ладу допроваджують до заострення класової боротьби і до боротьби ріжних суспільних груп з урядом о ліпші, висші форми збірного життя. Там знову, де простори дуже обширні, при існуючих злих суспільно-політичних інституціях, легше вегетувати й утікати з головних осередків життя до завойованих країв, утікати від соціальної боротьби. Той факт, що Росія має обширні чужі завойовані краї улекшає їй, а властиво її правительству панованє.

Ті провінції є жерелом прибутків державного скарбу й жерелом для утримуваня вірної бюрократії, що, находить в них добрі посади, за одержанє котрих вона стаєть ся підпорою існуючого політичного ладу.

Ленін, що в економічних справах більше компетентний як Плеханов, що як і він уважає „розріст витворчих сил“ підставою суспільного розвитку, не боїть ся для Росії відірвання не лише Польщі, але й України. Вкінци, коли ми вже стаємо на міжнароднім становищу, коли маємо за-суджувати зачіпну війну, як то робить сам Плеханов у обговорюваній брошурі, то в наших осудах не можемо кермувати ся виключно лише господарськими інтересами

російської держави. Колиж ми будемо все оцінювати лише з погляду розросту витворчих сил російської держави, то стоїмо на становиску звичайного господарського націоналізму і в таким разі незрозуміле обуренє Плеханова на німецький імперіялізм і на німецьку соціяльну демократію за те, що вона голосувала за кредитами на війну. Прецінь Німці мають також право, користаючи методом припору-ченою Плехановим, стреміти до розросту витворчих сил свого рідного краю. Але сего Плеханов не хоче признати. Він має як Росіянин дбати про розріст витворчих сил царату. А Німці того права не мають. Плеханов не освітає докладно своєї гадки, ані не аналізує об'яз, про котрі йше. Він оперує лише нічого не виражаючими загальниками й попадає в непослідовности. Скоро соціялісти поодиноких країв мають оцінювати політику з погляду витворчих сил лише власного краю, то задля економічного антагонізму між поодинокими державами, що вирости на ґрунті продукційних обставин кожної з них, соціяльні демократи різних держав мусять мати часто політичні жадання в царні заграничних відносин прямо собі протилежні. А вжеж сам Плеханов не хотів певне свідомо прийти до такого вислїду.

В тій самій брошурі каже він, що прецінь російські соціяльні демократи мають у своїй програмі жаданє, аби кождий нарід в Росії міг „самоврядувати“ собою, що отже й російський нарід має то право, і що може дбати про свою незалежність і добробут на всіх царинах житя. Се чиста правда. Не кажу також, аби Росіяни не мали права любити Росію і працювати для її добробиту, я лише говорю, що вони не повинні ідентифікувати її щастє з нетикальностею теперішних її державних границь. Вкінци може Плеханов держати ся всего свого повисшого розумованя, але він не має права брехати, що він при оцінці міжнародних справ кермуєть ся соціялістичними крітеріями, нехай не туманить людей загальниковими фразами про „витворчі сили“, лише нехай прямо скаже, що він як російський націоналіст і імперіяліст змагає до того, щоби Росія утримала дотеперішні свої границі, а навіть їх розширила.

Франція втратила 1871. року дві провінції і заплатила пять мільярдів контрибуції, а прецінь мимо того її витворчі сили значно зросли, вони зросли би ще більше, як би не рентієрський нахил французьких капіталістів, що воліють мати менші зиски, а за то певне і спокійне житє, як значно більші доходи з ризиком і підприємчивістю. Французькі капіталісти охотнійше містять свої капітали в чужих державних позичках, як у промислових підприємствах. Се обставина улекшує пересяканє німецького капіталу до Франції в области промислу.

Австрія втратила після невдатної війни 1866. року Венецію, що дістала ся до Італії, а мимо того її витворчі сили зросли значно, і після тої війни пішло політичне й економічне життя правильними шляхами.

Як я вже висше зазначив, розумованя Плеханова повні суперечностей. Так на приклад наводить він згадану висше програму російської соціальної демократії про національне саморядуванє народів, що входять в склад царату і апробує його в цілости. Точка та, як слід зрозуміла, може означати лише тільки, що кождий нарід має право сам собою розпоряджати. А коли так, то що станеть ся з „витворчими силами“ Росії в розуміню Плеханова, що буде, як би бодай деякі народи, що мають нещастє належати до Росії, поставлять відлучити ся від неї?

А всеж, здаєть ся, Плеханов не хоче, щоби Росія втратила хочби частину своєї території у війні, бо гадає, що се ослабить її „витворчі сили“. На висше питанє, як і на багато інших, не находимо відповіди у Плеханова.

Мусимо тому дальше старати ся відгадувати, що думає у сім предметі духовий батько російських марксистів. Може йому не йде о втрату територій Росією, а лише о то, аби побідні Німці не накинули Росії такого некористного митного договору, який утрудняв би її промисловий розвій? Може бути. А коли се дійсно так, то й тоді його погляди не дістають сили. Перед усім і теперішній торговельний договір між Росією і Німеччиною після гадки багатьох російських економістів, публіцистів і промисловців для царату не користний, а противно робить його залежним від Німеччини, а прецінь сей договір накинений Росії без війни. У другого боку Німеччина після побіди над Францією не накинула їй такого договору, котрий ослабляв би її продукційні сили. Годі отже ідентифікувати перебіг війни з торговельними договорами, хоча війни і договори є між собою в звязку.

Таким чином нема жадної певности, ані навіть великої правдоподібности, щоби програна Росією війна допровадила би її продукційні сили до упадку. За то є певно, що побіда царату зміцнить реакційні чинники в Росії, скріпить авторитет царя і бюрократії і припізнить її перестрій в правдиво демократичну і конституційну державу.

Хвилями сам Плеханов припускає, що після побіди Росії царське правительство зміцнить ся. Але потішає себе тим, що побіда Росії залежати буде від саможитньої діяльності суспільних сил російського народу, і тому ті сили в тій праці остільки зміцнять ся, що навіть побідний царат після війни не дасть собі з ними ради.

Наївність сего загальникового, нічого не кажучого виразно розумованя обезоружувала би дуже, як би не насувалося зараз питанє, чи то справді лише наївність здитинілого передчасно письменника і діяча, чи може свідомо спекуляція на безмежну наївність читача.

Перед усім слід би запитати, якого рода самодіяльність суспільних російських сил має виявити ся в теперішній війні, що мала би таке сильне зміцненє тих сил, що царат після війни не дасть собі з ним ради.

Дотепер відомо лише, що правительство остільки „усамостійнило“ російську суспільність, що дозволило їй займати ся хорими, що міста зобов'язано доставляти деякі потрібні для армії річи. Все се ще не доказує, аби суспільні сили Росії мали через то зискати на значіню супроти уряду. Оскільки яка суспільність вільнійша в часі мира, остільки легше й сильнійше може вона показати свій вплив в часі війни. Тяжко собі уявити, щоби російська суспільність, позбавлена вільности в різних напрямках, нараз в часі самої війни, коли з природи річи власть уряду більша, як звичайно, могла виявити якусь велику самодіяльність, поза революційною акцією. Лише погром Росії може спричинити значну зміну у відношеню сил між суспільністю і правительством. Всі історичні досвіди суперечать наївним, або свідомо наївним поглядам Плеханова.

Хоча Франція за Наполеона III. стояла вже на високім ступню суспільного розвитку й пережила три революції, з котрих одна була дійсно велика, одначе вона зносила автократичний систем того цісаря поти, поки його загранична політика мала успіх. З хвилиною, коли Францію побито, цісарство впало. Чи може Плеханов припускає, що російський нарід буде після теперішньої війни в разі успішного її закінчення політично більше виробленим і зрілим як французський нарід в роках 1852. і 1870? Таке припущенє зраджувало би брак всякої історичної перспективи. Французька буржуазія була за Наполеона III. як політична класа без порівняння більше виробленою як у сьогочасній Росії російська буржуазія. Те саме можна ще в більшім степені сказати про дрібне міщанство. Що до робітничої маси, то певно французський пролетаріят за другого цісарства, вихований на революційних традиціях, не стояв низше від російського пролетаріату теперішньої доби. За другого цісарства, властиво в його початках, був він лише знеможений. Правда, не було тоді у Франції марксистів і не пропаговано серед мас матеріялістичного розуміння подій упрощеним способом як тепер в Росії. Але та обставина чейже не мала такого великого значіння.

Вершок непослідовності Плеханова показуєть ся в тім, що у відношенню до німецького народа послугуєть ся він иншою метою розумованя, як тоді, коли говорить про російський нарід. На стороні 31. обговорюваної брошури каже він виразно, що при теперішніх обставинах погром Німеччини буде сприятливим для повстаня в ній революційного руху. Чому? Того він не каже. А прецінь виходило би з того, що він говорив про Росію і Росіян з нагоди війни, що в разі побіди Німеччини при участі сил німецького народу, ті сили зискають такий вплив, що правительство мусіло би з ними числити ся більше як тепер. Такий вислід був би що до Німеччини ще більше оправданий як у відношенню до Росії, бо в Німеччині суспільні сили зорганізовані і беруть самотійно більшу участь у воєнних приготуваннях і в самій війні як у Росії, і німецька державність має більше даних до поступового розвитку як російська, бо має будь-що-будь правдиву конституцію, та й правительство в Німеччині тримаєть ся стисло права; тимчасом у Росії власне нема широко розвиненого почутя потреби істнованя права та його стислого дотримуваня. Немає його у правительства, нема його також у більшості суспільности. Коли отже російський нарід після побідної війни, в котрій бере чинну участь, має вийти зміцненим і уряд має його брати більше в рахубу і мусітиме з ним більше числити ся як перед тим, то годі зрозуміти, чому той сам обяв не мав би показати ся і в Німеччині? Чому не мала би там побіда у війні, при далеко більшій участі суспільних сил як у Росії, довести до зміцненя їх, до більшої уважливости до них, скажім виразнійше, до виборчої реформи в Прусах в демократичнім напрямі і до більшої залежности правительства від парламенту? І навпаки, коли погром Росії не має допровадити до революції, то чому має її викликати погром Німеччини?

Дивна річ, що Плеханов не добачає власних непослідовностей.

На початку своєї брошури стараєть ся він збити і висміяти німецького соціального демократа за те, що він припускає що до Німеччини подібні річи, як Плеханов що до Росії, послугуючи ся аналогічною метою розумуваня, яку, як ми висше бачили, скорше можна приноровити до політичного життя Німеччини, як Росії.

Для підпертя своїх виводів про те, що суспільно-політичний рух Росії після побідної війни може оживити ся, наводить Плеханов приклад декабристів (революційних заговорників з часів другої половини царюваня Александра І). Відомо, що той рух повстав у Росії після розгрому нею Наполеона. Ся аргументація дуже поверховна. Справді рух

декабристів повстав не тому, що Росія побіла Францію. а тому, що освічені круги російських офіцерів здибали ся безпосередно з французькою культурою XVIII. столітя, пізнали літературу революції з її традиціями, і взагалі французьке житє. А вжеж не бачимо після побід Росії над Турками анї в XVIII. анї в XIX. століттю жадного визвольного руху.

А що Плеханов знає, що після нещастя правительства у війні починаєть ся критика його, яка деколи веде до вибуху революції. а також знає, що між революціонерами є люди, котрі припускають. що те само повторило ся би після програної царатом у Росії війни, він стараєть ся доказати. що не все так буває. Задля сього шукає він фактів. які би помогли йому, але очевидно не найшов таких і не міг найти; за то покликав ся на якийсь лист Лясаля, котрий після його гадки варта особливої уваги, що ніколи, мовляв. нарід у Прусах не-був так привязаний до свого короля, як після його погрому 1807. року. Плеханов хоче доказати. що і в Росії після програної війни Николай II. може бути такий популярний, як ніколи перед тим. Сей аргумент має збити виводи всіх тих. що в імя зміцнення революційного руху в Росії — бажають її погрому. Перед усім можна, а навіть треба заперечити „субтильність“ згаданої уваги Лясаля. Тодішній пруський король не був, здаєть ся, анї надто улюблений, анї цінений, і то задля слабости його характеру. Але улюбленою й шанованою була його діяльна і розумна дружина, славна Люїза. А симпатії для неї переносили ся на цілу її родину. Але менше з тим. В данім разі не йде о то, чи любили, чи ненавиділи короля, але о то, як погром Прусії вплинув на державний устрій. А той погром Прус довів короля і правительство до заведення обширних реформ Штейна й Гартенберга, яким Пруси так багато завдячують. І тепер нам повинно йти не о то, чи після програної Росією війни Николай II. буде популярний, улюблений — але о то, чи погром царату допровадить до важних реформ, чи ні. Дібрані Плехановим історичні приклади не промовляють в користь бороненої ним тези, але проти неї.

Дивна річ, що той сам Плеханов в часі російсько-японської війни на публичних зборах у Швайцарії зазначував виразно, що він із двох лих воліє побіду Японії, ніж царату; бо гадав, що побіда Росії зміцнила би дуже сильно царське правительство. Тоді не казав він при обговорюваню війни нічого про „витворчі сили“ Росії, хоча був уже зверх двадцять літ марксистом, і не бояв ся, аби вони через погром не зменшили ся. А вжеж з точки погляду „витворчих сил“ не підлягає жадному сумнівови, що занятє Японією Кореї

і частини Манджурії могло зв'язати російську експансію на далекий схід, а тим самим стіснити у певній степені дальший зріст ринків для російських товарів у тих сторонах. Плеханов припускав тоді, що погром Росії улекшить упадок абсолютизму. Тепер він в то не лише не вірить, але ще й твердить з цілою певністю щось цілком инакшого. Зміна гадок не є ще нічого злого, оскільки вона є наслідком ліпшого пізнання фактів, до котрих вона відносить ся. Але тут розумованя Плеханова такі натягнені і поверховні, що годі сю зміну уважати вислідом „глубшого“ розібраня задачі.

Той сам Плеханов заявив на міжнароднім конгресі в Цюриху 1893. року, що в разі війни Німеччини з Росією, німецькі війська будуть розбивати царат і улекшать визволенє російського народу. А прецінь тоді вже був німецький імперіялізм, а економічний розвиток Росії був багато слабший як тепер, так що й тоді вже була „небезпека“ для „витворчих сил“ Росії після теперішньої теорії Плеханова. Одначе для духового батька російських марксистів було ясно, що погром царату конечний для вільности російського народу. А чиж тепер після революції так багато змінило ся? Змінило ся багато, але і тепер ще російське правительство має величезну, дійсно абсолютну власть, а трудність повалити її і завести правдиво конституційний лад ще більша. Царат є тепер, як і передше, вязницею народів, вязницею також для упривілейованого супроти инших народів російського народу. Плеханов потішає нас, що побіда царату в теперішній війні не грізна для Європи, бо, мовляв, в капіталістичнім ладі назадницька економічно держава не може мати міжнародної переваги над державою з висшим господарським устроєм. І се розумованє відзначаєть ся тою плиткістю, яка показуєть ся в цілій брошурі Плеханова.

Перед усім може побідна Росія при помочи спілки з державами висше як вона розвинутими, але мілітарно слабшими рядити Європою і впливати на неї уємно. Вже дотепер зміцнив її союз із Францією дуже значно царат і дані йому після війни з Японією французькі гроші позволили йому скоро поставити велику армію і добре заосмотрену. Відтак, як би вийшла для Росії велика побіда в сій війні, вона дала би їй може, а в близішій будучности навіть правдоподібно, можливість скорого господарського розвитку; се одначе не значить іще, що за тим розвитком прийде паралельна, скоро переміна державно-правного ладу. Всі сторони суспільного життя зв'язані природно стисло з господарським розвитком, але одно й друге не все розвиваєть ся рівномірно, не все цілком і скоро приновляють

ся взаємно. Часто буває, що одна з тих сторін життя змінюється скоро, а інші з різних причин, наприклад сильних традицій, міцно уґрунтованих пережитих, але сильних інституцій—ні. Господарсько-соціальный і правно-політичний лад Росії доказує се виразно. Інші народи в аналогічному розвитку „продукційних сил“ як Росія мали вже правдиво конституційний лад. Зміцненє продукційних сил у Росії після побідної війни певно зміцнило би в часом вплив міст і пролетаріату, але з початку після такої війни зміцнили би ся перед усім реакційні сили й правительство.

Заки би „надбудова“, як люблять говорити марксисты, то є правно-політичний лад, приноворили ся би до господарської основи, перейшло би певно багато часу, за котрий виявляла би Росія при помочи союзників надто шкідливий вплив у цілій Європі. Лінше було би для будучности російського народу, аби царат побито й розбито, аби автократичне правління упало, аби суспільні сили рідили при помочи парламенту і тоді обширні суспільні реформи, як наприклад земельна і інші, піднесли би добробут мас і збільшили би значно конзумцію на внутрішніх ринках, котрі би таким чином винагородили територіяльні втрати Росії.

Гадка, що в капіталістичнім ладі економічно назадняцька держава не може мати більшої сили, як економічно сильніша і більше розвита, буде правдива лінше з отсим додатком — при рівних інших обставинах. Дійсно, вищий економічний розвиток держави дає їй без сумніву багато сили, але економічно слабше розвита держава може ту свою відносну низшість винадгородити собі своєю дуже великою чисельною перевагою. Певно можна лінше то сказати, що при однакових інших обставинах економічно вище стояча держава буде мати перевагу. Що до Росії ся гадка остільки ще більше правдива, що хоча Росія без сумніву економічно слабше розвинена, як інші західні держави, то всеж таки та низшість не така велика, щоби царат не міг мати армії з оружєм, яке стоїть на висоті сучасної техніки. Тому може Росія знеутралізувати свою економічну низшість величезною перевагою свого населеня над населенєм інших європейських держав.

Таким чином всі змагання Плеханова переконати своїх читачів, що побіда Росії пожадана як для справи вільности в ній самій, так і для міжнародних відносин, не мають жадної основи, не видержують критики. За те викликають вони здивованє, що Плеханов міг написати щось подібного. Я вибрав лінше яскраві приклади непослідовности, поверховности, недокладности і крутійства в розумованях Плеханова, що написанєм обговореної тут брошури знизив ся до висоти

якогось там Рязанова. Се смутний кінець голосної літературно-науково-публіцистичної і політичної кар'єри.

Троцькій підкреслює сильно гадку, що теперішня війна показала, що національна держава пережила ся, і що народи й надалі лишать ся лише психічно-культурними зв'язками.

Сей погляд в такім рішучім сформулюванню не відповідає дійсности. Правда, сучасне економічне життя є того рода, що держава не може взагалі витворити замкненої в собі, вистарчаючої самій собі цілості. Правда, що господарське життя має в значнім степені міжнародний характер. З того одначе не випливає, що національні держави не мають основи життя, що стремління до введення їх в життя злишні, або марні. Противно, ми бачимо, що існує сильна тенденція опирати держави на національних основах, і що та тенденція що найменше не слабне. Навіть потужна Німеччина старається що найменше в Європі лишити ся можливо одностайною державою. З другого боку держава така як Росія, що має під своєю властю ряд чужих країв і народів і не дає їм способів до розвитку, в дотеперішній своїй формі виставлена на розклад.

Без сумніву нарід є психічно-культурним зв'язком, але такий зв'язок не може бути сильним, коли не опирається або на цілком відрубній державі, або хоч би лише на її зав'язках, у виді автономічних територій з правнодержавною окремішністю. Правда, попри таку територіальну автономію потрібна деколи й инша, нетериторіальна, одначе ніколи як негация першої, лише як її доповнене.

Троцькій кермується в своїх політичних розумованнях і проєктах розв'язки міжнародних задач поверховними аналогіями і особистими симпатіями. Так наприклад він прямо ненавидить Австро-Угорщину і доказує, що вона не має жадної рації існування, що її німецькі провінції повинні перейти до Німеччини, а инші утворити федерацію вільних народів, яка була би успішною противагою Росії. У всім тім розумованню виявляється таке незнання відносин, такий брак всякої політичної орієнтації, що може викликати лише подив. Треба одначе обговорити се, бо воно репрезентує певний відламок російської соціальної демократії.

Перед усім Троцькій має цілком мильні поняття про Австро-Угорщину, як державу. Він уважає її мало що не напівабсолютистичною, і бажає „визволити“ народи, що входять в її склад. Дуже дивна річ, що величезна більшість російських публіцистів всяких відтінків не орієнтується в відносинах, які панують в монархії Габсбургів. Замість прослідити організацію тої держави і поодиноких заселяючих

її народів, видають сі люди загальникові осудн, непоперті жадними аргументами. Так робить се і Троцькій.

В Австро-Угорщині положенє поодиноких народів не є цілком однакове. Властиво мають в Австрії відносно найбільше значінє Німці, як нарід найкультурнійший, економічно найбагатший, нарід, що до нього належить і династія. В Угорщині мають пануюче значінє Угри, багато більше, як Німці в Австрії. Сьому є дві причини. Перед усім парламентаризм на Угорщині від віків був політичною силою, що не можна сказати про австрійський; наслідком того становище угорської суспільности супроти корони сильнійше, як навіть німецької. Відтак стоять взагалі інші народи на Угорщині з виїмком Кроатів значно нижше, як ненімецькі народи в Австрії, наслідком чого їх положенє супроти Угрів гірше, як положенє народів Австрії до австрійських Німців. Кроатія має свою автономію, оперту на взаїмнім порозуміню з 1868. року. Щоб ні сказати про ту автономію, про потребу її зміни, одначе годі заперечити, що вона дає Кроатам можливість не лише задержати свою народність, але навіть її дальше розвивати, мати свої власні політичні інституції і т. д. Гірше ведеть ся Румунам, Словакам, Українцям.

В Австрії стан поодиноких народів багато лійший як на Угорщині. Правду сказав на приклад посол Пернерс-торфер в дневнику „*Berliner Tagblatt*“, що Чехи перед стома літами вже майже не були народом, всі висні й інтелігентні верстви винародовили ся; а тепер Чехи на всіх полях дійшли до дуже високого ступня розвитку. Чехія, Моравія і Шлеск мають свої автономії й сойми. В Чехії окрім Чехів є й багато Німців, що становлять мало що менше як 40%. Німці мусять там мати також свої права, тим більше, що вони не становлять якоїсь одної кляси, але становлять в деяких повітах величезну більшість населеня. На Моравах є також Чехи і Німці, а в Шлеску Німці, Чехи і Поляки. Чехам не дієть ся жадна кривда, вони користують ся повними правами, хоча мусять очевидно ділити ся в управі з Німцями. Для Чехів було би істнованє поза Австрією неможливе. Вони стали би ся здобичею або Росії або Німеччини. Крайні чеські націоналісти хотіли би очевидно, щоб самі Чехи рядили в Чеськім Королівстві й панували над Німцями. Одначе то утопія й до того несправедлива. Навідворіт знову жадають німецькі шовіністи німецьких урядів у Чехії, а що найменше хотіли би здобути для Німців більший вплив, як відповідає їх чисельности в краю. Одначе одно певно, що Чехи як і Німці можуть свобідно розвивати ся. Хоча між ними ведеть ся національна боротьба, то одначе нема ані великої небезпеки для жадного

з тих народів, анї не має вона варварської форми, лиш ведеть ся на ґрунті існуючих прав, рівних для обидвох народів.

Поляки в Галичині мають автономію, всі найвищі уряди в їх руках, вони є панами всіх краєвих інституцій, так що їх становишко супроти Українців дуже упривілеговане; мимо того устрій австрійської держави такий, що Українці можуть розвивати ся. Вони мають свої народні школи, гімназії з викладовою українською мовою, на університеті у Львові мають українські катедри, в короткім часі дістануть без сумніву власний університет у Львові. Українська мова признана як друга краєва мова в східній Галичині. Протягом останніх кільканацять лїт зробили вони величезний поступ на політичній, економічній і культурній поли. Нова соймова виборча реформа збільшила значно процент їх послів. Їх національні і політичні стремління підуть, розумієть ся, значно далше, але мимо того не дасть ся заперечити, що вони вже тепер здобули собі сильну позицію в краю і державі.

Про інші народи в Австрії можна більше менше сказати то само, що вище.

Ціла Австрія зробила за останніх двадцять лїт дуже значні кроки вперед на всіх полях. Громадянська свобода дійсно більша, як в багатьох інших конституційних державах Європи, більша як на приклад у Франції. Соціалісти в Австрії мають великий вплив на правительство, а австрійська соціальна демократія належить до найсильніших в Європі. Правительственный і праводатний апарат в Австрії дуже складний, є також тертя, які дають правительству можливість виконування влади на підставі славного параґрафа 14. Одначе та обставина не робить щонайменше з парламенту фікції. Правительство дуже числить ся з ним і з думкою суспільности. О жаднім національнім гнеті зі сторони німців у Австрії й мови бути не може. Національна боротьба є, але її годї ідентифікувати з гнетом. Лише цілком свідоме тенденційне представленє справ може всупереч фактам доказувати, що Австрія є назадницькою державою, яка мало що ріжнить ся від Росії, що вона є середноєвропейською Туреччиною, як се твердить Троцький.

Існуванє Австрії потрібне й конечно, бо є народи, що поза нею не могли би витворити самостійних і сильних держав.

Троцькій бажав би, щоби Росія розбила Австро-Угорщину, щоби австрійські Німці увійшли в склад Німеччини, а інші народи в Австрії утворили федерацію.

Перед усім треба подивляти легкоумисність Троцького. з якою він припускає, що Росія насамперед розібе Австро-

Угорщину, а відтак дозволить на збільшенє Нїмеччини прилученєм до неї нїмецьких провінцій Австрії, і вкінці допустить до федерації інших народів монархії Габсбургів, котра буде пізнійше противагою для самої Росії.

Як би нїмецькі провінції відпали від Австрії, а інші народи монархії Габсбургів утворили федерацію, то нова федеративна держава була би значно слабшою, як нинішня Австро-Угорщина. Чи знову могло би прийти до ширшої федерації з балканськими народами, то ще велике питанє. За то є певно, що Росія, як би побідила Австро-Угорщину, не допустила би рішучо до жадної сильної федерації її народів, яка могла би їй протиділати. Собі забрала би Галичину, а як би її побіда була цілковитою, пролучила би до своїх посіlostей ще й Угорську Русь, Словаччину і Чехію. Перед кількома місяцями заявив, як доносили часописи, на якімсь бенкеті в Москві якийсь бесідник, що Росія в нагороду за розбитє Австрії і „визволенє“ Чех повинна би забрати їх край і прилучити до царату. Той голос може бути не впливовий, але є без сумніву дуже характеристичний і виявляє думку певних людей в Росії.

Троцькій хоче утворити на ґрунті теперішньої монархії Габсбургів нову федерацію, між иншим також для „противаги“ царатови. Чи не було би простійше й ліпше розбити сам царат? Тоді він був би значно слабший і не треба би було утворяти проти нього окремої противаги.

Що до Австрії, то вона й так перетворюєть ся в децентралїстичним напрямі, в напрямі повного рівноуправленя замешкуючих її народів; і більше як правдоподібно станеть ся вона з часом правдивою федерацією.

Стремління до її перетвореня у федерацію має свою основу, але воно не вимагає її розбитя й помочи варварської Росії.

Для висвітленя величезної різниці між Росією й Австрією досить порівняти долю народів, що заселяють обидві держави перед 50 літами і тепер. З того порівняня виявить ся, що коли стан замешкуючих монархію Габсбургів, а особливо Австрію народів значно поліпшав, то в цараті становище Поляків, Фінляндців, Грузинів і інших народів взагалі значно погіршало. Малі уступки після революції анї не удержали ся, анї їх забезпечено.

Плеханов як і Троцькій надто схильні представляти Росію й Нїмеччину як держави одного типу. Тимчасом то дуже поверховні аналогії. Правда, в Пруссах і в Нїмеччині власть пануючого дуже велика, але вона стисло нормована правом і без порівняня слабша, як власть царя. Громадянські вільности в тих державах унормовані правом, а право перестерігаєть ся там стисло, чого в Росії не

можна сказати. В Німеччині карність суспільности і послух супроти влади не впливає ані зі страху, ані з невідільних інстинктів. Німецький наріз любить порядок, систематичність, адміністраційну справність так в родині, як і в державі, і тому охотно підчиняється існуючим правам. В Росії нема взагалі внутрішньої карности, ані любови до систематичности й порядку; люди підчиняються влади царя і правительства або зі страху, або з невідільних інстинктів; навіть імперіялістичний націоналізм, що тепер показується в людей ліберальних, радикальних, а навіть соціалістичних думок є впливом оживленого почуття підданости супроти влади. Ті самі кадети, що ще до недавня нападали на правительство за гноблене Фінляндії, тепер мовчать, коли в тій Фінляндії правительство веде крайно деспотичну і націоналістичну політику, коли воно силкується за всяку ціну зрусифікувати східну Галичину, забороняючи уживати української мови. Орган кадетів „Рѣчь“ писав недавно, що українське питання розв'язало російське оружє.

В Росії можна надібати високих урядників, що в себе дома і для своїх знайомих мають дуже ліберальні і радикальні погляди; однак на своїх урядових становищах ці люди поповняють часто на розказ згори найбільші безправства. З висших уваг виходить, що инакша є дисципліна російська, а инакша німецька.

Коли би навіть не можна довести, як то я старався висше зробити, що Росія в теперішній війні є заціпною стороною, то вже загальний характер російської державности в порівнянню з німецькою державністю вказував би на то, що російська держава є зорганізованим і вбраним з псевдоправні форми політичним паразитизмом і бандитизмом, що се урядовий апарат на то, аби нищити все, що є незалежне, сміле, і то навіть у власнім народі.

Потворний зріст території й населення Росії, скуПЛЕНЕ її поселостей на величезній просторони земської кулі в одну цілість робить сю державу найнебезпечнішою для інших народів і держав, для цілої західно-європейської цивілізації.

Російський абсолютизм і культурне назадняцтво більшости російського народу виторяє обставини, що уможливають малій горстці згуртованих коло царя двораків рядити самовільно, кидати мільйонів армії на Захід, Схід і Полудне. Треба бути цілком сліпим, щоби не бачити, що Росія є найбільше заборчою в брутальнім значінню того слова державою.

Плеханов доказує, як ми висше виділи, що Росія й її варварське правительство назадняцькі наслідком її економічної відсталости. Він не розуміє того, що цілу Росію

годі уважати під господарським зглядом назадницькою. В цараті є прецінь цілі губернії і міста з дуже розвиненою промисловістю. Навіть і в інших європейських державах, взагалі економічно більше розвинених, є й економічно назадницькі провінції. Коли отже Росія взагалі стоїть нижче економічно як західні держави, то її низшости не слід перецінювати. Годі також думати, що скорий економічний розвиток Росії відразу перетворить її в парламентарну, культурну державу, яка дала би заселяючим її народам можливість свободного розвитку. На політичне назадництво Росії, на варварство її правительства склала ся ціла її історія. Є краї економічно менше розвинені як Росія, але вони мимо того мають конституцію з обширними громадянськими правами.

Троцькій не може заперечити очевидного факту, що погром Росії у війні з Японією значно улекшив задачу російської революції, признає, що розбитий ворогом царат не міг ставити сильного відпору рухови 1905. року. Але додає, що для революції було би ліпше, як би не було японсько-російської війни, бо тоді саме революційні сили зросли би, хоч не так скоро, дорогою природного розвитку внутрі і дали би російському абсолютизму сильніший удар.

Се розумованє клясичне в своїй поверховности і в своїм крутістві і показує нам також ціле духове обличчє Троцького.

В історії жадного народу не можна відділити процесу їх внутрішнього розвитку від появ внішньої політики і міжнародних відносин. Се годі зробити хоч би тому, що одна й друга категорія явищ пересякають взаємно й не лучать ся, так би сказати, лише механічно з собою. Коли би ми хотіли взяти в історії революційного руху за скобки японсько-російську війну, то мусіли би зробити те саме і з кримською кампанією і з роком 1812. і т. д. Нема причини одні війни узглядняти, а другі ні. Коли би ми поставили за скобки всі висше наведені війни, тоді не мали би ми в обрубі внутрішніх справ таких фактів як памятний рух декабристів, як реформаторський рух серед російської інтелігенції і правительства після кримської кампанії, ми мали би все се у слабшій формі і значно пізнійше. Власне прикметою відосібнених суспільностей, що розвивають ся лише самотійно внутрі, на які не ділають війни і зовнішні зв'язані з ними впливи, є застій, спричинений закостенілостю соціально-політичних форм. Як би не було війни, як би Петро Великий не здобув для Росії доступу до моря, не було би й доси в Росії капіталізму, або був би дуже незначний; не було би чисельної робітничої кляси і т. д. Жадному історикови, що писав про наполеонські війни не приходило на думку, обговорюючи їх наслідки для Німеч-

чини, Італії і інших країв твердити, що було би ліпше, як би тих війн не було, бо й без них внутрішній розвиток Німеччини й Італії пішов би тою дорогою, що після них. Противно, кождий поважний історик говорить, що розбітє наполеонськими військами малих німецьких державок, Прус, як і походи до Італії спричинили користні переміни в тих державах. Ніхто не висказує також думки, що ліпше було би, як би реформи в тих державах дозрівали без тих воєн, просто тому, що нема певности, що без тих воєн наступила би та дозрілість.

Треба аж примітивного способу думання такого Троцького, щоби вимовити того роду погляди.

Правда, на перший погляд можна би зробити увагу, що Німеччина не несе з собою нового кодекса, як Наполеон, ані чогось в роді знесеня фєвдальних прав. Певно, але й Японія того не приносила, не приносила того й кримська кампанія, а прецінь погром Росії в тих війнах довів до реформ, а щонайменше улекшив їх і приспішив.

Деякі перворядні учені, історики і соціологи, спімну тут лише Ранке, висказали навіть може й пересадний погляд в тім напрямі, що внутрішній розвиток держав, їх перестрій, не можливі без причин, що повстали ізза заграничної політики, без міжнародного тертя.

Прихильники державної нетикальности Росії з табору російських соціалістів роблять, як бачимо, все можливе, аби лише доказати, що побіда Росії користна для російського народу й європейських держави. Така дбайливість їх заслугує на увагу, тимбільше, що навіть в разі значного погрому Росії її не грозить утрата чисто російської землі й переходу якогось відламку російського народу під чуже правління. О щож отже розходить ся? Що станеть ся російському народови, як від нього навіть відпаде Україна, Польща, Фінляндія, Кавказ? В такім разі зникла би потворна російська державність у її теперішній формі, але що з того? Російський нарід лишить ся й буде мати ще досить місця й засобів для свого розвитку.

Коли Ілєханов, Троцькій і иньші привязані до державної потуги Росії, як Росіяни, то добре, але нехай не чіпляють до того свого почутя механічно соціалістичних мотивів, міжнародних ідей і т. д., нехай мають відвагу заспівати голосно й отверто: „Росія, Росія понад усе“.

Навіть старий анархіст Крапоткін заговорив як звичайний націоналіст. Той ворог держави взагалі, ворог влади, примусової організації, писаних прав і т. д. нараз занепокоїв ся, аби російська держава не втратила може часом якоїсь заселеної чужим народом провінції, аби не визволив ся якийсь гноблений Росією нарід. Крапоткін говорить як

дитина про російський федералізм, повторяє словянофільські байки з перед сімдесять лїт. Старий російський анархіст перетворив ся над гробом, маючи сімдесять три роки, знову в пажа з двору Александра II., яким він був перед кількадесятьма лїтами.

Багато російських радикалів і соціалїстів мають претенсії на те, що вони є найбільше послїдовними міжнародцями, а тимчасом в ґрунті річи є між ними (говорю тут переважно про діячів з інтелїгенції) багато країно націоналїстично настроєних, не спосібних до правдивого співжиття із заходом Європи, з його способом думання й чуття. Сї люди уявляють собі все ще, що Росія є якоюсь державою, що має особливу якусь місню, що російський нарід має якийсь особливий „демократизм“, що російський соціалїстичний рух відзначаєть ся перед західноевропейським якоюсь величезною виспїстю. Сих поглядів очевидно не виявляють вони виразно з цілою отвертїстю, але думки їх наїв явні на дні поглядів російських діячів і публіцистів.

Троцькїй заявляє в розпущї, що через „відступство“ німецьких соціалїстів від „правдивого“ соціалїзму інтернаціонал впав, і хоче нового інтернаціоналу, федерації держав, знесеня сталих армій і т. д. Він гадає, що після теперішньої війни до того скоро прийде. Сї справи обговорю в слїдуючїм розділі.

Розділ III.

Будучність інтернаціоналу й федерація держав.

Теперішня війна і російська революція вплинуть після їх б́лизшого пізнання з часом на зміни в певних поглядах і соціалїстичних понятях. Одначе сї зміни не будуть доказом нї „банкротства“ соціалїзму, нї „банкротства“ інтернаціоналу; вони виявлять лише мильне ставленє деяких питань і мильні методи їх розвязки.

Доси соціалїсти, а особливо ортодоксальні, сіндикалїсти й анархісти, перші менше, другі і треті значно б́льше, були схильні розуміти суспільно-політичні задачі в надто простій і категоричній формі. Коли жите навчило деякі відламки соціалїстів, що така метода не дасть ся погодити з практичними вимогами, повстали в таборі соціалїстів сецесії. У Франції підніс ся анархізм і повстав так званий революційний сіндикалїзм, який закидує соціалїстам „відступство“ і стремить до того, щоби накидувати ріжні накази в безоглядній формі, надаючи їм прикмети максімальных, чи найдальше йдучих жадань. Анархістам здавало ся, що саме

існуванє мінімальних жадань в програмі соціалістів ослабляє їх революційну акцію. Сіндикалісти пішли тимчасом дорогою, що різнить ся від анархізму признанєм потреби сталих робітничих організацій й засади більшости в них. З другого знова боку в лоні самого соціалізму зміцнив ся в початках теперішнього століття ортодоксальний напрям, який не йде так далеко як анархізм і революційний сіндикалізм в своїх жаданях, і признаючи потребу мінімальної програми побоював усякі компроміси й поручав „чистоту“ програми, що вело на практиці в парламентах до веденя майже виключно негаційної політики.

І щож показало ся? Виявило ся таке, що ні той „ортодоксальний“ соціалізм, ні так званий революційний сіндикалізм, ані навіть анархізм не могли на практиці витримати на тім непримиримім становищу в обсязі своєї щоденної політики. Ціла „ортодоксальність“ всяких напрямів була в ґрунті річи їх святочною одежою. Показало ся, що практика політичного життя змушує сходити з висоти хмар на землю, числити ся з дійсністю, силувала до компромісів в теорії і практиці. А там, де все се виявило ся, зробив ся зараз між певною частию соціалістів, що брали наївно всю ту „ортодоксальність“ поважно, крик переполоху, в деяких розпуки, що соціалізм „банкрутує“, що інтернаціонал „збанкрутував“. Тимчасом банкрутували лише соціалісти, що неналежно розуміли свою програму, з незгідними з практикою вимогами.

Житє нескінчено ширше як теорія, жадна і найподрібнійше опрацьована теорія не може передвидіти всяких його змін і відмін і згори унормувати всі відносини й кроки політичного поступованя. Теорія може дати лише приближний образ дійсности й улекшати нам орієнтацію в ній: одначе вона не може заступити штуки діланя, ані давати подрібно вичерпуючих вказівок поступованя для всіх місцевостей і часів.

Ідея міжнародовости щонайменше не забанкрутувала. Міжнародовість має глибокі основи в господарськім і культурнім житю, і буде без сумніву розвивати ся і в будучности, як у близшій так і в пізнійшій; але вона не усуває й не може усунути народности. Міжнародні зїзди й міжнародні соціалістичні бюро можуть і повинні виробити програму спільної діяльности для соціалістів, але повинні все се робити в инший як до тепер спосіб.

Перед усім слід би відразу відкинути думку, що соціалісти в близших часах будуть в різних краях у всіх справах поступати однаково. На будуче треба стерегти ся безоглядних і загальникових наказів. Не досить сказати, ми проти війни й будемо голосувати проти воєнного бюджету.

Так ставити справу годі. За те можна й треба би обговорювати відношенє соціалістів до воєн різного типу і треба дивити ся, котра держава стоїть головно на перешкоді мирному полагоджуваню справ, а котра ні. Одним словом, не слід би втікати від поодиноких подрібних задач біжучої соціалістичної політики, але обговорювати її всесторонно й брати в ній участь. Треба також зрозуміти, що війна не може устати нараз, і що мир в міжнародних відносинах аж тоді може наступити, коли певні народні і державні справи будуть відповідно розв'язані. Аж тоді, а не тепер, як то робить Троцький, можна буде говорити про федерацію держав, яка була би без сумніву добродійством для людскости, і до здійснення котрої без сумніву прийде.

Я не пишу тут програми для поглиблення і розширення теорії і практики соціалізму. То вимагало би спеціальної праці. Роблю тут лише деякі уваги в тій справі.

Як би соціалістичні зїзди і бюра кермували ся раціональною метою, то вони би рішили, що першим кроком до тривалого мира, до опертя міжнародних відносин на нових основах є розбитє російського царату на незалежні держави. Лише тоді ослаб би мілітаризм. Горді пляни Англії, що не має чисельної сухопутньої і всенародної армії, обов'язкової військової служби без величезного царату зійшли би на ніщо. Тоді і в Німеччині ослаб би мілітаризм, бо німецький нарід перестав би бояти ся російського наїзду. Природно, що й тоді би ще не змінили ся відносини параз, але були би вже умовини, при яких можна би зачати по-важно відповідні зміни.

Російські соціалісти, що в теперішній війні беруть в оборону Росію, беруть на себе тяжку відповідальність перед будучністю, бо затемнюють справу, представляючи царат чинником менше небезпечним в міжнароднім світі, як Німеччина. Повстанє на румовищах царату здатних до життя незалежних держав, чи то у формі цілком політичних цілостей, чи то творячих добровільну федерацію, створили би в східній Європі відносно усталені міжнародні обставини.

Здійсненє ідеї федерації європейських і взагалі цивілізованих держав залежить від слїдуючих чинників: 1. від ослаблення тих держав, що мають найбільшу перевагу над іншими державами, а перед усім від розбитя Росії; 2. від згуртованя малих держав у нові федерації, або від перетвореня централістичних держав у федералістичні і злуки з ними інших держав; 3. від зміцнення і унезалежнення, а заразом і культурного розвитку держав і народів варварських, або також від підданя їх під сталі впливи поодиноких цивілізованих держав; 4. від демократизації сучасних

цивілізованих держав, від їх децентралізації і від захоплення власти в тих державах мирними чинниками, що бажають упорядкування міжнародних відносин в мирний спосіб, і опертя їх на ґрунті загальної федераційної умови.

Пригляньмо ся тепер трохи ближше повисшим умовам.

Після Росії державою, що має найбільші претенсії до пановання над світом, є Англія. Одначе наслідком демократизації її устрою, наслідком правного і ще більше фактичного унезалежнення багатьох її колоній, небезпека з її сторони не дуже велика, оскільки Росія не буде знарядєм її політики. Без сумніву з часом дійде до незалежності від Англії, в наслідок культурного розвитку тубольців Індії і в наслідок ліпшого зрозуміння тими народами власних інтересів, і сей багатий і людний півострів, як і інші англійські колонії. Процес такого усамостійнення може продовжити ся через те, що Індія складаєть ся з багатьох країв, заселених ріжними расами, племенами й півнародами, що живуть між собою в боротьбі, мають ріжні віри й стоять на неоднаковім степені розвитку й культури. Повільне, але стале перениканє до них європейської цивілізації улекшить сконсолідованє нових народів.

Німеччина вже тепер становить велику силу, а в будучности вона ще зросте. Одначе має вона заразом досить плястичну форму державного устрою, що є властиво певною формою федерації, котра після здемократизовання Німеччини може улекшити їй розвиток і згуртувати коло себе нові території на подібних федеративних підставах. Німеччина зрештою не стремить нині до великих територіяльних здобутків у Європі. То не значить одначе, що вона в поодиноких випадках не хотіла би видіти в своїх границях одної або другої чужої їй території. Може бути, що до німецької спілки увійде після війни й Бельгія.

Така держава, як Австро-Угорщина має, як я вже зазначив висше, сильну тенденцію перетворити ся у федерацію. В часі перестрою монархії Габсбургів на чисту федерацію могли би приступити до неї з користю для себе деякі інші держави.

Можуть повстати нові федерації чи то на ґрунті царату, чи в інших частинах Європи й поза нею.

Тепер є ще значні перепони в Африці, терені взаємної ривалізації європейських держав. Незадовго її території дістануть ся під власть поодиноких держав на стало; або як повстануть там нові культурні і сильні держави, тоді перестануть вони бути предметом міжнародних спорів, а сфери впливів поодиноких держав в Африці будуть стисло

ограничені, через що утривалить ся мир, що вплине знову на зменшенє причин до міжнародних спорів на тім терені.

Доки всі ці чинники, про котрі я говорив, не будуть впливати, доти жаданє загальної федерації держав буде жаданєм утопійним. Такий перестрій міжнародних і внутрішніх відносин сучасних держав буде вимагати багато часу. Тим більше, що деякі старі держави через своє назадняцтво й застій стають ся здобичею інших держав. Досить згадати Персію, почасти Китай і. т. п.

Здійсненє федерації держав буде можливе, як я вже висше згадував, тоді, коли в поодиноких державах дійдуть до влади люди з радикальними й соціалістичними поглядами.

Ті сторонництва мусять отже о тім думати, аби дійти до впливу, до влади. Радикальні сторонництва вже в деяких державах мають правительство в своїх руках. Із соціалістичними справа стоїть инакше. Правда де не де бувають соціалісти часами міністрами. Але взагалі вони сторонять ся від влади. Міжнародні їх конгреси неохотно бачать соціалістичних міністрів. Вони ухвалюють резолюції проти вступу до міністерств. Очевидно, не все вступ до міністерства корисний для соціалізму, але то залежить, як все на світі, від обставин. Взагалі можна сказати, що оскільки соціалістичне сторонництво сильнйше, оскільки може мати більше міністрів, і оскільки в данім краю є сильні радикальні сторонництва зі зближеною до соціалістичної мінімальною програмою, остільки вступ до міністерства для пролетарського руху користнійший.

Бльоки з радикалами, демократами і лібералами часто потрібні, їх треба оцінювати не з якогось безоглядного становища, але з практичного. Соціалістичне сторонництво може вести політику блоків, то знову революційну акцію не лише в ідейнім, але і в практично-технічнім значіню. Все повинно залежати від обставин. Одначе завсїгди повинно мати соціалістичне сторонництво окрему, власну організацію. Бльоки лише тоді небезпечні для соціалізму, коли соціалістичні партії тратять в них свою власну самостійну організацію. Соціальнодемократичні і інші доктринери з соціалістичного табору думають також дійти до влади і до диктатури пролетаріату. Диктатуру ту вони розуміють одначе нереально. Звичайно вони представляють собі, що якась економічна катастрофа, наприклад криза або війна спричинить вибух масової революції, яка віддасть їм власть в руки в цілости. Декотрі соціалістичні публіцисти роблять також ріжницю між диктатурою пролетаріату як класи і диктатурою соціалістичної партії. Таке розріжнюванє може мати лише формальне значінє. На практиці дикта-

тура дуже чисельної суспільної класи в цілості, диктатура безпосередня, є утопією. Є й такі, що думають, що через загальне голосуванє дістануть соціалісти більшість в парламенті, котра промостить їм дорогу до влади.

Того рода гіпотези мало правдоподобні.

В дійсности, капіталістичний лад є, як то можна бачити з його найновіших фаз, далеко більше гнучкий, схильний до пристосованя до обставин, як то можна було давнійше припускати.

Крізи бувають і будуть, але воне не такі страшні, як давнійше гадали. Є й деякі нові чинники, що їх злагідняють, хоча й не можуть їх усунути. Такими чинниками є: картелі, трести, упорядкування деяких категорій промислу державою і т. д. А й революції не вибухають так легко й автоматично, як можна би позірно думати, на підставі минулих сто лїт. Нині люди більше обачливі, осторожнійші. В більшості сучасних держав, що мають запевнений парламентарний устрій, робітнича класа має вже тепер значно більше до страченя як давнійше. Тому й маси тепер не такі схильні до революцій. Як хто хоче, то може з тої причини жалувати. Але ніхто не може того недобачати. Війни бувають і справді не скоро ще зникнуть, але вони не викликають все і всюди революції. Вкінці, як би навіть такі революції вибухали, то мало є даних на то, щоби припускати, що вони дадуть на довший час власть самим соціалістам, бо будова суспільности така, що соціалісти навіть у найбільше розвинених економічно краях не становлять більшости, і не знати, коли будуть її мати.

Найбільше „ортодоксальні“ соціалісти, як наприклад Кавцкі признають, що хоча дрібне міщанство гине, то всеж творить воно чим раз більше чисельний третій стан з інтелігентних працівників з висшими кваліфікаціями, які лише по часті схиляють ся до соціалізму. А так само й селяни, не всі і не в переважній часті стають пролетарями. Правда, що вони, як дрібні властители, залежні від каприз ринку і багатьох інших обставин, підлягають фактичному впливови, а навіть влади банкового капіталу, то всеж таки мимо тої залежности вже ціла їх психологія не легко нагинаєть ся до соціалістичного світогляду. Лише деяка їх часть може перейти до соціалістичного табору. Правда, хліборобські спілки і взагалі звязки дрібних власників урухливляють їх, при звичають їх до спільної праці і улекшають прийняте соціалістичної ідеї. Але все то є складним процесом, далеким від того образу, який мали о нїм аж до останніх часів. Ходить отже о те, що хоча суспільний розвиток іде і буде йти в соціалістичнім напрямі, то все таки характер того розвитку не буде мати знамена простого соціалізму. Оскільки

отже суспільний розвиток не йде в безогляднім напрямі пролетарізації, остільки й розвиток політичний, що найменше на необмежено довгий час, не вказує на те, щоби самі соціалісти могли вести диктатуру. Коли би навіть після якоїсь революції виклювала ся хвилева диктатура, то мусіла би вона мати компромісовий характер, то значить була би вислідом співділання соціалістів з покровненими їм сторонництвами.

Вже найвисша пора зрозуміти, що здійснене соціалізму, а ще більше неминучих реформ, вимагає співділання соціалістів з демократією в широкому значінні того слова. Тому повинні соціалісти, скоро лише думають так, як наприклад Троцькій, про федерації, пам'ятати, що вона може й мусить бути приготована співділанем різних партій. Одним словом, ми приходимо у всіх справах до того вислідку, що хочачи щось зробити в суспільному житті, мусимо йти в се життя, мусимо числити ся з дійсністю.

Перед соціалістами є дві дороги: 1. або вони хотять брати участь у творенні нових форм суспільного життя, а тоді мусять працювати спільно з іншими і не боятися тої спільної праці; 2. або вони можуть обмежити ся лише на саму критику, на ведення пропагаторсько-агітаційної політики, а творення нових форм суспільного життя лишити іншим.

Даремні надії Плеханова і Троцького, що економічний розвиток і теперішня війна допровадять до перемоги „ортодоксальної“ соціальної демократії.

Само життя не є що найменше „ортодоксальне“ і тому й напрям, прихвалюваний такими, як Троцькій, не перемістить.

Не впливає з того, що протилежний напрям, так званий ревізіоністичний, говорив завжди правду. Слабою його стороною було те, що він піддавав ревізії лише деякі точки теорії і практики, і що в тій ревізії була певного рода антиреволюційність. Все треба піддавати критиці. Ревізіоністичний напрям має однак одну безсумнівну перевагу над ортодоксальними, що не замурує себе доктринерством, що він стоїть ближче до життя, і що має щире стремління шукати правду.

Троцькій домагається скорого знесення сталої армії і тайної дипломатії.

Як вже яка велика держава, то саме Франція була перед війною на дорозі до знесення сталої армії і заведення миліції. Але то було можливе лише після цілковитого зближення Франції до Німеччини, до чого французькі соціалісти стреміли перед війною, а від чого віддалили ся тому, що підчинили ся настроєви реванжу.

Взагалі треба сказати, що про знесення сталих армій без полагодження деяких щонайменше міжнародних справ не

можна нічого й думати. Не дасть ся про се думати перед усім без розбитя Росії.

Що до знесеня тайної дипломатії, то в теперішніх часах се утопія. Діпломатія мусить бути тайна, доки держави будуть воювати між собою, доки хотіти будуть зайняти незаняті ще території. Тайна дипломатія могла би бути знесена аж після уведеня в житє федерації держав.

Дивна річ, що Троцькій, котрий виступає прихильником федерації в міжнародних відносинах, нігде перед тим ані тепер не заявив ся за федерацією в територіяльно-народних відносинах в границях Росії. Сей діяч очевидно не бажає ані розбитя царату на незалежні держави. ані перестрою Росії у федеративну державу.

Закінчене.

Мимо того, що значна часть визначних організаційних і інтелектуально-моральних провідників соціалістичного руху в Росії і за границею заявили ся виразно за царатом в теперішній війні, мимо того, що те своє природне становище згадані провідники російського руху старали ся убрати в псевдореволюційні форми і мимо того всего здибаємо ся в самій Росії від вибуху війни аж до теперішньої хвилі з об'явами, що вказують на те, що ширша революційна акція проти царату вибухне.

Перед усім, як ми вже бачили вище, частина провідників російського соціалістичного руху станула на розумнім і чеснім становищу й признала ся до конечности бороти ся з царатом в часі війни як найенергічнійше і відтак зрозуміли сі самі провідники як і інші менше голосні діячі в краю, що побіда царату була би дуже шкідлива в своїх наслідках для російського народу. В Росії соціалісти з такими думками видавали відозви, в котрих виразно заповідали боротьбу. Так робили й соціальні демократи й соціалісти-революціонери. Дальший перебіг війни, страшенні страти в людях, терпіня російських жовнірів, вкінци правительственні репресії в злуці зі зростаючою без сумніву революційною течією в російськім народі, а особливо в робітничих і селянських масах зміцняють ще більше ті змагання.

Вже до тепер показала ся в деяких частях нехіть населеня вступати до війська, були навіть з тої причинки стички з цивільними й військовими властями. Такі об'яви повторять ся без сумніву з більшою силою. В столицях були також страйки, звичайні і з протестом проти арештованя соціалістичних членів Думи. В самій Думі соціалісти

голосували в багатьох справах проти правительства і здержалися від голосованя за кредитами, призначеними на війну. Відомости про погроми російських військ ширяться в Росії й викличуть горячкову ненависть до правительства.

Іде лише о те, щоби те невдоволенє не лишило ся лише психологічним обявом, але щоби прибрало форми сильного руху, який міг би заважити в ході справ.

Європа й Росія переживають нечувано важливі часи, після котрих наступить нове упорядкованє міжнародних відносин на довший час, а заравом наступлять і внутрішні зміни в поодиноких державах. Теперішня війна виснажить без огляду на її вислід в значній мірі європейські держави, так що не скоро вже прийде до нової більшої війни. Тому треба, поки триває війна, використати по можности ситуацію і в сїм власне часі завдати царатови сильний удар. Не пора дурити себе й думати, що так звана публична думка в Росії буде досить сильна, щоби натиснути так на російське правительство, що могла би змусити його до уступок.

Не досить лише протестувати, чи то у відозвах, чи то маніфестаціями, або страйками. Всі ті форми руху корисні, але, як я вже зазначив у вступі, не можуть і не повинні заповнити всего змісту революційного руху в Росії. Тепер треба чогось більшого.

„Моральне“ поборюванє царату не вистарчить, треба його побороти й фізично. Перед усім треба зробити все можливе, щоби царат програв теперішню війну. Для того конечно, щоби соціалістичні партії виступили явно перед масами і військом, припоручаючи піддавати ся, скільки змога, масами, воюючим із Росією військам. Таке піддаванє досягнуло би три цілі: 1. погром Росії; 2. ефект поважного протесту проти війни, що не може нічого доброго принести ані російському народови, ані пролетаріятови, 3. заощадженє людей, яких легкомисно кидають у круговорот війни.

Російські соціалісти, що бажають розбитя і розгрому царату, повинні зробити все, щоби той розгром дійсно наступив. Всякі „дипломатичні“ заслонюваня того всего не потрібні й несумлінні. Масам треба сказати правду, бо вони повинні зрозуміти, що такий погром лежить у їх добре зрозумілім інтересі.

Гасло до масового піддаваня російських жовнірів чужим військам не є ані тяжко зрозуміле, ані трудне в переведеню. Є вже деякі обяви в дотеперішнім перебігу війни, що вказують на те, що нераз значне число російських жовнірів піддавало ся охотно чужим військам, без стратегічної konieczности. Вже тепер замітна в російській армії тенденція уникати війни і піддавати ся. Ходило би отже о те, аби

киненням відповідним галом, агітацією в його користь у масах й у війську уможливити, щоби російські жовніри на велику скалю піддавали ся в теперішній війні. В російській армії є прецінь свідомі офіцири й жовніри, вони повинні ввести се в жите; одначе треба, аби ту гадку припоручили революційні партії або групи.

Окрім того є ще й інші технічні способи, що дуже скоро можуть успішно перешкодити царатови у веденю війни, о котрих одначе з легко зрозумілих причин не можна й не слід би тут передчасно писати.

Ріжні революційні групи повинні в тій справі порозуміти ся між собою й виробити подрібний план акції. Лише тоді, як вся та акція буде пляномірна, можна буде сподівати ся, що принесе вона бажані успіхи.

Обманювати себе, що в Росії вибухне в короткім часі масова революція в цілій державі, або хоча би лише в декотрих найважнійших частинах, може довести до гіркого розчарованя. Годі також числити на те, що в часі війни міг би вдати ся загальний залізничий страйк.

Треба отже зосереджувати революційну акцію в Росії перед усім у тім напрямі, щоби царат програв війну. Нема часу до прогаюваня. Акцію в тім напрямі треба розпочати як найскорше.

Коли доктрінерство ще раз здержить російських соціалістів від розумної акції, що числить ся з дійсністю, то та помилка буде мати фатальні наслідки й не дасть ся скоро направити.

На всякі иньші форми боротьби прийде відповідна пора, чи то в часі війни, чи опісля. Іде о то, аби властива акція проти царату була сконцентрована на тих точках, що є тепер найнебезпечнійші для його істнованя.

Додаток: погляди німецького соціаль-демократа Ленша на будучність Росії.

Німецький соціаліст Др. Павло Ленш недавно опублікував під заголовком „Die deutsche Sozialdemokratie und der Weltkrieg“ інтересну брошуру, в якій він в окремім розділі розглядає питанє про Росію. Сама брошура є дуже навчаюча й містить багато влучних заміток, яких близше обговоренє одначе задалеко відвело би мене від моєї теми. Тому я хочу докладнійше обговорити лише погляди Ленша про царат, його характер і його значінє для народів російської держави, а також про його евентуальну будучність по війні.

Про окремих людей часто оповідають що вони мають в своїм життю щастє або нещастє. Се значить, що їм іде краще, ніж вони властиво на се заслужили, або що на них впали несподівані удари або такі, яких вони не заслужили. Так зване щастє або нещастє залежить від ряду обстатин, які ми не можемо підвести під певні основи і яких причини відтягають ся від нашої аналізи.

Часом чуємо ми також, що та або инша держава немає щастя; але загалом доля держав залежить від таких загально важних чинників, які виразно проявляють ся й які відносно легко піддають ся науковій аналізі. Одначе ми стрічаємо також в історії народів і держав часом події, які тяжко або неможливо передвидіти і яких причини відтягають ся від нашої аналізи. Не підлягає сумніву, що російська імперія протягом остатних сто лїт багато разів мала щастє. Се залежало передовсїм від того по 1. що инші держави протягом довшого часу не були свідомі небезпеки, яка загрожує їм зі сторони Росії, і через се вони не використали до нападу проти неї некорисних для неї моментів; 2. що часто в певних, критичних для неї моментах несподівано знаходила вона оборонців, які часто зі шкодою для власного становища обороняли її істнованє, бо виходили з хибних передпосилок практичної або теоретичної натури.

Також тепер дієть ся так само, як і давнійше. Навіть в сій війні ми знаходимо і то не лише в тих державах, які є в союзі з Росією, не лиш в неутральних державах, але навіть в тих державах, які тепер ведуть війну з Росією, окремі особи з поміж соціал-політиків, публіцистів, або також з инших кругів, які з ріжних причин виставляють твердженє, що на випадок побіди над Росією її взагалі не можна не тільки ділити, але навіть тереторіяльно зменшувати. Оборонці сего погляду належать часто до крайньої правої або лівої. Таким чином є між ними реакціонери, які виступають проти хиб царату і думають, що на будуче досить буде сеї війни, виходячи з тої хибної думки, що хоч його сила і не буде зменшена, одначе дасть ся погодити з ним инші держави без особливших жертв з їх сторони. Ми знаходимо також соціалістів, засліплених вузкими. ніби то науково соціалістичними формулами, які бажають удержання російської імперії в її дотеперішних границях, на її великій теріторії. До сих остатних належить також посол Др. Павло Ленш. Його погляди в сій справі можна звести до трох точок.

1. Для будучности соціалізму булоби краще, як би лишила ся велика Росія з капіталізмом, який скоро розвинув ся би, і з сильною робітничою партією, ніж як би повстало кілька держав або малих держав без ширших

основ для господарського і звязаного з ним соціально політичного розвитку.

2. Для народів, що живуть в царській Росії, для їх розвитку і будучности зруйнованє Росії ні потрібне, ні бажане, бо власне сі народи на ґрунті швидкого і широкого зросту капіталізму можуть дуже добре розвивати ся, тим часом як у відносно малих національно державах, які мали би повстати по цілковитім або частиннім поділі царської імперії, для капіталізму не було би ніякого простору. Справедливість сего твердження доводить ся на прикладі Польщі, яка в теперішній війні не заявила ся за відділенєм від Росії, а навпаки змагає до злученя всіх польських земель під її панованє, розумієть ся по одержаню широкої автономії.

3. Що царська держава по поразеню в сій війні піде по дорозі швидких змін. Також капіталізм буде заострювати національні противенства, і Росія з часом повернеть ся в таку державу, як Австрія. Тоді стане вона державою, яка мати ме стільки внутрішних спорів, що мусіти ме з конечности стати мирною державою і спокійним, добрим сусідом Німеччини і Австро-Угорщини.

Ми бачимо, що докази Дра Ленша дуже прості і ясні. Розходить ся лише, чи в они також правдиві. Се власне ми хочемо тепер розглянути.

Ленш робить, як багато інших соціалдемократів, весь суспільний розвиток і особливо розвиток соціалізму залежним від зросту капіталізму і тому боїть ся, що розбитє царської держави або навіть значне її зменшенє могло би утруднити розвиток капіталізму в області теперішньої Росії.

Сі побоювання не витримують критики з двох причин: 1. бо розвиток капіталізму ні виключно ні в більшій частині не залежить від великості території, 2. бо ті держави, які мали би повстати по розбитю або зменшеню царської держави зовсім не були би такі малі, як се представляєть ся згаданому авторови.

Хоч про розвиток капіталізму було дуже багато написано, хоч власне марксісти надають сій справі особливого значіння, одначе досі ніхто не спробував докладнійше розелїдити вагу окремих чинників у розвитку капіталізму. Відомо, що великий внутрішній ринок облекшує швидкий розвиток капіталізму. Одначе з другої сторони відношенє, яке існує між розширенєм внутрішнього ринку і розвитком капіталізму, не є докладно установлене. Заразом економічна історія держав дає нам приклади, що дуже великий розвиток капіталізму можливий на дуже маленьких територіях. Я згадаю наприклад Бельгію.

Не підлягає сумнівови, що існує певний мінімум для державної території, на якій мігби успішно розвивати ся капіталізм. Одначе ніхто не пробував докладнійше означити сей мінімум.

Таким чином рішучі твердження Ленша про будучий розвиток капіталізму на території теперішньої Росії в разі її розпаду на більше число держав і державок не полягають ні на теоретичних основах ні на звичайних спостереженнях над теперішніми економічними з'явищами.

Уявімо собі, що царська держава розпала ся на більше число областей, а саме: на властиву Росію, Україну, Польщу, Фінляндію, Балтійські провінції, Литву, Білорусь. Кавказ, і інші менші держави.

Область цілої України є більша від території теперішньої Німеччини, а число населення далеко більше від числа населення у Франції. Російська Польща чотири рази така велика як Бельгія. Область України мала би сорок до п'ядесять мільйонів населення, російська Польща тринадцять мільйонів, Білорусь десять мільйонів і т. д. Про властиву Росію я вже і не згадую. З другої сторони треба зауважити, що відділені від Росії області, принаймні деякі з них, могли би злучити ся з областями інших держав. На приклад російська Польща могла би бути злучена з західною, польською Галичиною, а українські території зі східною Галичиною і українською частиною Буковини. Менші території, які повстали би по відділеню від Росії, могли би злучити ся з більшими, наприклад етнографічна Литва з балтійськими провінціями або з Білоруссю або з Польщею. Тут могли би бути різні територіяльні державні комбінації. Україна має, як ми бачили, дуже велику територію, в додатку богату на мінерали. Таким чином вона має всякі дані для великого розвитку своєї індустрії.

Нам незрозуміло, чому Ленш не хоче або не може зрозуміти, що обговорені тут політичні зміни відкривають дуже добрі вигляди на економічний розвиток окремих народів, які тепер належать до царської держави. Капіталізм, як форма економічного життя, є дуже гнучкий і дуже швидко допасовуєть ся до змінених обставин, які часто ведуть до за-непаду одних галузей промислу і викликають до життя другі.

В тім моменті, коли є даний певний мінімум якої будь території, розвиток капіталізму на ній залежить не лише і не в більшій часті від його дальшого зросту, але також від інших чинників — від числа свободних капіталів в країні, від легкості спровадження чужих капіталів в країну, від стану культури, від ініціативи горожан в промисловій області, від економічної політики держави і т. д.

Протягом останних двадцяти літ зробила Угорщина великий поступ в області промислу, головню завдяки зручній державній політиці. Те саме ще в більшій мірі можна сказати про Швайцарію. Так само маєть ся справа в Італії, а саме в північній Італії. Відділене Бельгії від Голандії 1830 р. зовсім не здержало капіталістичного розвитку в Бельгії, хоч внутрішній ринок для її промислу зменшив ся. Правда, то були інші часи, як тепер, але вже тоді існував капіталізм у Бельгії, який зовсім добре розвинув ся.

Таким чином ми бачимо, що Ленш виставляє занадто непевні твердження, що він занадто упрощує зі шкодою для докладности своїх виводів проблеми, що відносять ся до розвитку капіталізму і є безперечно дуже скомпліковані.

Маєть ся вражінє, що Ленш тримає ся тої думки, що розвиток соціалізму залежить майже виключно від швидкого розвитку капіталізму. Але й се не відповідає дійсности.

Правда, не підлягає сумнівови, що капіталізм і його розвиток є вихідною точкою для повстання і розвитку пролетарського й соціалістичного руху. Одначе в той момент, коли в якій небудь державі вже існує велика промисловість й наслідком сього вже існує робітничий рух, дальший успішний розвиток пролетарського руху, степенъ його політичного й соціального впливу серед суспільности й на державу уже не залежать виключно від розвитку капіталізму, але від цілого ряду обставин. Історія й сучасне суспільне й політичне житє дають багато інтересних фактів, що добре ілюструють висше наведені тези. Так наприклад у високо розвинених капіталістично Злучених Державах Північної Америки пролетарсько-соціалістичний рух є значно слабший, як у Данії й має на всю суспільність і на правительство менший вплив, ніж у Данії, де вправді теж є капіталізм, але де він стоїть на далеко низпім степені розвитку, як у Злучених Державах.

Але ми не потребуємо йти аж до Америки. Коли ми порівнаємо в самій Європі Данію з Бельгією, то побачимо, що й тут в Данії соціалісти здобули собі сильнішу позицію, як у Бельгії. Можна навести більше таких прикладів. Правда, нам можуть з правдоподібністю закинути таке. Се можливо, що існують навіть такі держави, в яких при відносно меншім розвитку капіталізму соціалісти можуть мати більший вплив, ніж у інших державах, які стоять на висшім степені капіталістичного розвитку, але не підлягає сумнівови, що в будучности, коли буде розходити ся о остаточну побіду соціалізму, о ліквідованє теперішних суспільних інституцій, будуть рішати не політичні умови й не культурні впливи соціалістичних партій, але економічні відносини, що вирости на ґрунті зросту капіталізму. Сей

доказ лише на перший погляд має рацію. Насамперед треба зазначити, що ми не можемо розглядати біжучої політики цілих народів і працюючих верств виключно з погляду будучого історичного моменту. Ми не можемо цього зробити вже тому, що ми, як учасники суспільного руху не можемо кермувати ся виключно інтересами тої генерації, яка буде жити під час ліквідовання капіталізму і повстання соціалізму. Для нас, як для представників пролетарських змагань, як для соціалістів, а також для цілої робітничої класи мусить розходити ся о те, щоби вже тепер мати можливість поліпшувати долю мас, щоби вона вже в найближшій будучности і в усіх напрямках змінила ся на їх користь. Коли би навіть прийняти, — а нас не змушує до цього ні теорія, ні практика, — що по розпаді царської держави капіталізм в решті Росії і в ново зорганізованих державах буде розвивати ся повільнійше, ніж як би царська держава лишила ся в її дотеперішніх границях, то навіть тоді ми мусіли би з чисто соціалістичного погляду заявити ся за розпадом царської держави, бо сей розпад скасував би в Росії абсолютизм, а в ново сотворених незалежних державах сотворив би нові, відносно ліберальні й демократичні правительства, які не мали би сеї страшної сили, яку має царське правительство, і тому мусіли би допустити до свободного і нормального розвитку робітничої класи й соціалізму. Тоді багато пролетарських сил не пішло би на марно, тоді було би жите мас без порівняння краще, ніж в царській державі з високорозвиненим капіталізмом. В теперішній Данії робітники політично й соціально освіченіші, ніж у Злучених Державах. Буржуазія в Данії не сміє робити таких беззаконств, як у Злучених Державах. Коли навіть заробітна плата американських робітників є висша, то зате їх робота далеко більше вичерпуюча й їх жите більше наражене на небезпеки, як у Данії.

Так представляєть ся ся справа об'єктивно в світлі фактів. Зрештою, що ми можемо сказати певного про спосіб зреалізовання соціалізму? Чим більше ми навчаємо ся пізнавати суспільне жите, чим більше ми поглиблюємо ся в пляни соціалізму, тим більше приходимо ми до переконання, що вони дуже скомпліковані і що тут відграє ролю багато різних чинників. Дотеперішні досвіди переконують нас все більше, що соціалістичний устрій, якого ми так бажаємо, не може бути подуманий в шабльоновій формі, що будуча суспільна організація є скомплікована і не може повстати раптом, як результат якої небудь катастрофи. Лиш одно є певне, що здійснене будучого устрою вимагає значної освіти мас, загалом високої культури. І власне як найскорший розпад царської держави, який визволить народи

Росії від наложених на них кайданів, викличе на теперішніх територіях як найскорше повстанє нових культурних можливостей, допасованих до потреб народів і суспільних клас.

Правда, Ленін має на се відповідь: він доводить, що російська революція в роках 1905 і 1906 дуже потрясла царською державою і мала великі успіхи.

З другої сторони він висловлює думку, що поразене Росії в теперішній війні також без її розпаду на більше число окремих держав поведе до її зреформованя.

Характер російської революції обговорив я на вступі. Тут не хочу вертати до сього предмету і зверну увагу читача лише на труднощі, як стрічає революційний рух в неподіленій Росії. Сі труднощі полягають головнo в величині території і в різнороднім складі населеня держави.

Російська держава обіймає тепер двацять мільонів квадратних кілометрів. Сама європейська Росія числить около п'ять мільонів. Вправді Сибір і інші азійські володіння Росії не мають для революції особливої вартости, одначе відогравали також вони в роках 1905 і 1906 велику роль. Коли в європейській Росії 1905. р. важніші революційні акти вже були здушені, вони доперва починали вибухати в Сибіру. Правда, існують залізниці і телеграфи, одначе вони лиш до певної міри усувають перешкоди для руху, які повстають через існуванє величезних просторів.

На сій величезній території живе 170. мільонів людей. Після статистики з 1897. р. процент Москалів, отже власних Росіян, виносив 43. проценти цілого населеня. З сих фактів не можна витягнути ніяких оптимістичних висновків, бо на 57. процент населеня припадають не лише культурні народи, що є докладно свідомі своєї національної самостійности, або такі, що є в стані швидко розвинути ся до таких, але також народи, які ще стоять на дуже низькім степені розвитку і ще не сконсілювали ся в нації; вони є слухляним знарядом в руках правительства і дають йому вірних жовнірів. Крім Фінляндців існують ще Українці, Поляки, Литовці, Грузини, але також Калмуки, Башкіри, Буряти і інші.

Ленін милить ся, коли він виставляє аналогію між Австро-Угорщиною і Росією. Ні Німці в Австрії, ні Мадяри в Угорщині не мають такої чисельної переваги над іншими народами, як Росіяни в своїй державі. Вони не мають також під собою ніяких варварських народів, як є се в Росії. Коли різні народи габсбурської монархії почали відносно скоро еманципувати ся, то сього ніяк не можна сказати про поневолені Росією народи. Навіть в Австрії перешкождали певні обставини еманципації приналежних

до монархії народів від гегемонії Німців. Головною причиною було противенство, яке протягом ряду років існувало між Австрією і Прусією, противенство, яке мало своїм наслідком, що протягом певного часу в Австрії правило ся без співділання німецьких партій, а по часті і проти них. В Росії нема ніяких чинників, які могли би підкопати вплив реакційних елементів на правительственні сфери. Се легко писати, що національні противенства в Росії будуть загострювати ся в міру розвитку капіталізму. З сього загострення ще не можна висновувати, що воно легко і скоро поведе до розв'язання в царській державі національної справи, яка зовсім не є лиш справою язиковою. Тому треба допустити, що навіть як би конституціоналізм в Росії в разі її поразення в теперішній війні прийняв тверді форми, то він ще довгий час буде існувати поруч централізму.

Російські опозиційні партії є централістичні. Також партія народної свободи (кадети) стає все більше централістичною. Навіть в часі свого найбільшого радикалізму, отже в часі революції, вона не пішла поза признанє окремого становища Фінляндії і автономії для російської Польщі, яку вона навіть не означувала близьше. Про автономію Українців, Литовців, Грузинів ся партія не хотіла і не хоче нічого чути. Певний напрям сеї партії, до якого належить посол Маклаков і публіцист Струве, іде навіть дальше і висловлює ся за цілковите культурно-національне і розумієть ся політичне злитє з Росіянами всіх народів держави, за виїмком лиш Поляків і Фінляндців. Не краще стоїть справа з соціалістами.

Правда, вони мають у своїх програмах фразу про право на самоозначенє народів, що живуть у Росії. Одначе сю фразу ріжно толкують і вона є мертвою буквою. На другім конгресі російської соціалдемократичної партії в 1904. році змогла резолюція про потребу навчання рідною мовою в народних школах стати рішенєм лише завдяки голосам бундистів і Грузин. Плеханов стояв за відложенєм сеї справи. Російські соціалісти-революціонери є нібито федералістами, одначе вони не хотять означити близьше сього федералізму. Зате в деяких випадках їх централістичні тенденції відносно України дуже виразно виходять на зверх. Розумієть ся існують окремі особи і групи, що мають раціональні погляди на національну справу, одначе вони не мають в партії великого впливу. Се все Ленін мусів би знати. Се все є факти, а не жадні псевдо теоретичні конструкції. Висше я згадав, що ріжнородність населення є перешкодою для революційного руху в Росії і для визволення живучих в ній народів. Так і є в дійсности.

Історичний досвід показує, що революційні рухи, при інших рівних обставинах, є більше можливі до з реалізованя, коли вони дістають ся до війська і бюрократії. В національно суцільних державах се видбуваєть ся далеко лекше. Правда, і в російськім війську були вороги царату, але їх процент був дуже невеликий, і се було головно тому, що воно складало ся з груп ріжнородного населеня, яке належало до ріжних національностей і стояло на ріжних степенях культури. Російське правительство завсїгди може виставити проти цивільного населеня одної частини держави військо з другої частини, яке належить до иншої національності. При таких обставинах тяжко думати про братанне між військом і народом в рішаючїм моменті. Правда, під час революції бували такі випадки. Одначе вони бували спорадично і не мали ніякого рішаючого впливу. Коли говорить ся про певні соціально політичні тенденції, то треба завсїгди в них вглублювати ся і мати ясне понятє про їх прикмети і спосіб реалізованя. Правда, боротьба національностей в Росії буде без сумніву загоюстрювати ся. Але компроміс в сій справі в теперішних границях царської держави є дуже тяжкий і вимагав би багато часу, що мало би дуже лихий вплив на розвиток клясової боротьби. Се тому, що коли найбільше елементарні національні потреби пролетаріату ріжних російських областей не є задоволені, то тоді виступають на перший план і здобувають великий вплив націоналістичні партії, що дуже шкідливо впливає на розвиток соціалізму. Я не хочу впадати в протилежну крайність і говорити, що поневолені Росією народи навіть по заведеню конституційного устрою не будуть в стані здобути собі коли небудь національні або автономні права. Я кажу лише, що сей процес вимагати ме дуже багато часу і стріне величезні труднощі, що він принесе поневоленим Росією народам багато розчаровань і дуже припізнить і утруднить розвиток між ними соціалістичних сил. Коли через розваленє царської держави сей процес можна буде прискорити і облекшити, то з погляду інтересів соціалізму взагалі і з погляду інтересів поодиноких народів з окрема, — до сього треба змагати.

Так само милить ся Ленін, коли він каже, що поневолені Росією народи не змагають до свого визволення з під її панованя. Для доказу сього свого твердження Ленін наводить приклад Польщі, яка нібито задоволена зі своєї приналежности до Росії.

Я дуже дивую ся, що Ленін, не зважаючи на своє незнанє відносин у східній Європі, висловлює погляди, для справедливости яких він не має жадного матеріялу. Нема сумніву, що тепер в Польщі існують партії, які з певних причин висловили ся проти відділення Польщі від Росії

Одначе ся обставина ще не доводить по 1. що більшість російських Поляків бажали би лишити ся під російським панованєм і по 2. що се явище стоїть в звязку з розвитком капіталізму. Вже в старопольській Республіці, коли там не було ще жадного капіталізму, істнували там русофільські партії. Тепер частина промисловців в російській Польщі, які є різного походження і звязані з текстильною індустрією, як також люде, що живуть з сеї індустрії, висловлюють ся проти відділення Польщі від Росії зі страху втратити свої доходи і свою заробітну плату. Одначе сї елементи не творять більшости, ані навіть значної меншости між польським народом і польською суспільністю. Існують між Поляками і польськими Жидами соціалістичні доктрінери, які належать до нічим не уґрунтованого, але крикливого напряду соціалдемократичної політики в дусі Рожі Люксембург. Велика більшість польської суспільности, як се видно зі становища самих Поляків і їх преси, заховуєть ся наслідком по революційного вичерпаня і пануючої реакції дуже пасивно. Та не зважаючи на сю апатію існують між російськими Поляками значні групи, які домагають ся відділення Польщі від Росії. Серед польських легіонів в Галичині ми знаходимо багато жовнірів з російської Польщі. Неможна узагальнювати становища вшех-поляків і так званих реалістів. Я не можу тут займатися польським питанєм. Я вказую лише на те, що Ленш має фалшиве представленє про погляди, які панують між Поляками, і тому він грубо милить ся.

Серед українського народу національний рух проявив ся дуже сильно в революційних роках. В 1905. і 1906. році домаганє автономії України стало загальним домаганєм української суспільности. Українська парламентарна громада в другій державній думі виробила навіть законопроект широкої автономії України. Деякі революційні групи серед російських Українців пішли далі і виставили гасло самостійної України в формі демократичної республіки і скликаня Установчого Зібраня у Києві. З того часу російська реакція не прибила змагань української суспільности до національного визволення. Навпаки останніми роками почав набирати все більшої сили самостійницький рух, який особливо поширив ся під час теперішньої війни. Не підлягає жадному сумнівови, що цілий український нарід, за виїмком лише незначної зрусифікованої висшої верстви в радістю відділив ся би від Росії.

Леншови дуже залежить на тім, щоби Росія удержала ся в своїх дотеперішних границях і дуже розвинула свій капіталізм, щоби на його ґрунті повстав сильний соціалістичний рух. Я дуже добре розумію мотиви німецького

соціаліста, якого одушевляє бажанє, щоби в Росії через розвиток капіталізму зникла реакція і щоби західно-європейська культура дістала ся аж до Азії. Одначе сі гарні перспективи мають також свою тіневу сторону. Повстає важне питанє, чи сей російський капіталізм, який розвине ся на величезній території царської держави, яка без значнійшої ампутації через кількадесять лїт буде числити около триста мільонів населеня, чи сей капіталізм не буде перешкоджати дальшому економічному розвитку Європи і перед усім Німеччини. Російський капіталізм буде тоді в стані здобути для своїх плянів впливові сфери в Росії і повести свою заграничну політику в напрямі насильного здобутя нових зовнішніх ринків. Коли Ленш так дбає про економічну будучність Росії, то він мусить думати також про те, щоби капіталізм, який повстане на сій величезній території, не зашкодив будучому економічному розвитку Німеччини. Одначе Ленш не боїть ся сього, бо він з невідомих причин гадає, що по поразеню зреформована і ослаблена внутрішніми суперечностями Росія, буде спокійним і бажаним сусідом Німеччини. На нашу думку Ленш дуже упрощує справу.

Ми бачили, що Росія по поразеню в війні з Японією, по революції і не зважаючи на робітничі страйки остатніх років всеж приготувала ся до війни з Німеччиною і Австрією. Реформована по теперішнім поразеню, але лишена в дотеперішніх границях Росія не потребує бути мирною державою. Навпаки, по реорганізації правительства вона лише зросте в силі; допущенє до управи уміркованих ліберальних елементів скріпить правительство і дасть йому змогу надати більше енергії російській зовнішній політиці. Класові і національні противенства в російській державі самі по собі не можуть забезпечити мира.

Коли французьке правительство змогло втягнути у війну свій нарід, хоч він і не хотів сеї війни, то що треба думати про зреформовану по війні Росію. Правда, Українці, Поляки, Фінляндці можуть бути проти Росії, одначе при теперішній мілітарній системі вони не можуть параліжувати її заграничної акції, хіба би повсталала нова війна, і вони підчас неї змогли би виступити проти Росії. Коли справи так мають ся, чи не було би краще для оминеня нових війн на випадок побитя Росії в теперішній війні відділити від неї більші області.

Таким чином ми бачимо, що зовсім нічого не промовляє за удержаннєм царської держави в її дотеперішніх границях, навпаки все промовляє проти сього.

Вийшли з друку такі брошури:

М. Михайленко — Національне питання в Росії й війна. Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український нарід і теперішня війна.

Юрій Ручка — Російські соціалісти й теперішня війна. Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціалістичного руху; I. Російські соціалісти й теперішня війна; II. Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; IV. Висновки; Додаток — погляди німецького соціалістичного посла Ленша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна. Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Політика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйнування самостійности України. 2. Російський уряд супроти українського національного відродження; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого століття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської політичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини; VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війні; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залізняк — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?

М. Залізняк — Українці, Росія й війна. (Замітки й матеріали.)

М. Михайленко — „Визвольні Маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Зміст: Маніфест до Поляків; Маніфест до народів Австрії; Маніфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лібкнехт — Чи Європа має скозачити? Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Європи; Війна на сході; Завіщанє Петра Великого; Війна на овиді; До політичної ситуації; Політичне положенє; Слово до німецьких соціалдемократів; Чотири тиждні пізнійше.

Ф. Волховський — Казка про салдатську душу, друге українське видання.

Ф. Волховський — Казка про несправедного царя, друге українське видання.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всіх.

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське видання.

В. Швачка — Чому позичали віру?

В. Рюминський — Повстанє селян в Англії, друге українське видання.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

В німецькій мові вийшли:

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

1. Галичина й її національне значінє для України.
2. М. Лозинський — Утворенє українського коронного краю в Австрії.
3. Х. Житловський — Соціалізм і національне питанє.
4. М. Борисов — Соціалізм і проблема національної автономії.
5. Національна справа й Партія Соціалістів-Революціонерів.
6. К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.
7. К. Кавтський — Національна держава, імперіалістична держава й союз держав.
8. Дмитро Сметанка — Соціалізм, завоюницька політика, патріотизм і націоналізм.
9. В. Василенко — Світова війна.
10. І. Сокира — Хай Европа козачіє!
11. Е. Бернштайн — Інтернаціонал робітничої класи й європейська війна.
12. М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

13. М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.
14. М. Драгоманів — Про неволю віри.
15. М. Драгоманів — Рай і поступ.
16. Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналізм.
17. К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.
18. К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціялізм.
19. А. Бах — Цар — Голод, друге українське видання.
20. Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація?

